BHI- 4
Block-4

ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ସମ୍ବଲପୁର
Odisha State Open University
Sambalpur

ସ୍ନାତକ କଳା (ସମ୍ମାନ)

ଇତିହାସ (BAHI)

ପ୍ରଧାନ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ- ୪

ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ବିଶ୍ୱ:
ସାମାଜିକ ବିନ୍ୟାସ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଢାଞ୍ଚା

କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଇସଲାମୀୟ ଭୂମିର ସମାଜ

ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ସମ୍ବଲପୁର, ଓଡ଼ିଶା
Odisha State Open University, Sambalpur, Odisha
Established by an Act of Government of Odisha.

ସ୍ନାତକ କଳା (ସମ୍ମାନ)

ପ୍ରଧାନ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ- ୪

ଇତିହାସ (BAHI)

BAHI-04

ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ବିଶ୍ୱ:

ସାମାଜିକ ବିନ୍ୟାସ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଢାଞ୍ଚା

ବ୍ଲକ୍- ୪

କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଇସଲାମୀୟ ଭୂମିର ସମାଜ

ଏକାଦଶ ଏକକ- ଜନଜାତୀୟ ପୃଷ୍ଠଭୂମି, ଇସଲାମର ଉଦୟ; ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ଅଭ୍ୟୁଦୟ

ଦ୍ୱାଦଶ ଏକକ- ଧାର୍ମିକ ବିକାଶ: ସରିଆର ଉଦ୍ଭବ

ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ସମ୍ବଲପୁର, ଓଡ଼ିଶା
Odisha State Open University, Sambalpur, Odisha
Established by an Act of Government of Odisha.

ସ୍ନାତକ (ସମ୍ମାନ) କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ

Core Course HISTORY (BAHI)-4- Odia

ପ୍ରଧାନ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଇତିହାସ –୪- ଓଡ଼ିଆ

ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ (Semester – II)

ପାଠ୍ୟକ୍ରମ – ୪ / ବ୍ଲକ୍ - ୪:

ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ବିଶ୍ୱ: କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଇସଲାମୀୟ ଭୂମିର ସମାଜ

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ: ୨୦୨୦

ମୂଳ ଇଂରାଜୀ ପାଠ:

ଇନ୍ଦିରାଗାନ୍ଧୀ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ନୂଆଦିଲ୍ଲୀ

କୃଷ୍ଣକାନ୍ତ ହାଣ୍ଡିକ ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ଗୁଆହାଟୀ

ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ:

ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ ଡ. କାହ୍ନୁଚରଣ ପାଢ଼ୀ,

ଶଶିଭୂଷଣ ରଥ ସରକାରୀ ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ମହିଳା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ବ୍ରହ୍ମପୁର

ସମୀକ୍ଷା ଓ ଭାଷା ସମ୍ପାଦନା:

ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳୀ ପାଢ଼ୀ, ଗବେଷଣା ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ,

ସାମାଜିକ ସାଂସ୍କୃତିକ ଗବେଷଣା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ବିଦ୍ୟାଳୟ (SSCRI), ବ୍ରହ୍ମପୁର

ଡିଟିପି ଓ ଅଳଂକରଣ:

ଶରତ ଚନ୍ଦ୍ର ସାହୁ, ରାମ ନଗର, ବ୍ରହ୍ମପୁର

ସଂଯୋଜକ:

ପ୍ରଫେସର ଡକ୍ଟର ପତିତ ପାବନ ମିଶ୍ର, ବରିଷ୍ଠ ଶୈକ୍ଷିକ ପରାମର୍ଶଦାତା,

ଇତିହାସ ବିଭାଗ, ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ସମ୍ବଲପୁର

ପ୍ରକାଶକ:

ଡକ୍ଟର ମାନସ ରଞ୍ଜନ ପୂଜାରୀ,

କୁଳସଚିବ, ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ସମ୍ବଲପୁର

ଏକାଦଶ ଏକକ: ଜନଜାତୀୟ ପୃଷ୍ଠଭୂମି, ଇସଲାମର ଉଦୟ; ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ଅଭ୍ୟୁଦୟ

ବିଷୟ ଗଠନ:

୧୧.୦ ପଠନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

୧୧.୧ ଉପକ୍ରମ

୧୧.୨ ଇସଲାମ ଆଗମନ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଆରବ ଜଗତ ଓ ଏହାର ପରିପାର୍ଶ୍ୱ

୧୧.୩ ଇସଲାମର ଉଦୟ

୧୧.୩.୧ ପୈଗମ୍ବର ଓ ତାଙ୍କ ସନ୍ଦେଶ

୧୧.୩.୨ ଇସଲାମୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା

୧୧.୩.୩ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ

୧୧.୪ ପ୍ରଥମ ଚାରି ଖଲିଫାଙ୍କ ଶାସନ

୧୧.୪.୧ ଅବୁ ବକ୍ର (ଖ୍ରୀ.୬୩୨-୬୩୪)

୧୧.୪.୨ ଉମର (ଖ୍ରୀ.୬୩୪-୬୪୪)

୧୧.୪.୩ ଉସମାନ (ଖ୍ରୀ.୬୪୪-୬୫୬)

୧୧.୪.୪ ଅଲି (ଖ୍ରୀ.୬୫୬-୬୬୧)

୧୧.୫ ଉମାୟୟୀ ଖଲିଫାତନ୍ତ୍ର

୧୧.୫.୧ ମୁଆୱିୟୟା ଓ ବଂଶଗତ ଶାସନ

୧୧.୫.୨ ଉମାୟୟୀମାନଙ୍କ ଅନ୍ତ

୧୧.୬ ଅବ୍ବାସୀ ଖଲିଫାତନ୍ତ୍ର

୧୧.୭ ସାରାଂଶ

୧୧.୮ ସୂଚକ ଶବ୍ଦାବଳୀ

୧୧.୯ ପ୍ରଗତି ପରିମାପକ ଉତ୍ତର

୧୧.୧୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଠନ

୧୧.୦ ପଠନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏଇ ଏକକ ପଢ଼ିବା ପରେ ଆପଣ ନିମ୍ନ ଲିଖିତ ବିଷୟମାନ ଜାଣିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବେ-

- ପ୍ରାକ୍-ଇସଲାମୀୟ କାଳରେ ଆରବର ସାମାଜିକ, ରାଜନୀତିକ ଓ ଧାର୍ମିକ ଅବସ୍ଥା
- ଇସଲାମର ଉଦୟ ଓ ପ୍ରସାର ସହ ଘଟିଥିବା ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ
- ଇସଲାମର ବିକାଶରେ ପ୍ରଥମ ଚାରି ଖଲିଫାଙ୍କ ଭୂମିକା
- ଉମାୟୟୀ ଓ ଅବ୍‌ବାସୀ ଖଲିଫାତନ୍ତ୍ର ସହ ସୁଲତାନୀ ଶାସନର ପ୍ରାରମ୍ଭ

୧୧.୧ ଉପକ୍ରମ

ଖ୍ରୀ.୭ମ ଶତାବ୍ଦୀର ଆଦ୍ୟ ଭାଗରେ ବାଇଜାଣ୍ଟାଇନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଚରମ ବିନ୍ଦୁରେ ଉପନୀତ ହେବା ବେଳକୁ ଏହାର ପଡ଼ୋଶୀ ଆରବ ଜଗତରେ ଏକ ପ୍ରମୁଖ ଶକ୍ତିର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟୁଥିଲା । ଏ ନୂତନ ଶକ୍ତିର ମୂଳ ଥିଲା ସାଉଦି ଆରବ ଏବଂ ଏହାର ପ୍ରେରଣା ଏକ ନୂତନ ଧର୍ମ ଇସଲାମ । ସମଗ୍ର ୭ମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଆରବ ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ଇସଲାମୀ ରାଷ୍ଟ୍ରର ବିପୁଳ ଆଞ୍ଚଳିକ ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ଘଟିଥିଲା । ସେମାନେ ଇରାକ, ସିରିଆ, ପାଲେଷ୍ଟାଇନ, ଇଜିପ୍ଟ, ଖୁରାସାନ ସମେତ ଇରାନ ଜୟ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସ୍ପେନରୁ ଚୀନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତାର ଲାଭ କରିଥିଲେ । ବାଇଜାଣ୍ଟାଇନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସିରିଆ, ପାଲେଷ୍ଟାଇନ ଓ ଇଜିପ୍ଟ ହରାଇଥିବା ବେଳେ ସସ୍‌ସାନୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରାଭୂତ ହୋଇଥିଲା ।

ଏଇ ଏକକରେ ଇସଲାମର ଉଦୟ ଓ ବିସ୍ତାର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଆରବ ଏବଂ ଏହାର ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅଞ୍ଚଳର ସମାଜ, ରାଷ୍ଟ୍ର ତଥା ଧର୍ମ ସହ ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ପରିଚିତ କରାଇବୁ । ଇସଲାମର ଉଦୟ ଓ ଇସଲାମୀ ରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଏକ ବିବରଣୀ ଏହାକୁ ଅନୁସରଣ କରିବ । ଇସଲାମର ଆଗମନ ଏକ ଜନଜାତୀୟ ସମାଜ ଓ ଶାସନତନ୍ତ୍ରର ରୂପାନ୍ତରଣ କିଭଳି ଘଟାଇଲା ତାହା ଆମେ ଆଲୋଚନା କରିବୁ । ପୈଗମ୍ବର ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଦେହାବସାନ ପରେ ଖଲିଫା ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ଆସିଲା । ଖଲିଫା ଥିଲେ ଇସଲାମୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ରର ମୁଖ୍ୟ । ଇସଲାମରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପୌରୋହିତ୍ୟର ଅନୁପସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଧାର୍ମିକ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ

ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଠାରେ ନ୍ୟସ୍ତ ଥିଲା । ପ୍ରଥମ ଚାରି ଖଲିଫାଙ୍କ ସମୟ ସମେତ ସେମାନଙ୍କ ଶାସନକୁ ଅନୁସରଣ କରିଥିବା ଦୁଇ ପ୍ରଧାନ ବଂଶ ଉମାୟୟୀ ଓ ଅବ୍ବାସୀଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଆଲୋଚନା କରିବୁ । ସମାଜ, ଧର୍ମ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅବ୍ବାସୀମାନଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖଲିଫାତନ୍ତ୍ରର ଇତିହାସ ସହ ଏହାକୁ ଏକାଠି ଆଲୋଚନା କରିବୁ ।

୧୧.୨ ଇସଲାମ ଆଗମନ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଆରବ ଜଗତ ଓ ଏହାର ପରିପାର୍ଶ୍ୱ

ପ୍ରାକ୍-ଇସଲାମୀୟ ଜଗତର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଚିତ୍ର ଉପସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ସର୍ବାଧିକ ପ୍ରଶସ୍ତ ପଦବନ୍ଧ ସମ୍ଭବତଃ 'ହତୋତ୍ସାହ ସ୍ଥିତି' । ସମଗ୍ର ଜଗତ ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜା, ଜାଙ୍ଗଲିକତା, ଭ୍ରଷ୍ଟାଚାର, ଅରାଜକତା ଓ ଅପର ଅନୈତିକ ଆଚରଣର ଦୃଢ଼ ମୁଷ୍ଟିରେ ଆବଦ୍ଧ ଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମରେ ପୀଡ଼ନ ଓ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାର ଚରମକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିଲା । ଧନିକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗରିବମାନେ ଥିଲେ ପଦଦଳିତ ଓ ଅତ୍ୟାଚାରିତ । ଅମାନୁଷିକତାର ଅଭିଶାପରେ ମାନବିକତା ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ଛାଡୁଥିଲା । ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବେ ଇସଲାମର ଅଚାନକ ଆବିର୍ଭାବ ବେଳକୁ ଆରବ ଜଗତ ଏଭଳି ଭୟଙ୍କର ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ତଳେ ଚାପିହୋଇ ଗର୍ଜନ ଛାଡୁଥିଲା ।

ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଆଗମନ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ କାଳ କୁରାନରେ ଦୁଇଟି ସାରବାନ ଶବ୍ଦରେ 'ଅନ୍ଧକାର ଯୁଗ' ରୂପେ ସଂକ୍ଷେପରେ ଅଭିହିତ ହୋଇଛି । ବସ୍ତୁତଃ ସମଗ୍ର ଆରବ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପଭୋଗ କରୁଥିଲା । ବାଇଜାଣ୍ଟାଇନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଓ ଇରାନ ଆରବମାନଙ୍କ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ ହିଁ କରୁ ନ ଥିଲେ । କାରଣ ସେମାନଙ୍କ ବିଚାରରେ ଆରବମାନେ ଥିଲେ ବର୍ବର, ଦରିଦ୍ର ଓ ବୁଭୁକ୍ଷୁ । ଉପଦ୍ୱୀପରେ ଆଇନ ଶୃଙ୍ଖଳା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ କୌଣସି କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଶାସନ ନ ଥିଲା । ସମଗ୍ର ଆରବ ଅସଂଖ୍ୟ କ୍ଷୁଦ୍ର ରାଜ୍ୟରେ ବିଭକ୍ତ ଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ କୁଟୁମ୍ବ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜନୀତିକ ଏକକ ଗଠନ କରିଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜନଜାତିର ନିଜର ଜଣେ ମୁଖିଆ ରହିଥିଲେ । ନିଜ ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ଶତ୍ରୁଭାବାପନ୍ନ ଜନଜାତି ବିରୋଧରେ ସେ ଯୁଦ୍ଧର ନେତୃତ୍ୱ କରୁଥିଲେ । ଜନଜାତୀୟ ପୂର୍ବାଗ୍ରହ ଥିଲା

ସାଧାରଣ । ସାମନ୍ୟ ଘଟଣାରୁ ପୁରୁଷ ପୁରୁଷ ବ୍ୟାପୀ ତିକ୍ତ ବୈର ସୃଷ୍ଟି ହେଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏକ ଜାତି ରୂପେ ଜନଜାତିଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ରଖିବା ପାଇଁ ଆଇନ ବୋଲି କିଛି ନ ଥିଲା । ଏହିପରି ସମଗ୍ର ଉପଦ୍ୱୀପ ଥିଲା ଏକ ବିରୁଡ଼ି ବସା ।

ଦୁରାରୋହ ଅନୈତିକତା ହେତୁ ଆରବମାନଙ୍କ ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତି ଥିଲା ଶୋଚନୀୟ । ମାନବ ବଳିର ପ୍ରଚଳନ ଥିଲା ସାଧାରଣ । ପ୍ରାଚୀନ ଆରବ ସାହିତ୍ୟ ମଦ୍ୟ ଓ ଅପର ତୀବ୍ର ପାନୀୟର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସଂଜାତ ଦୁର୍ଗନ୍ଧର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଆକର । ମାତାଲ ଅବସ୍ଥାରେ ସମଗ୍ର ସମାବେଶ ସର୍ବାଧିକ ଲଜ୍ଜାଜନକ ବ୍ୟସନ କର୍ମ ଓ ଭ୍ରଷ୍ଟାଚାରରେ ଲିପ୍ତ ରହୁଥିଲା । ମଦ୍ୟ ଦୋକାନମାନ ଥିଲା ଖୁବ୍ ସୁସଜ୍ଜିତ । ସେମାନଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରିୟ ଅବସର ବିନୋଦନ ଥିଲା ଦ୍ୟୂତ । ଅନ୍ୟତମ ବ୍ୟସନ ଥିଲା ଜାରକର୍ମ । ନୈରାଶ୍ୟଜନକ ଭାବେ ସମଗ୍ର ଆରବ ଥିଲା ଏହାର ଅନୁରାଗୀ । ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ଜୀବନ୍ତ ଜାଳି ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । ଗର୍ଭବତୀ ମହିଳାଙ୍କ ପେଟ ଚିରି ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । ନିଷ୍ପାପ ଶିଶୁ ଓ ବାଳକମାନଙ୍କୁ ସାମୂହିକ ହତ୍ୟା କରାଯାଉ ଥିଲା । ସୁଧଖୋରି ଥିଲା ସାଧାରଣ ।

ଅଧିକାର ଓ ସାମାଜିକ ଗୌରବ ଶୂନ୍ୟ ମହିଳାମାନେ ଥିଲେ ସମାଜରେ ସର୍ବାଧିକ ପୀଡ଼ିତ । ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋଲାମ ବିବେଚନା କରାଯାଉ ଥିଲା ଏବଂ ଦ୍ୱେଷପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଜ୍ଞାର ସହ ଦେଖାଯାଉଥିଲା । ପୁରୁଷ ଯେତେ ଇଚ୍ଛା ସ୍ତ୍ରୀ ବିବାହ କରିବାକୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଥିଲା ଏବଂ ମନଇଚ୍ଛା ଛାଡ଼ପତ୍ର ଦେଇ ପାରୁଥିଲା । ମହିଳାମାନେ ଉତ୍ତରାଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ ଥିଲେ । କନ୍ୟା ଜନ୍ମରେ ଆରବମାନେ ଲଜ୍ଜିତ ହେଉଥିଲେ ଏବଂ ବେଳେବେଳେ ଆତ୍ମା ବିମଥିତକାରୀ କ୍ରନ୍ଦନ ସତ୍ତ୍ୱେ ପିତାମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଜୀବନ୍ତ କବର ଦେଉଥିଲେ । ଅବଶିଷ୍ଟ ଭୂସମ୍ପଦ ସହ ଉତ୍ତରାଧିକାରରେ ପ୍ରାପ୍ତ ଏକ ସମ୍ପଦ ଭଳି ପିତାଙ୍କ ବିଧବାମାନଙ୍କୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ପତ୍ନୀ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଥିଲା ଏକ ପ୍ରଥା । ଆରବ ସମାଜ ଉପରେ ମଜବୁତ ପଞ୍ଝା ବିସ୍ତାର କରିଥିବା ଆଉ ଏକ ଅଭିଶାପ ଥିଲା ଦାସତ୍ୱ । ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ମରଣ ଥିଲା ମାଲିକଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର ଅଧୀନ । ଯୌନ ସମ୍ବନ୍ଧର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ପାଇଁ ସବୁଠାରୁ କଦର୍ଯ୍ୟ ଧରଣର ଅଶ୍ଳୀଳ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଉ ଥିଲା । ପ୍ରେମ ଓ ଅବୈଧ ସମ୍ବନ୍ଧର କାହାଣୀ ସର୍ବାଧିକ ଅଶୋଭନୀୟ ଧରଣର କବିତାରେ ଏବଂ ଅତିଶୟ ଲଜ୍ଜାଶୂନ୍ୟ ଭାବେ ଗର୍ବର ସହ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେଉଥିଲା । ମୋଟ ଉପରେ ମହିଳାମାନଙ୍କୁ ନିମ୍ନତର ପଶୁ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଉତ୍ତମ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉ ନ

ଥିଲା । ଚୋରି, ଡକାୟତି ଓ ହତ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଥିଲା ସାଧାରଣ ଘଟଣା । ତ୍ରାସ ଓ ଅନୁଶୋଚନା ଶୂନ୍ୟ ଭାବେ ପ୍ରାୟ ଦୈନିକ ମାନବ ରକ୍ତ କ୍ଷରଣ କରାଯାଉ ଥିଲା । କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଲେ ତାଙ୍କ ଓଟକୁ ଭୋକିଲା ରଖି ମଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମାଧିରେ ବାନ୍ଧିଦେବାର ପ୍ରଥା ରହିଥିଲା । ଏ ଓଟକୁ ବଲିୟା କୁହାଯାଉ ଥିଲା । ତେବେ ଆରବମାନେ ଥିଲେ କେତେକ ବିଶେଷ ସ୍ୱାଭାବିକ ସଦ୍‌ଗୁଣର ଅଧିକାରୀ । ଉତ୍ତର-ଇସଲାମୀୟ ଯୁଗରେ ଏହା ସେମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିତ କରିଥିଲା । ସେମାନେ ଥିଲେ ସର୍ବାଧିକ ବାକ୍‌ପଟୁ, ସରଳ ଭାଷୀ, ତୀବ୍ର ସ୍ମୃତିଶକ୍ତିବନ୍ତ, ଦୃଢ଼ ସଂକଳ୍ପ, ଉତ୍ତମ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ଅନୁଗତ ଓ ବିଶ୍ୱସନୀୟ ଜାତି ।

୧୧.୩ ଇସଲାମର ଉଦୟ

ଇସଲାମର ପୈଗମ୍ବର ମହମ୍ମଦ ମଦିନା ମରୁଦ୍ୟାନରେ ଇସଲାମୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ମୂଳତଃ ଇସଲାମ ଥିଲା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଇ ଗତିଶୀଳ ଏକ ଜନଜାତୀୟ ସମାଜ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିବା ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ । କିନ୍ତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉନ୍ନତ ସ୍ୱକୀୟ ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ରାଜନୀତିକ ପରମ୍ପରା ରହିଥିବା ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକର ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ରାଜନୀତିକ ବିକାଶକୁ ଏହା ପ୍ରଭାବିତ କଲା ।

୧୧.୩.୧ ପୈଗମ୍ବର ଓ ତାଙ୍କ ସନ୍ଦେଶ

ମହମ୍ମଦଙ୍କ ପ୍ରଥମେ ଅଚେତନ ଏବଂ ପରେ ସୁଚିନ୍ତିତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ଆରବ ସମାଜର ବିବିଧ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କୁ ସଂହତିର ଏକ ନୂତନ ସୂତ୍ର ଇସଲାମରେ ଏକତ୍ର ବାନ୍ଧି ରଖିବା । ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଜନ୍ମିତ ମହମ୍ମଦ ଜନ୍ମର ଅଳ୍ପ କାଳ ପରେ ମାତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ହରାଇ ଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ପିତାମହ ଅବ୍ଦ ଅଲ-ମୁତ୍ତାଲିବ ଏବଂ ପରେ କୁଟୁମ୍ବର ନେତା ପିତୃବ୍ୟ ଅବୁ ତଲିବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଲାଳନ ପାଳନ ହୋଇଥିଲା । ଏକଦା ଆଧିପତ୍ୟ ଥିବା ତାଙ୍କ କୁଟୁମ୍ବ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ବେଳକୁ ଏ ସ୍ଥିତି ହରାଇ ସାରିଥିଲା ।

ଅନାଥ ଭାବେ ଲାଳନ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମୀୟମାନଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱସମ୍ପନ୍ନତା ମହମ୍ମଦଙ୍କ ମନରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅରକ୍ଷିତତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ଗଭୀର ଛାପ ଛାଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ପିତାଙ୍କ ମରଣ ପରେ ଜନ୍ମ

ହୋଇଥିବାରୁ ଆରବ ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ତରାଧିକାରରେ ପିତୃ ସମ୍ପଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଯୁବକ ମହମ୍ମଦ ଯାତ୍ରୀଦଳ ସହ ଭ୍ରମଣ କରି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଝୁଙ୍କ ଥିବା ଇହୁଦୀ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସମେତ ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଲେ । ପଚିଶି ବର୍ଷ ବୟସରେ ଜଣେ ବଣିକଙ୍କ ଚାଳିଶି ବର୍ଷ ବୟସ୍କା ବିଧବା ପତ୍ନୀ ଖଦିଜାଙ୍କ ସହ ତାଙ୍କର ବିବାହ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା ଏବଂ ସେ ତାଙ୍କ ତରଫରୁ ବ୍ୟବସାୟ କରିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ଖ୍ରୀ.୬୧୦ ପାଖାପାଖି ଚାଳିଶି ବର୍ଷ ବୟସରେ ସେ ତାଙ୍କ ରହସ୍ୟମୟ ଅନୁଭବ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କହିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏକାନ୍ତ ଧ୍ୟାନ କାଳରେ ଘଟିଥିବା ତାଙ୍କର ମୌଳିକ ଧାର୍ମିକ ଅନୁଭବ ଥିଲା ଜଣେ ଶକ୍ତିମାନ ଓ ଦୟାବନ୍ତ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗଭୀର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସଚେତନତା ଯାହାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ମନୁଷ୍ୟର ଏକ ମାତ୍ର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ହୋଇପାରିବ ଉପାସନା ଓ କୃତଜ୍ଞତା । ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦିନେ ତା'ର ବିଚାର କରିବାକୁ ଥିବା ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ପିତ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉତ୍ତରଦାୟିତ୍ୱର ଏ ଅବଧାରଣା ଥିଲା ତତ୍କାଳରେ ପ୍ରଚଳିତ ବିଶ୍ୱାସର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପରୀତ । ସାମାଜିକ ଦାୟ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଯାଇ ଥିବା ସମ୍ପନ୍ନ ବଣିକ ଏବଂ ସ୍ୱୀୟ ଜନଜାତିର କ୍ଷମତାରେ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ନେତୃ ସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଉଭୟଙ୍କ ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉତ୍ତରଦାୟିତ୍ୱ ଥିଲା ଏକ ଅପରିଚିତ ଅବଧାରଣା । ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଈଶ୍ୱର ଅବଧାରଣା ମୂଳରେ ଏକେଶ୍ୱରବାଦର ଏକ ଦୁର୍ବଳ ପରମ୍ପରା ରହିଥିଲା । ଏହା ଆଲ୍ଲାଙ୍କ ଉପାସନାକୁ ଆବ୍ରାହମଙ୍କ ଏକେଶ୍ୱର ଉପାସନା ରୂପେ ଦେଖୁଥିଲା ଏବଂ ଇହୁଦୀ-ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପ୍ରଭାବ ପ୍ରତି କେତେକାଂଶରେ ଋଣୀ ଥିଲା ।

ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରକଟିତ ସତ୍ୟରୁ ମହମ୍ମଦଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମିଥିଲା ଯେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଆଲ୍ଲାଙ୍କ ରସୁଲ ବା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଦୂତ ଯେଉଁ ସାଧନ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରଭୁ ଜନତାଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରକଟ ହେବା ଚାହାନ୍ତି ।

ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ବାର୍ତ୍ତାଗ୍ରହଣ ବଜାୟ ରହିଥିଲା । ଏ ପ୍ରକଟିତ ସତ୍ୟ ଆଦ୍ୟତଃ ଥିଲା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଐକ୍ୟ, ଦାନ ତଥା ଦରିଦ୍ର ଓ ନିରାଶ୍ରିତଙ୍କୁ ସହାୟତାର ଦାୟ ଏବଂ ସମ୍ପଦ ଗୋପନକାରୀ ଓ ଦୁର୍ବଳଙ୍କ ଶୋଷଣକାରୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରିଥିବା ଭୟଙ୍କର ଈଶ୍ୱରୀୟ ଦଣ୍ଡ ଉପରେ ଜୋର ପ୍ରଦାନ ସମ୍ପର୍କିତ ।

ପତ୍ନୀ ଖଦିଜା ଥିଲେ ତାଙ୍କ ଦିବ୍ୟ ପ୍ରଚାରର ପ୍ରଥମ ଗ୍ରହଣକାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ । ସେଇ ଭଳି ଥିଲେ ତାଙ୍କ ପିତୃବ୍ୟ ପୁତ୍ର ଅଲି । ସମୟ କ୍ରମେ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗୋଷ୍ଠୀ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକର୍ଷିତ ହେଲେ । ସେମାନେ ତାଙ୍କ ଅନୁଗାମୀ ତଥା ଆଦର୍ଶର ଭାଗୀଦାର ହେଲେ । ମହମ୍ମଦଙ୍କ ବାର୍ତ୍ତା ବାଣିଜ୍ୟ ନୁହେ ଅସାଧୁ ଚଳଣିର ନିନ୍ଦା କରୁଥିଲା ଏବଂ ସମ୍ପଦବାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ସାମାଜିକ ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଚେତନ କରାଇ ଦେଉଥିଲା । ସେ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ମନୁଷ୍ୟର ସମାନତାର ଉପଲବ୍ଧି ଆଧାରରେ ସମୁଦାୟରେ ଏକ ନୂତନ ଚେତନା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବାର ଅଭିଳାଷ ପୋଷଣ କରୁଥିଲେ ।

ପୂର୍ବେ କୁହାଯାଇ ଥିବା ଭଳି ଆଦି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ତାଙ୍କ ଅନୁଗାମୀମାନେ ଥିଲେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୁର୍ବଳ କୁଟୁମ୍ବର ସଦସ୍ୟ, କ୍ଷମତାଶାଳୀ କୁଟୁମ୍ବର କନିଷ୍ଠ ସଦସ୍ୟ, ମହିଳା ଓ ବହିରାଗତ କ୍ରୀତଦାସ ଅଥବା ଅଧୀନ ମନୁଷ୍ୟ । ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ମହମ୍ମଦ ଓ ତାଙ୍କ ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କୁ ଅଣଦେଖା କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ବିରୋଧ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ତେବେ ତାଙ୍କ କୁଟୁମ୍ବ ଓ ଏହାର ନେତା ଅବୁ ତଲିବ ମହମ୍ମଦଙ୍କୁ ସୁରକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଅବୁ ତଲିବ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର କିନ୍ତୁ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଉପଦେଶର ଏକାଧିକାର ବିରୋଧୀ କଠିନ ପ୍ରୟାସରେ ଭାଗୀଦାରୀ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଖ୍ରୀ.୬୧୫-୬୧୬ରେ କେତେକ ଅନୁଗାମୀଙ୍କୁ ଇଥିଓପିଆ ପ୍ରେରଣ ପାଇଁ ସେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କଲେ । କ୍ରୀତଦାସଙ୍କ ଭଳି କୁଟୁମ୍ବର ସୁରକ୍ଷା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉ ନ ଥିବା ଦୁର୍ବଳ ମୁସଲମାନ ସଦସ୍ୟଙ୍କୁ ଉତ୍ପୀଡ଼ନରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଥିଲା ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଅବୁ ତଲିବଙ୍କ ଉପରେ କୁଟୁମ୍ବଗୁଡ଼ିକର ଚାପ ପ୍ରୟୋଗ ଅବ୍ୟାହତ ରହିଲା ଏବଂ ହାସିମୀ କୁଟୁମ୍ବ ବିରୋଧରେ ଆର୍ଥିକ ଓ ବୈବାହିକ ବାସନ୍ଦ ଜାରି କରାଗଲା । ଏହା କିନ୍ତୁ ବିଫଳ ହେଲା । ନୂତନ ଧର୍ମର ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଣେ ପ୍ରମୁଖ ବିରୋଧୀ ରହିଥିବା ଉମର ଇବ୍ନ ଅଲ ଖଉବଙ୍କ ଧର୍ମାନ୍ତରରେ ମହମ୍ମଦ ସଫଳ ହେଲେ ।

ଖ୍ରୀ.୬୧୯ରେ ଅବୁ ତଲିବଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ମହମ୍ମଦ ବାସ୍ତବ ସଙ୍କଟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ । ନୂତନ ନେତା ଅବୁ ଓ୍ୱହବ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଠାରୁ କୁଟୁମ୍ବର ସୁରକ୍ଷା ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେଲେ । ପୈଗମ୍ବର ତେଣୁ ନିଜ ଓ ନିଜ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ପାଇଁ ଏକ ନୂତନ ବାସ ସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । ଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହଜ ପାଇଁ ମକ୍କା ଆସୁଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଜନଜାତିଙ୍କ ସହ ସେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଏ ଦିଗରେ ତାଙ୍କୁ କ୍ୱଚିତ୍ ସଫଳତା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା ।

ଜନଜାତିର ଏକତାରେ ଅବକ୍ଷୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ଗୋଟିଏ ଜନଜାତି ଅଥବା କୁଟୁମ୍ବର ସମର୍ଥନ ବିନା ଜୀବନ ଧାରଣ ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି ମହମ୍ମଦ ଅନୁଭବ କଲେ । ବଞ୍ଚିବାକୁ ହେଲେ ଇସଲାମକୁ ଗୋଟିଏ ଜନଜାତି ଅଥବା ଜନଜାତୀୟ ମେଣ୍ଟର ଆର୍ଥିକ ଓ ରାଜନୀତିକ କ୍ଷମତାର ଉପଯୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧି ହେଲା । ଏଇ କାରଣରୁ ୟତ୍ରିବ (ପରେ ମଦିନା ନାମରେ ପୁନର୍ନାମିତ) ମରୁଦ୍ୟାନକୁ ପଳାୟନ (ହିଜରା) ଇସଲାମର ଇତିହାସରେ ଏକ ନୂତନ ମୋଡ଼ ରୂପେ ବିବେଚିତ ହୁଏ ।

ମକ୍କାବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ମହମ୍ମଦ ଥିଲେ ଅସହ୍ୟ । କାରଣ ମକ୍କାର ପବିତ୍ରତା ସହ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବେ ଜଡ଼ିତ ସେମାନଙ୍କ ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଏହା ଉଜାଡ଼ି ଦେବାର ଭୟ ରହିଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ସାମଗ୍ରିକ ଜୀବନ ଶୈଳୀ ବିଶେଷତଃ ସୁଧ କାରବାର ଉପରେ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଆକ୍ରମଣ ମକ୍କାବାସୀଙ୍କୁ କ୍ରୁଦ୍ଧ କରିଥିଲା । ତାଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବେ ଭଗବଦ୍ ପ୍ରଦତ୍ତ ବୋଲି ଦାବି ଯୋଗୁଁ ସେମାନେ ମଦମ୍ମଦଙ୍କୁ ଏକ ରାଜନୀତିକ ଆପଦ ରୂପେ ଗଣନା କରୁଥିଲେ ।

ଖ୍ରୀ.୬୨୦ରେ ମହମ୍ମଦ ମଦିନାର ଏକ ପ୍ରତିନିଧି ମଣ୍ଡଳୀ ସହ ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଦୀର୍ଘ ବୁଝାମଣା ପରେ ଖ୍ରୀ.୬୨୨ରେ ସେମାନେ ମହମ୍ମଦ ଓ ତାଙ୍କ ଅନୁଗାମୀ ସମୂହଙ୍କ ଶାରୀରିକ ସୁରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ହେଲେ । ଏହା ପରେ ମୁସଲମାନମାନେ ମଦିନାରେ ପ୍ରବାସନ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ମହମ୍ମଦ ଗୋପନରେ ମକ୍କା ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ । କାରଣ ମକ୍କାବାସୀ ତାଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରି ମଦିନାକୁ ପଳାୟନ ବନ୍ଦ କରିଦେବାର ଭୟ ରହିଥିଲା । ସେ ଖ୍ରୀ.୬୨୨ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ଚବିଶି ତାରିଖରେ ମଦିନାରେ ଉପନୀତ ହେଲେ । ଏ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣାର ପ୍ରତୀକ ଭାବେ ଏଇ ବର୍ଷରୁ ଇସଲାମୀ ପଞ୍ଜିକା ପ୍ରାରମ୍ଭ କରିବାର ନିଷ୍ପତ୍ତି ନିଆଗଲା । ଏ ପଞ୍ଜିକା ହିଜରି ପଞ୍ଜିକା ଭାବେ ବିଦିତ ହେଲା ।

୧୧.୩.୨ ଇସଲାମୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା

ଖଜୁରୀ ଚାଷର ସମୃଦ୍ଧ କେନ୍ଦ୍ର ମଦିନା ମରୁଦ୍ୟାନର ଆଖପାଖରେ ଏକ ଇହୁଦୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ବସବାସ କରୁଥିଲେ । ଏହାର ସମୃଦ୍ଧି ସ୍ଥାନୀୟ ଜନଜାତିଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ ପୂର୍ବକ ଅଧିକାର ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିବାକୁ

ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କଲା । ଏହା ମକ୍କା ଭଳି ସଂହତ ବାଣିଜ୍ୟିକ କେନ୍ଦ୍ର ନୁହେ ବରଂ ବିଭିନ୍ନ ଜନଜାତି ଗୋଷ୍ଠୀ ଏବଂ କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଥଚ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ କେତେକ ଇହୁଦୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ଅଧ୍ୟୁଷିତ ଏକ ମରୁଦ୍ୟାନ ଥିଲା । ମରୁଭୂମିର ବିଧାନ ଥିଲା ଜୀବନ ପାଇଁ ଜୀବନ ନେବା । ଜନଜାତିଟିଏ ବଳ ପ୍ରୟୋଗ ପୂର୍ବକ ନିଜର ସୁରକ୍ଷା ଓ ପୋଷଣ କରୁଥିଲା । ପରସ୍ପରର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭୌତିକ ସାମୀପ୍ୟରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଯୁଯୁଧମାନ ଗୋଷ୍ଠୀ ବସବାସ କରୁଥିବା ପରିସ୍ଥିତିରେ ଏହା ଥିଲା ଅନୁପଯୁକ୍ତ । ଏକ ବାଣିଜ୍ୟିକ ଅଥବା ଧାର୍ମିକ କେନ୍ଦ୍ର ନ ଥିବାରୁ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଶାନ୍ତି ବ୍ୟବସ୍ଥା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାର କ୍ୱଚିତ୍ ଅବକାଶ ରହିଥିଲା । ପରିଣାମ ଥିଲା ଅନବରତ ଆନ୍ତଃଗୋଷ୍ଠୀ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ହତ୍ୟା । ଖ୍ରୀ.୬୧୮ର ଏକ ସଂଗ୍ରାମରେ ବିପୁଳ ମାତ୍ରାରେ ନରସଂହାର ଘଟିଥିଲା । ସଂଘର୍ଷର କ୍ଷତିପୂର୍ତ୍ତି ଅଥବା ପ୍ରତିଶୋଧ ତଥାପି ଥିଲା ଅମୀମାଂସିତ । ବିବିଧ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ପାରମ୍ପରିକ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଅଥବା ନ୍ୟାୟକର୍ତ୍ତା (ହକମ) ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରିବାକୁ ସମୁଦାୟର ନୂତନ ପରିକଳ୍ପନା ଥିବା ମହମ୍ମଦଙ୍କୁ ବରଣ କରାଗଲା । ଏହିପରି ପୈଗମ୍ବରଙ୍କ ଧାର୍ମିକ ଭୂମିକା ସଙ୍ଗକୁ ଏକ ରାଜନୀତିକ ଭୂମିକା ଯୋଡ଼ି ହୋଇଗଲା ।

ସୌଭାଗ୍ୟକୁ ବହୁ ସମୟରେ 'ମଦିନାର ସମ୍ବିଧାନ' କୁହାଯାଉ ଥିବା କୃତିଟି ତିଷ୍ଠି ରହିଛି । ମଦିନାରେ ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ଆସିଥିବା ନୂତନ ରାଜନୀତିକ ସଂସ୍ଥାରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ସମୂହର ନିୟାମକ ଥିଲା ଏ ସନନ୍ଦ । ଏହା ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଦୁଇଟି ପ୍ରମୁଖ ଗୋଷ୍ଠୀ- ପ୍ରବାସୀ ମୁସଲମାନ ବା ମୁହାଜିରନ ଓ ଆତିଥେୟ ମଦିନାବାସୀ ବା ଅନସାର-କୁ ନେଇ ଗଠିତ 'ସେମାନେ ଏକ ସମୁଦାୟ' ବୋଲି ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛି । ଇହୁଦୀମାନେ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲେ ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଧର୍ମରେ ଥିଲେ ସୁରକ୍ଷିତ । ମୁହାଜିରନଙ୍କ ନିର୍ବିବାଦୀୟ ନେତା ରୂପେ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଭୂମିକା ଥିଲା ସ୍ୱୀକୃତ । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ସ୍ଥିତି ଥିଲା କେବଳ ନୈତିକ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ । ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ବା ହକମ ରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତି ଦିଆଯାଇ ଥିଲା । ତେବେ ନିଜ ନ୍ୟାୟର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ତାଙ୍କର କୌଣସି କ୍ଷମତା ନ ଥିଲା ।

ମଦିନାରେ ମୁସଲମାନମାନେ ତତ୍କାଳ କୃଷକରେ ପରିଣତ ହେବା ସମ୍ଭବପର ନ ଥିଲା । ସେମାନେ ଥିଲେ ଏକ ବଣିକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଏବଂ ମକ୍କା ସହ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଥିଲା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ମକ୍କାବାସୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ 'ପବିତ୍ର ମାସଗୁଡ଼ିକୁ' ଅସମ୍ମାନ ପୂର୍ବକ ସିରିଆ ଯାଉଥିବା ଓ ସେଠାରୁ ଫେରୁଥିବା ଯାତ୍ରୀଦଳକୁ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ଦେଇ ମକ୍କାର ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ମହମ୍ମଦ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ । ଖ୍ରୀ.୬୨୪ରେ

ମକ୍କାଗାମୀ ଏକ ବିଶାଳ ଯାତ୍ରୀଦଳ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ ହେଲା । ମୁସଲମାନମାନେ ଏଥିରେ ସଫଳକାମ ହୋଇ ବିପୁଳ ଲୁଟ ଦ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ । ଅଧିନାୟକ ଭାବେ ସାମୁଦାୟିକ ବ୍ୟାପାରରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ନିମିତ୍ତ ଏକ ପଞ୍ଚମାଂଶ ନିଜ ପାଖରେ ରଖି ଅବଶିଷ୍ଟ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମହମ୍ମଦ ବାଣ୍ଟି ଦେଲେ । ଜଣେ ସଫଳ ସାମରିକ ଅଧିନାୟକ ଭାବେ ନିଜକୁ ପ୍ରମାଣିତ କରିବାରୁ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଗୌରବ ବିଶେଷ ମାତ୍ରାରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । ଏହାକୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରଚାରିତ ସତ୍ୟର ଏକ ସଂପୁଷ୍ଟି ଭାବେ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ଏହା ଫଳରେ ଅଧିକ ଆରବ ଜନତା ଇସଲାମକୁ ଧର୍ମାନ୍ତରିତ ହେଲେ ।

ମଦିନାରେ ମୁସଲମାନ ଓ ଇହୁଦୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମତଭେଦ ଦେଖାଦେଲା । ମୂଳତଃ ମହମ୍ମଦ ଇହୁଦୀମାନଙ୍କ ସହ ପୁନଃମୈତ୍ରୀ ସପକ୍ଷରେ ରହିଥିଲେ । ଇସଲାମ ଆଲ୍ଲାଙ୍କ ପ୍ରେରିତ ପୈଗମ୍ବର ଭାବେ ଆବ୍ରାହାମ, ମୋଜେସ ଓ ଯୀଶୁଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲା । ଇହୁଦୀମାନେ ଥିଲେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଭଳି ଏକେଶ୍ୱରବାଦୀ । ମୁସଲମାନମାନେ ପ୍ରାର୍ଥନା ବେଳେ ଜେରୁଜେଲମ ପଟେ ମୁହାଁଉଥିଲେ । ଇହୁଦୀମାନେ କିନ୍ତୁ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଦାବିକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ । କେତେକ ଇହୁଦୀ ଜନଜାତି ମକ୍କାବାସୀଙ୍କ ସହ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରିବା ମଧ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଇହୁଦୀଙ୍କ ଏକ କୁଟୁମ୍ବକୁ ସପରିବାର ବହିଷ୍କାର କରାଗଲା । ସେମାନଙ୍କୁ ବିନା ଅସ୍ତ୍ରରେ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ମହମ୍ମଦ ମଧ୍ୟ ଏଣିକି ପ୍ରାର୍ଥନା ବେଳେ କାବା ଆଡ଼କୁ ମୁହାଁଇବା ପାଇଁ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ପ୍ରଦାନ କଲେ ।

ଖ୍ରୀ.୬୨୫ରେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ଧ୍ୱସ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ମକ୍କାବାସୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏକ ବିରାଟ ଆକ୍ରମଣ କରାଗଲା । ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ସେନା ସହ ଉହୁଦରେ ମହମ୍ମଦ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ । ପଚସ୍ତରୀ ଜଣ ମୁସଲମାନ ନିହତ ହେଲେ; ମକ୍କାବାସୀ କିନ୍ତୁ ସ୍ୱଳ୍ପବୟଃ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଟିକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିବାରେ ବିଫଳ ହେଲେ । ଉହୁଦ ମୃତକଙ୍କ ବିଧବାମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ପାଇଁ ମହମ୍ମଦ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ଚାରୋଟି ପତ୍ନୀ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କଲେ ।

ହତାଶ ମକ୍କାବାସୀ ଆହୁରି ବୃହତ୍ ସେନା ସଂଗ୍ରହ କଲେ । ନିଜର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ବାହିନୀର ଆକ୍ରମଣ ପ୍ରତିହତ କରିବାକୁ ମୁସଲମାନମାନେ ଏକ ଖାଇ ଖୋଦନ କଲେ । ଏହା ତେଣୁ 'ଖାଇ ଯୁଦ୍ଧ' ନାମରେ ସୁପରିଚିତ । ମକ୍କାବାସୀ ପୁଣି ବିଫଳ ହେଲେ । ଏହା ପରେ ଅବରୋଧ

ବେଳେ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତାର ସଙ୍କେତ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିବା ମକ୍କାରେ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଶେଷ ଇହୁଦୀ ଗୋଷ୍ଠୀଟିର ଗଣହତ୍ୟା କରାଯାଇ ଥିଲା ।

ମହମ୍ମଦଙ୍କ ସଫଳତା ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଜନଜାତିଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କଲା । ମକ୍କାବାସୀ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ସହ ଏକ ବୁଝାମଣାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କଲେ । ସ୍ୱୟଂ ମହମ୍ମଦ ମକ୍କାର ବାଣିଜ୍ୟକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହୀ ନ ଥିଲେ । ସଂଘର୍ଷର ପ୍ରବର୍ଦ୍ଧନ ସମଗ୍ର ଉପଦ୍ୱୀପର ବାଣିଜ୍ୟକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେବ ବୋଲି ସେ ଅବଶ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ । ହଜ ପାଇଁ କାବା ଯିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରି ସେ ମକ୍କାବାସୀଙ୍କୁ ଏକ ସଙ୍କେତ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ପରିଶେଷରେ ଏକ ସନ୍ଧି ଆୟୋଜିତ ହେଲା ଏବଂ ଖ୍ରୀ.୬୩୦ରେ ବିନା ଯୁଦ୍ଧରେ ମକ୍କା ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କଲା ।

ମକ୍କାର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ହାସଲ ପରେ ଅଧିକ ଜନଜାତି ତାଙ୍କ ସହ ଯୋଗ ଦେଲେ । ମକ୍କାର ଅନିଷ୍ଟ ନ କରିବାକୁ ମହମ୍ମଦ ଥିଲେ ଯତ୍ନଶୀଳ । ମକ୍କା ସହ ବିଭିନ୍ନ ଲଢ଼ାଇରେ ଧୃତ ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କୁ ସେ ପୂର୍ବରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୋମଳ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଧର୍ମ କାବା ପ୍ରତି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସମ୍ମାନ ରଖୁଥିବା ପ୍ରମାଣିତ କରିଥିଲେ । ପୁରାତନ ଧର୍ମର ସକଳ ଉପାଦାନକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦିଆଯାଇ ନ ଥିଲା । ପ୍ରାକ୍-ଇସଲାମୀୟ କାଳର ଅନେକ ରୀତି ନୂତନ ଧର୍ମର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ମକ୍କାର ପତନ ପରେ ଜନତାଙ୍କୁ ଶାଳୀନତା ପୂର୍ବକ *ଉମ୍ମ*ରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ଥିଲା ।

ମହମ୍ମଦଙ୍କ କ୍ଷମତା ଦୃଢ଼ୀକରଣ ରାଜନୀତିକ ବାସ୍ତବତାକୁ ବୁଝିବାରେ ତାଙ୍କର ଉତ୍ତମ ଦକ୍ଷତାର ପ୍ରମାଣ । ବହୁ ସମୟରେ ଏହା ତାଙ୍କର ଧାର୍ମିକ ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ବଳି ଯାଉଥିଲା । ଆଦ୍ୟ କାଳରେ କରାଯାଇ ଥିବା ବୁଝାମଣାଗୁଡ଼ିକରେ ସେ ତାଙ୍କ ମିତ୍ରପକ୍ଷ ମୁସଲମାନ ହୋଇଯିବା ଉପରେ ଜୋର ଦେଉ ନ ଥିଲେ । ମକ୍କାର ପତନ ପରେ ହିଁ ସେ ଧର୍ମାନ୍ତରଣ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଧାର୍ମିକ ଡୋର ନ ଜୋଡ଼ି ଜନଜାତି ବିଶେଷତଃ ଦୂରସ୍ଥ ଓ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଜନଜାତିମାନଙ୍କ ସହ ମୈତ୍ରୀ ବନ୍ଧନରେ ଆବଦ୍ଧ ହେବାକୁ ସେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଉ ନ ଥିଲେ ।

ତତ୍ତ୍ୱତଃ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ସ୍ଥିତି କେବେ ବଦଳି ନ ଥିଲା । କାରଣ କୌଣସି ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନ କି ସନନ୍ଦ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଏଥିରେ ମୌଳିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥିଲା । ମକ୍କା ବିଜୟ ପରେ ଅସଂଜ୍ଞାୟିତ କ୍ଷମତାବନ୍ତ ମଧ୍ୟସ୍ଥରୁ ସେ ଜଣେ ନିର୍ବିବାଦୀୟ ଅଧିନାୟକରେ ପରିଣତ ହେଲେ । ସେ ହେଲେ *ଉମ୍ମା*ରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର ଅଧିକାରୀ । ପୈଗମ୍ବରଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରତିନିଧି ଭାବେ ତାଙ୍କ ତରଫରୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣ କରାଗଲା । ତାଙ୍କ ରାଜନୀତିକ ଓ ଧାର୍ମିକ ଭୂମିକା ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ବାରିବା ଆୟାସସାଧ ହୋଇଗଲା । ଏପିରିକି ଶୁଦ୍ଧ ଐହିକ ବିଷୟ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଐଶ୍ୱରିକ ପ୍ରକଟନ ରୂପେ ଆସିଲା । ମକ୍କା ବିଜୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ପରେ ମଦିନାର ଅଧିକାଂଶ ଜନତା ଇସଲାମ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ଏବଂ ଅବଶିଷ୍ଟ ସ୍ୱଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ଇହୁଦୀ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଜିମ୍ମି ବା ରକ୍ଷିତ ଜନତା ରୂପେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ହେଲେ ।

୧୧.୩.୩ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ

ମଦିନାର *ଉମ୍ମା* ରକ୍ତ ନୁହେ ଧର୍ମର ବନ୍ଧନରେ ଏକସୂତ୍ରରେ ବନ୍ଧା ଗୋଟିଏ ବିଜାତୀୟ ଗୋଷ୍ଠୀ ଥିଲା । ମହମ୍ମଦଙ୍କୁ ମୁଖିଆ ରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରି ଏହା ଏକ ବୃହତ୍ ଜନଜାତି ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ଅପର ଜନଜାତିମାନେ ମୁସଲମାନ ହୋଇ ଅଥବା କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସନ୍ଧି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆବଦ୍ଧ ରହି ସୁରକ୍ଷା ପ୍ରତିବଦଳରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିମାଣର କର ପ୍ରଦାନ ପୂର୍ବକ ଏ ସମୁଦାୟରେ ଯୋଗ ହେଉଥିଲେ । ପୈଗମ୍ବରଙ୍କ ଜୀବନର ଅନ୍ତିମ ବର୍ଷଗୁଡ଼ିକରେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରବଳ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟିଥିଲା ।

ଏ ନୂତନ ରାଜନୀତିକ ସମାଜକୁ ଏକ ସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଥିବା ଅନୁବନ୍ଧ କ'ଣ ଥିଲା ? ଅନେକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବିଦ୍ୱାନ ଧର୍ମାନ୍ତରିତ ସମୂହଙ୍କ ଧାର୍ମିକ ଅଭିପ୍ରେରଣା ନେଇ ସଂଶୟ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ଏହା ପ୍ରକ୍ରିୟାଟିକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଧାର୍ମିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା ପାଇଁ ମୁସଲମାନ ଲେଖକମାନଙ୍କ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରଳୀକୃତ ଓ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ସ୍ପଷ୍ଟୀକରଣ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପୂରାପୂରି ବିପରୀତ । ମହମ୍ମଦଙ୍କ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଯୋଗଦାନକାରୀ ଜନଜାତିମାନେ ରାଜନୀତିକ ସହ ତାଙ୍କ ଧାର୍ମିକ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱକୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ କି ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ଥାପନ କରିବା ଏକ ପ୍ରମାଦ ରୂପେ ହିଁ ପରିଗଣିତ ହେବ । କାରଣ ଆରବ ଜନଜାତିମାନେ ଏ ଦ୍ୱିଭାଜନ ବୁଝିବା ଥିଲା ଅବିଶ୍ୱସନୀୟ । ସେମାନେ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ ଯେ

ଇସଲାମରେ ସାଂସ୍କୃତିକ, ଆର୍ଥିକ ଓ ଧାର୍ମିକ ପ୍ରସଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଅନ୍ତଃମିଶ୍ରିତ । ମହମ୍ମଦ ମଧ୍ୟ ଆରବମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସେମାନଙ୍କ ନିଜ ଭାଷାରେ ପ୍ରକଟିତ ଏବଂ ବିଶେଷ ଭାବେ ତାଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତାର ଉପଯୋଗୀ ଏକ ଧର୍ମ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ସେ ଧର୍ମାନ୍ତର ଉପରେ ଜୋର୍ ଦେଉ ନ ଥିଲେ ଏବଂ ଏଥି ପାଇଁ ମକ୍କାବାସୀଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟ କରି ନ ଥିଲେ । ତଥାପି ଅନେକେ ଇସଲାମ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ।

ସେମାନେ ତାଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ମହମ୍ମଦଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ ସଚେତନ ଥିଲେ ଏବଂ ଇସଲାମର ଉପଦେଶ ନୁହେ ବରଂ ପୈଗମ୍ବରଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରିଥିଲେ ବୋଲି କୁହାଯିବା ଠିକ ହେବ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଧାର୍ମିକ ଓ ଐହିକ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ବାରିବାକୁ ନିଶ୍ଚିତ ରୂପେ ଅସମର୍ଥ ଥିଲେ ଏବଂ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ସହ ଭବିଷ୍ୟତ ଜଡ଼ିତ ବୋଲି ଥରେ ଅନୁଭବ କରିବା ପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍ଠାରୁ କମ୍‌ରେ ଅଟକିଯିବାର କୌଣସି କାରଣ ନ ଥିଲା । ଇସଲାମରେ ଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ଐହିକ ଓ ଧାର୍ମିକ ଅଭିପ୍ରେରଣା ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନିରୂପଣ ପ୍ରୟାସ ତେଣୁ ନିରର୍ଥକ । କୁରାନରେ ସମାବିଷ୍ଟ ଧାର୍ମିକ ପ୍ରକଟନ ଇସଲାମର ମୂଳପିଣ୍ଡ । କିନ୍ତୁ ଖ୍ରୀ.୬୨୨ରୁ ବାର୍ତ୍ତା ଥିଲା ଏକ ପ୍ରସରଣଶୀଳ ଓ ଆକ୍ରାମକ ରାଜନୀତିକ ଶକ୍ତିର । ଇସଲାମ କେବଳ ଧାର୍ମିକଙ୍କ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆବଶ୍ୟକତାର ଜବାବ ଦେଉ ନ ଥିଲା ଆରବମାନଙ୍କ ଅନେକ ରାଜନୀତିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ, ଆର୍ଥିକ, ସାମାଜିକ ଓ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଆବଶ୍ୟକତାର ଉପଯୋଗୀ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ଏହା ଥିଲା ଗୋଷ୍ଠୀ ସଂହତିର ପ୍ରାଚୀନ ଭାବଧାରାର ଏକ ନୂତନ ସଂସ୍କରଣ ।

ମହମ୍ମଦ ଆଲ୍ଲାଙ୍କ ସଚ୍ଚା ଉପାସନା ପାଇଁ ଆରବମାନଙ୍କୁ ଏକାଠି କରିବାର ତାଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯଥାର୍ଥରେ ଦୃଢ଼ନିଶ୍ଚିତ ଥିଲେ । ଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଶୂନ୍ୟରେ ସୁସମ୍ପାଦିତ ହୋଇପାରି ନ ଥାନ୍ତା । ସେ ଜଣେ କୃତବିଦ୍ୟ ରାଜନୀତିକ ଅଧିନାୟକ ଥିଲେ କହିବାର ଅର୍ଥ ନୁହେ ତାଙ୍କ ଧାର୍ମିକ ପ୍ରତିଭାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା । ସମୟ ସହ ତାଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର ସ୍ୱଭାବ ଓ ଚରିତ୍ର ଅଭିବର୍ଦ୍ଧିତ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥିଲା ।

ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ଭବିଷ୍ୟଦ୍ରଷ୍ଟା । ଆରବରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପରେ ଜୀବନର ଅନ୍ତିମ କାଳରେ ସେମାନଙ୍କ ଉର୍ଜସ୍ୱିତା ପାଇଁ ଏକ ନିର୍ଗମ ମାର୍ଗର ଅନ୍ୱେଷଣ ନ କଲେ ସ୍ୱଳ୍ପବୟଃ ସମୁଦାୟଟି ତିଷ୍ଠି

ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଉପଲବ୍‌ଧି କରିଥିଲେ । ଆରବମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ରାଜନୀତିକ ଏକୀକରଣ ଥିଲା ଅସମ୍ଭବ । କାରଣ ସେମାନେ ଥିଲେ ପରସ୍ପରର ବଞ୍ଚିବାର ଉତ୍ସ । ଏକ ବାହ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟର ସନ୍ଧାନ ତେଣୁ ଥିଲା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ସେଇଥି ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଅନ୍ତିମ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ମଧ୍ୟରେ ଇରାକ ଓ ସିରିଆକୁ ମାର୍ଗ ସୁନିଶ୍ଚିତ କରିବାର ପ୍ରୟାସ ରହିଥିଲା ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୧

ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୧. ଇସଲାମ ଆଗମନ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଆରବ ସମାଜର ଏକ ବିଶଦ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ।

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

ପ୍ରଶ୍ନ ୨. ମକ୍କାର ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଜନଜାତିମାନେ ପୈଗମ୍ବର ମହମ୍ମଦଙ୍କ ବାର୍ତ୍ତାକୁ ବିରୋଧ କଲେ କାହିଁକି ?

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

ପ୍ରଶ୍ନ ୩.ପୈଗମ୍ବର ମହମ୍ମଦ ମକ୍କା ଉପରେ ନିଜ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ସଫଳ ହେଲେ କିପରି ?

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

୧୧.୪ ପ୍ରଥମ ଚାରି ଖଲିଫାଙ୍କ ଶାସନ

ପୈଗମ୍ବରଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ବିଭାଜନ ଦେଖାଦେଲା । ପୈଗମ୍ବର ଭାବେ କେହି ଜଣେ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସମୁଦାୟର ଲୌକିକ ବ୍ୟାପାରର ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଜଣକର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମହମ୍ମଦ କାହାରିକୁ ରାଜନୀତିକ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ରୂପେ ନାମିତ କରି ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀଙ୍କ ନିଯୁକ୍ତି ମାଧ୍ୟମରେ ଏ ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ କରାଗଲା । ଏମାନଙ୍କୁ ଖଲିଫା କୁହାଗଲା । ଆରବ ଜଗତରେ ଏହାର ଅର୍ଥ ଥିଲା ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ । ଖଲିଫାମାନଙ୍କର ଉଭୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ଲୌକିକ

କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ରହିଥିଲା । କାରଣ ଇସଲାମରେ ପୌରୋହିତ୍ୟ ନ ଥିଲା । ତେବେ ପୈଗମ୍ବରଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଧାର୍ମିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବିଷୟରେ ଖଲିଫାମାନଙ୍କର କୌଣସି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ନ ଥିଲା । ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଭାବେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ଦାବିଦାରମାନଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିବା ତିନୋଟି ପ୍ରଧାନ ଗୋଷ୍ଠୀ ରହିଥିଲେ । ଏ ମଧ୍ୟରୁ ଅଲି ଓ ଅବୁ ବକ୍ର ଥିଲେ ସର୍ବାଧିକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ପୈଗମ୍ବରଙ୍କ ଜଣେ ବରିଷ୍ଠ ସାଥୀ ଅବୁ ବକ୍ରଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ସହମତି ପ୍ରାପ୍ତ କରିବାରେ ପରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଲିଫା ହୋଇଥିବା ଉମର ବିଶେଷ ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରିଥିଲେ । ଜନଜାତୀୟ ପ୍ରଥା ଅନୁସାରେ ଉତ୍ତରାଧିକାର ଉପରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରାଗଲା । ଏଥିରେ କୌଣସି ଔପଚାରିକ ଗାଣତନ୍ତ୍ରିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ନୁହେ ଆଲୋଚନା ଓ ସହମତି ମାଧ୍ୟମରେ ଜଣେ ସୟୟିଦ ବଛା ଯାଉଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ଚାରି ଜଣ ଖଲିଫାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଥିଲେ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ସହଯୋଗୀ । ସେମାନଙ୍କୁ 'ଯଥାର୍ଥ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ' *(Rightly Guided)* ରୂପେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଏ ।

୧୧.୪.୧ ଅବୁ ବକ୍ର (ଖ୍ରୀ.୬୩୨-୬୩୪)

ପ୍ରଥମ ଖଲିଫା ଭାବେ ଅବୁ ବକ୍ରଙ୍କ ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସୁବିଦିତ 'ସ୍ୱଧର୍ମ ତ୍ୟାଗ ବିରୋଧୀ ସମର'ରେ ବ୍ୟାପୃତ ହେବା । ମହମ୍ମଦଙ୍କ ସହ ଯୋଗ ଦେଇଥିବା ବିଶେଷତଃ ମଦିନା ଠାରୁ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଅନେକ ଜନଜାତି ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଣିକି ସେମାନଙ୍କ ମୈତ୍ରୀର ଉପଯୋଗିତା ଖୁବ୍ କମ୍ ଥିବା ଅନୁଭବ କଲେ । ଅବୁ ବକ୍ରଙ୍କୁ *ଉମ୍ମର* କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ପୁଣି ଦୃଢ଼ କରିବାକୁ ହେଲା । ସଂଘର୍ଷର ପ୍ରଧାନ କ୍ଷେତ୍ର ଥିଲା ଛଅଟି । କୌତୁହଳର ବିଷୟ ଥିଲା ଯେ ଏ ମଧ୍ୟରୁ ଚାରୋଟିର ନେତୃତ୍ୱ ପୈଗମ୍ବର ବୋଲି ଦାବି କରୁଥିବା ଲୋକେ ନେଉଥିଲେ । ଆରବର ବିଭିନ୍ନ ଅଂଶରେ ଯୁଦ୍ଧ ଲଢ଼ାଗଲା ଏବଂ ଅବୁ ବକ୍ର ସମଗ୍ର ଉପଦ୍ୱୀପ ଉପରେ ମଦିନାର ନେତୃତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାରେ ସଫଳ ହେଲେ । ଏ ଯୁଦ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ରିଡ୍ଡା (ସ୍ୱଧର୍ମ ତ୍ୟାଗ) କୁହାଯାଉ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ସର୍ବଦା ସତ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଅବୁ ବକ୍ର ଲଢ଼େଇ କରିଥିବା ଅନେକ ଜନଜାତି କେବେ ମଧ୍ୟ ଇସଲାମ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲେ । ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ମୁସଲମାନୀ ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଉପଦ୍ୱୀପ ବାହାରେ ଖ୍ରୀ.୬୩୩ରେ ଇଉଫ୍ରାଟିଜ ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ଏକ ସସ୍ସାନୀ ଦୁର୍ଗସହରକୁ ଅଧିକାର କରାଗଲା ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ସିରିଆରେ ଏକ ବାଇଜାଣ୍ଟାଇନ ସେନା ପରାସ୍ତ ହେଲା ।

୧୧.୪.୨ ଉମର (ଖ୍ରୀ.୬୩୪-୬୪୪)

ଉମରଙ୍କ ଖଲିଫାତ୍ୱରେ ଉର୍ବର ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରର ଅନେକାଂଶ, ଇଜିପ୍ଟ ଏବଂ ଇରାନର ଅଧିକାଂଶ ଅଞ୍ଚଳ ଜୟ କରାଗଲା । ତାଙ୍କ ଅଧୀନରେ ହିଁ ଇସଲାମୀୟ ଶାସନର ପ୍ରାଶାସନିକ ଓ ବିତ୍ତୀୟ ଢାଞ୍ଚା ଉପରେ ପ୍ରଥମ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଗଲା ।

ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଶକ୍ତିମନ୍ତ ଏ ପୁରୁଷ ପ୍ରଥମେ ଥିଲେ ମକ୍କାରେ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ହିଂସ୍ର ବିରୋଧୀ; କିନ୍ତୁ ଧର୍ମାନ୍ତର ମାତ୍ରେ ହେଲେ ତାଙ୍କର ମହାନ ପକ୍ଷଧର । ତାଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାର ଥିଲା ଅପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ । ତେବେ ଇସଲାମୀୟ ପରମ୍ପରା ବହୁ ପୀଢ଼ି ଧରି ବିକଶିତ ଅନେକ ରାଜନୀତିକ, ଆର୍ଥିକ ଓ ସାମାଜିକ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ତାଙ୍କ ସହ ଜୋଡ଼ି ଉମରଙ୍କ ଅବଦାନର ଆବର୍ଦ୍ଧନ ଘଟାଇଛି । ତଥାପି ତାଙ୍କ ଅବଦାନ ଥିଲା ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ତାଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଆରବ ସେନାଙ୍କ ବିଜୟ ତାଲିକା ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ । ଖ୍ରୀ.୬୩୬ରେ ବାଇଜାଣ୍ଟାଇନ ସେନାବାହିନୀକୁ ପଦଦଳିତ କରି ଦାମାସ୍କସ ଓ ସିରିଆର ଅଧିକାଂଶ ଅଞ୍ଚଳ ଦଖଲ କରାଗଲା । ଖ୍ରୀ.୬୩୭ରେ ସସ୍ସାନୀମାନଙ୍କ ପ୍ରମୁଖ ବାହିନୀକୁ ପରାସ୍ତ ପୂର୍ବକ ସେମାନଙ୍କ ରାଜଧାନୀର ପତନ ଘଟାଗଲା । ଏ ସହରର ପରାଜୟ ପରେ ଲୁଟପାଟରୁ ଆରବ ସେନା ଅକଳ୍ପନୀୟ ସମ୍ପଦ ଲାଭ କଲେ । ଖ୍ରୀ.୬୩୮ରେ ଜେରୁଜେଲମ ଅଧିକୃତ ହେଲା । ଖ୍ରୀ.୬୩୯ରେ ଇଜିପ୍ଟ ଆକ୍ରମଣ ଏବଂ ଖ୍ରୀ.୬୪୦ ସୁଦ୍ଧା ସିରିଆରୁ ବାଇଜାଣ୍ଟାଇନ ଶକ୍ତିର ନିର୍ମୂଳନ କରାଗଲା । ଖ୍ରୀ.୬୪୧ରେ ଇରାକର ମୋସୁଲ ଏବଂ ଖ୍ରୀ.୬୪୨ରେ ଇଜିପ୍ଟର ବନ୍ଦର ନଗରୀ ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡ୍ରିଆ ଉପରେ ବିଜୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା ।

ଉମର ପ୍ରାଶାସନିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନୂତନ ବିଜିତ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକୁ ଦୃଢ଼ କଲେ । ନୂତନ ଅଧିକୃତ ପ୍ରଦେଶ ସମୂହର ଶାସନ ପାଇଁ ସେ ଅମୀରମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଲେ । ଆକ୍ରମଣକାରୀ ସୈନ୍ୟଦଳଙ୍କୁ ସେଠାରେ ବସବାସ ଅଥବା ଜମି ମାଲିକାନା ପାଇଁ ଅନୁମତି ଦିଆଗଲା ନାହିଁ । ଭେଟି ଗ୍ରହଣ କରି ମୂଳ କୃଷକମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଜମି ଅଧିକାର କରିବା ପାଇଁ ଛାଡ଼ି ଦିଆଗଲା । ବିଜିତ ଭୂମିର ଜନତା

ପୂର୍ବବତ୍ ଜୀବନ ଓ କର୍ମ ନିର୍ବାହ କରିବା ଅବ୍ୟାହତ ରହିଲା । ଆକ୍ରମଣଗୁଡ଼ିକ କୃଷକଙ୍କ ଉପରେ ନିଜ ଅଂଶର କର ଭାର ଲଦି ଦେଉଥିବା ଏବଂ ସମଗ୍ର ରାଜସ୍ୱରୁ ସେମାନଙ୍କ ଅଂଶ ଶୋଷଣ କରୁଥିବା ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଶାସନର ଭୂଧାରକ ମିତ୍ରମାନଙ୍କ ନିର୍ମୂଳନ ଘଟାଇଲା । ସେମାନେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯିବାରୁ କରଭାର ଲାଘବ ହେଲା ଏବଂ କୃଷକମାନେ ନୂତନ ଶାସନକୁ ସ୍ୱାଗତ କଲେ । ଲୁଟପାଟର ଚଳ ସମ୍ପଦର ଅଂଶ ବିଶେଷ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ଏବଂ ପ୍ରାକ୍ତନ ଶାସକମାନଙ୍କ ଭୂମି ଓ କର ସମଗ୍ର ସମୁଦାୟର ବୋଲି ଉମର ଆଦେଶ ଜାରି କଲେ । ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଶାସକମାନଙ୍କୁ ପୁନଃନିଯୁକ୍ତି ଦିଆଗଲା ଏବଂ ବିଜିତ ଜନତାଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ନିଜ ବିଧାନ ଅନୁସାରେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଅନୁମତି ମିଳିଲା ।

ଉମରଙ୍କ ନୀତି ନୂତନ ବିଜିତ କ୍ଷେତ୍ର ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ସହଜସାଧ କରିଦେଲା । ଏହା ପରେ ଆଗକୁ ବଢ଼ିବା ପାଇଁ ଆଧାର ଭାବେ ସେ ସେମାନଙ୍କର ଉପଯୋଗ କଲେ । ସେ ସେନାକୁ ବିଜିତ ଭୂମିରେ ବସବାସ କରିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେଲେ ନାହିଁ । କାରଣ ଏହା ଫଳରେ ବିଜୟ ତା'ର ସଂବେଗରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବାର ଆଶଙ୍କା ରହିଥିଲା । ଏ ଭୂମିଗୁଡ଼ିକର ଆର୍ଥିକ ଓ ସାମାଜିକ ସଂରଚନାକୁ ବିନା ହସ୍ତକ୍ଷେପରେ ଛାଡ଼ି ଦିଆଗଲା ଏବଂ ବାଧା ରହିତ ଭାବେ ଆର୍ଥିକ କ୍ରିୟାକଳାପର ନିରନ୍ତରତା ବଜାୟ ରହିଲା । ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଧର୍ମକୁ ମଧ୍ୟ ଏକାନ୍ତରେ ଛାଡ଼ି ଦିଆଗଲା । ଧର୍ମାନ୍ତରଣ ପାଇଁ କୌଣସି ଚାପ ପ୍ରୟୋଗ କରାଗଲା ନାହିଁ । ଭିନ୍ନ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ସମୁଦାୟମାନଙ୍କୁ ଜିମ୍ମି ପାହ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା । ସେମାନଙ୍କୁ ଖରାଜ ବା ଭୂମି କର ଓ ଜଜିୟା ବା ମୁଣ୍ଡ କର ଦେବାକୁ ପଡୁଥିଲା; କିନ୍ତୁ ରାଷ୍ଟ୍ର ପାଇଁ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାରୁ ନିଷ୍କୃତି ମିଳୁଥିଲା ।

ଇରାନକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ଅନ୍ୟ ସର୍ବତ୍ର ସେନା ସହରୀ କେନ୍ଦ୍ରରୁ ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସାମରିକ ନଗର ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇ ଥିଲା । ଜନଜାତିଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ ସେନା ଏକକ ଉପରେ ଉତ୍ତମ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ସୁନିଶ୍ଚିତ କରିବା ପାଇଁ ଏଭଳି କରାଯାଉ ଥିଲା । ଏହା ମଧ୍ୟ ସେନାର ଇସଲାମୀକରଣକୁ ସହଜସାଧ କରିଥିଲା । ଏ ସାମରିକ ଚୌକୀଗୁଡ଼ିକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ବାଣିଜ୍ୟିକ କେନ୍ଦ୍ର ରୂପେ ବିକଶିତ ହେଲା; ଯଥା- ଇରାକର ବସ୍ରା ଓ କୁଫା, ଇଜିପ୍ଟର ଫୁସ୍ତାତ (ପରେ କାଇରୋ) । ଏଗୁଡ଼ିକ ଆଦ୍ୟ ଶତାବ୍ଦୀମାନଙ୍କରେ ଇସଲାମୀୟ ସଭ୍ୟତାର କେନ୍ଦ୍ର ବିନ୍ଦୁରେ

ପରିଣତ ହେଲା । ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଇସଲାମୀୟ ଐତିହାସିକ ଓ ବିଧିବେତ୍ତା ନଗରମାନଙ୍କରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଇସଲାମୀୟ ବିଧି ଏ ନଗରଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଥାରୁ ହିଁ ବିକଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଉମର ଏକ ଦିୱାନ ମଧ୍ୟ ତିଆରି କରାଇଲେ । ଏହା ଥିଲା ଏକ ହିସାବ ଖାତା । ଏଥିରେ ଯେଉଁମାନେ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସହାୟତା ପ୍ରାପ୍ତ କରିବେ ସେମାନଙ୍କ ନାମ ରହିଥିଲା । ଏଥିରେ ସମସ୍ତ ଆରବ ମୁସଲମାନ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲେ । ଏହା ମଧ୍ୟ ଥିଲା ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦେୟ ପ୍ରଦାନ ଓ ଅଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କୁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସମ୍ପଦରେ ଭାଗିଦାର କରାଇବାର ଏକ ମାର୍ଗ । ଏ ତାଲିକାର ଶୀର୍ଷରେ ଥିଲେ ପୈଗମ୍ବରଙ୍କ ପତ୍ନୀଗଣ । ସକଳ ମକ୍କା ଓ ମଦିନା ନିବାସୀ ଏହାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲେ । ପ୍ରାଶାସନିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଇସଲାମୀୟ ପଞ୍ଜିକା ଉପଯୋଗ କରିବାର ନିଷ୍ପତ୍ତି ମଧ୍ୟ ଥିଲା ଉମରଙ୍କର ।

ଆରବ ଜନଜାତିଙ୍କ ଆକ୍ରମଣ ସମ୍ମୁଖରେ ମଥାବନତକାରୀ ଦୁଇ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଏଣିକି ଇସଲାମ ଏକତାର ବିଶାଳ ପ୍ଲାବନରେ ଡୁବିଗଲେ । ବାଇଜାଣ୍ଟାଇନ ଓ ସସ୍‌ସାନୀ ତାକତ ଏକ ମୁଖା ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହେଲା । କୁହାଯାଏ ଯେ ସେମାନେ ସାମାଜିକ ଓ ଧାର୍ମିକ ଅସନ୍ତୋଷରେ ସନ୍ତୁଳି ହେଉଥିଲେ । ବାଇଜାଣ୍ଟାଇନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପୂର୍ବ ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକରେ ଗ୍ରୀକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ବିରୋଧରେ ଏକ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ଆକ୍ରୋଶ ରହିଥିଲା । ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଗୀର୍ଜାର ଧାର୍ମିକ ଅସହିଷ୍ଣୁତା ଯୋଗୁଁ ଏ ଆକ୍ରୋଶ ଶୀର୍ଷରେ ଉପନୀତ ହୋଇଥିଲା । ଅବୋଧ ଜଟିଳତା ଓ କଠିନତା ଉପରେ ବିବାଦାସ୍ପଦ ବିତର୍କ ନେଇ ଅସୁଖୀ କିଛି ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ନୂତନ ଏକେଶ୍ୱରବାଦୀ ବିଶ୍ୱାସର ସରଳତାକୁ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱାଗତ କରିଥିବେ । ଜନତା ଆରବମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ପୀଡ଼କ ଗ୍ରୀକ କର ବ୍ୟବସ୍ଥାରୁ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାତା ଭାବେ ସ୍ୱାଗତ କରିଥିଲେ । ନୂତନ ଶାସକମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଜ୍ଞାତ ନ ଥିଲେ । କାରଣ ବଣିକ ଭାବେ ସେମାନେ ଥିଲେ ସୁପରିଚିତ । ଏ ସାମ୍ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ସୀମାନ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆରବଭାଷୀ ବସତି ରହିଥିଲା ।

ଇରାନର କେନ୍ଦ୍ରାଞ୍ଚଳରେ ଆରବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କିଛିଟା ଜାତୀୟତାବାଦୀ ବିରୋଧ ସତ୍ତ୍ୱେ ସସ୍‌ସାନୀ ଭୂମିର ସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟ ଥିଲା ଅନୁରୂପ । ଏକ ବିଶାଳ ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ଏହାର ଚିର ପ୍ରବର୍ଦ୍ଧମାନ ସଂଯନ୍ତ୍ର ପାଇଁ କର ପ୍ରଦାନ କରିବାର ଉତ୍ତରଦାୟିତ୍ୱରେ ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ଜନ ସମୂହ ସେମାନଙ୍କ ଉତ୍ପୀଡ଼ନକାରୀଙ୍କ ପରାଜୟରେ କ୍ୱଚିତ୍ ଅପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଥିବେ ।

୧୧.୪.୩ ଉସମାନ (ଖ୍ରୀ.୬୪୪-୬୫୬)

ଜଣେ ଇରାନୀ ଉମରଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କଲା । ସେ ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟାରେ ତାଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଚୟନ ପାଇଁ ଏକ ଛ' ଜଣିଆ ପରିଷଦ ମନୋନୟନ କଲେ । ପରିଷଦ ଖଲିଫା ଭାବେ ଉସମାନଙ୍କୁ ବାଛିଲେ । ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱରେ ପୂର୍ବରେ ଇରାନ ପଟକୁ ଏବଂ ପଶ୍ଚିମରେ ଇଜିପ୍ଟରୁ ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ଜାରି ରହିଲା । ଏକତ୍ୱ ପାଇଁ କୁରାନ ପାଠର ମାନକୀକରଣ କରାଗଲା । ତାଙ୍କ ସମୟରେ ହିଁ ମକ୍କା ଓ ମଦିନାର କେତେକ ପରିବାରର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ସମୃଦ୍ଧି ଈର୍ଷ୍ୟା ଓ ଅସନ୍ତୋଷର କାରଣ ହେଲା ଏବଂ ଇସଲାମରେ ପ୍ରଥମ ଗମ୍ଭୀର ବିଭାଜନ ଘଟିଲା ।

ଉସମାନ ଉମରଙ୍କ ଏକ ଦୃଢ଼ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ନିର୍ମାଣ ନୀତିରୁ ଓହରି ଗଲେ ନାହିଁ । ଅମୀର ଓ ପ୍ରଶାସକମାନଙ୍କ ଆନୁଗତ୍ୟ ସୁନିଶ୍ଚିତ କରିବାକୁ ସେ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପଦବୀରେ ନିଜ ଉମାୟ୍ୟା କୁଟୁମ୍ବର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ଦେବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହା ପ୍ରିୟାପ୍ରୀତି ତୋଷଣ ଅଭିଯୋଗର କାରଣ ହେଲା । ଦାମାସ୍କସର ଅମୀର ରୂପେ ମୁଆୱିୟ୍ୟାଙ୍କ ନିଯୁକ୍ତି ଥିଲା ଏଭଳି ଏକ ଘଟଣା । ଏହାର ଅର୍ଥ ଥିଲା ମହମ୍ମଦଙ୍କ ପ୍ରତି ଘୋର ଶତ୍ରୁତା ମନୋଭାବ ପୋଷଣକାରୀ ମକ୍କାର କେତେକ ପରିବାର ହସ୍ତରେ ଅତ୍ୟଧିକ କ୍ଷମତା ଅର୍ପଣ । ଉପଦ୍ୱୀପ ବାହାରେ ଆରବମାନଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି ମାଲିକାନା ଉପରେ ଉମର ଜାରି କରିଥିବା କଟକଣାକୁ ମଧ୍ୟ ଅଣଦେଖା କରାଗଲା ଏବଂ କେତେକ ବିଶେଷାଧିକାର ଭୋଗୀ ପରିବାରକୁ ବିଶାଳ ଭୂସମ୍ପଦ ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ଅନୁମତି ମିଳିଲା । ଉସମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଉମରଙ୍କ ପ୍ରାଶାସନିକ ଓ ରାଜନୀତିକ ସାମର୍ଥ୍ୟ ନ ଥିଲା ।

ଅନ୍ୟାୟ, ପ୍ରାଶାସନିକ ତାତ୍କାଳିକତା ଓ ଆର୍ଥିକ ଅନିୟମିତତା ପରିଦୃଷ୍ଟ ହେଲା । ମହମ୍ମଦଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ କାଳରୁ ଖଲିଫା ପଦ ପାଇଁ ଅଭିଳାଷୀ ଅଲିଙ୍କ ସମର୍ଥକଙ୍କ ସମେତ ଉସମାନଙ୍କ ବିରୋଧୀମାନେ ଏ ପରିସ୍ଥିତିର ସଦୁପଯୋଗ କଲେ । ତେବେ ଅଳ୍ପ କେତେକଙ୍କ ସୁବିଧା ପାଇଁ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରର ଯେଭଳି ଅସତ୍ ଉପଯୋଗ କରାଯାଉ ଥିଲା ତାହା ଅଲିଙ୍କ ଧାର୍ମିକ ଆଦର୍ଶବାଦ ଉପରେ ସନ୍ଦେହ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବାକୁ କେହି ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ନ୍ୟାୟୋଚିତ ଅଂଶରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେଉଥିବା ଅନୁଭବ କରି ବିଭିନ୍ନ ଜନଜାତି ଗୋଷ୍ଠୀରେ ମଧ୍ୟ ଅସନ୍ତୋଷ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା ।

ଅବସର ଭତ୍ତା ପ୍ରଦାନ ଯେତେବେଳେ ଅନିୟମିତ ହୋଇଗଲା ଅସନ୍ତୋଷର ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ ଚରମକୁ ସ୍ପର୍ଶ କଲା । ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଏକ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଦିନାରେ ଉସମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କଲେ ।

୧୧.୪.୪ ଅଲି (ଖ୍ରୀ.୬୫୬-୬୬୧)

ଅଲି ଥିଲେ ପୈଗମ୍ବରଙ୍କ ପିତୃବ୍ୟ ପୁତ୍ର ଓ ଜାମାତା । ଉସମାନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସିରିଆ ବ୍ୟତୀତ ଅପର ସର୍ବତ୍ର ତାଙ୍କୁ ଖଲିଫା ରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରାଗଲା । ସିରିଆରେ ମୁଆୱିୟା ତାଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ । ଅଲିଙ୍କ ଶାସନ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ଗୃହଯୁଦ୍ଧର ସାକ୍ଷୀ ।

ଅଲିଙ୍କ ପାଖରେ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହେବାକୁ ଅନେକ ସଦ୍‌ଗୁଣ ରହିଥିଲା । ପ୍ରଥମ ଧର୍ମାନ୍ତରିତଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସେ ଥିଲେ ଜଣେ । ସେ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ସହଯୋଗୀ । ସେ ଥିଲେ ସାହସୀ, ଧର୍ମନିଷ୍ଠ ଓ କୁରାନର ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତି ସମର୍ପିତ । ତେବେ ରାଜନୀତିକ ସଫଳତା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ସୁବିଧାବାଦ, ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ଓ ଟାଣପଣ ଆଦି କେତେକ ଯୋଗ୍ୟତା ତାଙ୍କ ପାଖରେ ନ ଥିବା କେତେକ ବିଶ୍ଳେଷକ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ପରିଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ ସେ ଖଲିଫାପଣ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ସେତେବେଳେ ଉସମାନଙ୍କ ହତ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ଏହାର ପରମ ପାବନ ଚରିତ୍ର ଦୋଷଦୁଷ୍ଟ ହେଲା ।

ପୈଗମ୍ବରଙ୍କ ଜଣେ ପତ୍ନୀ ଆୟେସା ଅଲିଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱକୁ ଆହ୍ୱାନ କଲେ । ଉସମାନଙ୍କ ହତ୍ୟାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନ ନେବା ଆରୋପ ଲଗାଇ ସେ ଅଲିଙ୍କ ପ୍ରାକ୍ତନ ସହଯୋଗୀମାନଙ୍କ ସହ ଖୋଲା ବିଦ୍ରୋହରେ ସାମିଲ ହେଲେ । ଦୁଇ ବାହିନୀର ସମ୍ମୁଖ ସମର ବେଳେ ସେ ବାସ୍ତବରେ ରଣକ୍ଷେତ୍ରରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ଅଲି ବିଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କୁ ବସ୍ରାରେ ପରାସ୍ତ କଲେ । ଏ ସମୟରୁ ଖଲିଫାଙ୍କ ରାଜଧାନୀ ରୂପେ ମଦିନା ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହେଲା ଏବଂ କୁଫାରେ ନୂତନ ରାଜଧାନୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଗଲା । ଏହା ଥିଲା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମୁଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ସବୁଠାରୁ ଗମ୍ଭୀର ବିଭାଜନ । ପୈଗମ୍ବରଙ୍କ ଅନେକ ସାଥୀ ବିରୋଧୀ ପକ୍ଷମାନଙ୍କରେ ରହିଥିଲେ ଏବଂ ଅନେକ ଆଦି ମୁସଲମାନ ହତ୍ୟାର ଶିକାର ହେଲେ ।

ମୁଆୱିୟା ମଧ୍ୟ ଅଲିଙ୍କୁ ଭେଟି ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ମନା କଲେ ଏବଂ ଦୁଇ ବାହିନୀ ସିଫ୍‌ଫିନରେ ପରସ୍ପରର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ । ମଧ୍ୟସ୍ଥତା ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣକରି ଅଲି ନିଜେ ମୁଆୱିୟାଙ୍କ କୌଶଳରେ ଫସିଗଲେ । ମଧ୍ୟସ୍ଥମାନେ ଅଲିଙ୍କ ବିରୋଧରେ ରାୟ ଦେଲେ ଏବଂ ଅଲି ସେମାନଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ ।

ଏହା ସହ ସଂପୃକ୍ତ ଏକ ଘଟଣାରେ ଅଲିଙ୍କ ସ୍ଥିତି ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଗଲା । ନିଷ୍ଠାବନ୍ତ ଅନୁଗାମୀଙ୍କ ଏକ ବିଶାଳ ଗୋଷ୍ଠୀ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ଗଲେ । କାରଣ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟସ୍ଥତା ଗ୍ରହଣ ଦ୍ୱାରା ଅଲି ଖଲିଫାଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱକୁ ନ୍ୟୂନ କରି ଦେଇଥିବା ସେମାନେ ଅନୁଭବ କଲେ । ଖରାଜି ରୂପେ ସୁବିଦିତ ଏ ଧାର୍ମିକ ଆଦର୍ଶବାଦୀମାନେ ଅଲିଙ୍କ ରାଜନୀତିକ ସୁବିଧାବାଦୀ ହାବଭାବରେ ଭୟଙ୍କର କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ମୁଆୱିୟାଙ୍କ ହିସାବ ନିକାସ ପୂର୍ବରୁ ଖରାଜିମାନଙ୍କ ଦଳନ ପାଇଁ ଅଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲେ । ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଭାବେ ସେ ଏହା ସମ୍ପନ୍ନ କଲେ । ଧର୍ମନିଷ୍ଠ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ହତ୍ୟା ଫଳରେ ଅଲିଙ୍କ ବହୁ ସମର୍ଥକ ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ । ସିରିଆରେ ମୁଆୱିୟାଙ୍କ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଓ ଇଜିପ୍ଟରେ ତାଙ୍କ ଅତିକ୍ରମଣ ନେଇ ଅଲିଙ୍କୁ ଆପେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଜଣେ ଖରାଜି ଅଲିଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କଲେ । ଏଣିକି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଜାହିର କରିବାକୁ ମୁଆୱିୟା ଥିଲେ ମୁକ୍ତ । ଏହା ଫଳରେ ଉମାୟୟୀ ଖଲିଫାତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୨

ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୧. ଉମର ଇସଲାମୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ଦୃଢ଼ କଲେ କିପରି ?

....

....

....

....

....

....

....

....
....
....
....

୧୧.୫ ଉମାୟୂୟୀ ଖଲିଫାତନ୍ତ୍ର

ଅନେକ ଆଦି ଆରବ ଓ ଆଧୁନିକ ଐତିହାସିକ ଉମାୟ୍ୟୀ ଖଲିଫାତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ଧର୍ମତାନ୍ତ୍ରିକ ସମୁଦାୟ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ମୌଳିକ ଇସଲାମୀୟ ଭାବଧାରାର ପରିତ୍ୟାଗ ଏବଂ ଐହିକ ରାଜତନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ଏହାର ପ୍ରତିସ୍ଥାପନ ରୂପେ ଦେଖନ୍ତି । ଏହାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ମାନ୍ୟତା ହେଲା: ସାମାଜିକ ଓ ରାଜନୀତିକ ସଂଗଠନ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ଇସଲାମୀୟ ଭାବଧାରା ରହିଥିଲା ଯାହା ମୁଆୱିୟ୍ୟା ତାଙ୍କ ପରିବାରକୁ ଏକ ଆରବ ଶାସକ ବଂଶ ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲା ବେଳେ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ ।

ଏହାର ବିପରୀତରେ ଖଲିଫାତନ୍ତ୍ରର କୌଣସି ସ୍ପଷ୍ଟ ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ପ୍ରଥମ ତିନି ଖଲିଫା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପଦ୍ଧତିରେ ବଛା ଯାଇଥିଲେ । ମଦିନାର ପରିବାର ସମୂହ ଏବଂ ଅନ୍ୟତ୍ର ଥିବା ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଖଲିଫାଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣରେ ସେମାନଙ୍କ ବୈଧତା ନିହିତ ଥିଲା । ପ୍ରଥମ ଚାରି ଖଲିଫା ଥିଲେ କୁରେସ ଜନଜାତିର ଅଂଶ । ସେ ଜନଜାତିର ଏ ବିଶେଷ ଅଧିକାର କୌଣସି ଦୟା କି ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟ ନ ଥିଲା । ପ୍ରଭାବଶାଳୀ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରସରଣଶୀଳ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଏକତା ରକ୍ଷାରେ ସେମାନଙ୍କ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ଉମାୟ୍ୟୀମାନେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିଥିବା ରାଜନୀତିକ ଏକତା ଫଳରେ କୁରାନର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଅର୍ଥର ଚିନ୍ତନ ଏବଂ ଏହାର ବିସ୍ତାର ପୂର୍ବକ ପ୍ରସ୍ତୁତି ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିଲା । ଇସଲାମୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସ୍ଥିରତା ଯୋଗୁଁ ବହୁ ପୀଢ଼ି ଧରି ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହାର ପ୍ରଚାର ପ୍ରସାର ସମ୍ଭବ ହେଲା । ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଏବଂ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଇସଲାମୀୟ ପରମ୍ପରା ସମୂହ

ସେମାନଙ୍କ ବିଶେଷ ପରିପାର୍ଶ୍ୱ ତଥା ପରିପାର୍ଶ୍ୱରେ ଥିବା ଅପର ପରମ୍ପରାଗୁଡ଼ିକ ସହ ସେମାନେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିବା ସମ୍ୱନ୍ଧର ହିଁ ପ୍ରତିଫଳନ ।

୧୧.୫.୧ ମୁଆୱିୟା ଓ ବଂଶଗତ ଶାସନ

ଦାମାସ୍କସରେ ମୁଆୱିୟା (ଖ୍ରୀ.୬୬୧-୬୮୦) ନିଜକୁ ଖଲିଫା ଘୋଷଣା କଲେ । ଉମରଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଏବଂ ଅଲିଙ୍କ ଖଲିଫାତ୍ୱ କାଳରେ ଗମ୍ଭୀର ଆହ୍ୱାନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିବା ମୁସଲମାନୀ ରାଷ୍ଟ୍ରର କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କ୍ଷମତାର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ହେଲା । ପବିତ୍ର ନଗର ମକ୍କା ଓ ମଦିନାର ଅନୁମୋଦନ ଉପରେ ମୁଆୱିୟା ଥିଲେ କମ୍ ନିର୍ଭରଶୀଳ । ସିରୀୟ ବାହିନୀ ଓ ରାଜସ୍ୱ ତାଙ୍କୁ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଜାହିର ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ କ୍ଷମତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲା । ଆରବମାନେ ମଧ୍ୟ ଅସନ୍ତୋଷ ଓ ରାଜନୀତିକ ବିଭେଦ ଭୟରେ ତାଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ଭାବେ ସମର୍ଥନ କଲେ । ମୁଆୱିୟା ଇସଲାମର ଏକତା ପାଇଁ ରାଜନୀତିକ ଔଦ୍ଧତ୍ୟକୁ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଭାବେ ଦମନ କଲେ ।

ଖୁରାସାନ ପୁନର୍ବିଜିତ ହେଲା । ଆରବ ଶାସକ ଶ୍ରେଣୀର ଅନନ୍ୟତା ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଅନେକ ସାମରିକ ସହର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଗଲା । ମୁସଲମାନ ସେନା ଆହୁରି ଆଗକୁ ପୂର୍ବ ଇରାନ ଓ ଅକ୍ସସ ଉପତ୍ୟକା ଭିତରକୁ ଭେଦିଗଲେ । ବିଫଳ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କନଷ୍ଟାଣ୍ଟିନୋପଲ ଅବରୋଧ କରାଗଲା । ଅଲଜେରିଆ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ତର ଆଫ୍ରିକା ଅଧିକୃତ ହେଲା । ମୁଆୱିୟା ଥିଲେ ଜଣେ କୁଶଳୀ ପ୍ରଶାସକ । ଧର୍ମାନ୍ତରଣକୁ ନିରୁତ୍ସାହିତ କରିବା ନୀତିର ନିରନ୍ତରତା ସେ ବଜାୟ ରଖିଲେ ।

ମୁଆୱିୟା ଜଣେ ଏକଛତ୍ର ସମ୍ରାଟ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଆରବମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଆଦର୍ଶ ଭାବେ ରାଜପଣ ଥିଲା ଘୃଣ୍ୟ । ସେଇଥି ପାଇଁ ମୁସଲମାନୀ ଶାସକମାନେ ନିଜ ନିଜକୁ ଖଲିଫା ବା ପୈଗମ୍ବରଙ୍କ ପ୍ରତିଭୂ ରୂପେ ଅଭିହିତ କରିବା ଜାରି ରଖିଥିଲେ । ତେବେ ଉତ୍ତରାଧିକାର ନିମିତ୍ତ ସଂଘର୍ଷ ଇସଲାମୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ପାଇଁ କି କ୍ଷତି ପହଞ୍ଚାଇବ ସେଥି ନେଇ ମୁଆୱିୟା ଥିଲେ ସଚେତନ । ସେ ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ୟାଜିଦକୁ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ।

ୟାଜିଦ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ପ୍ରତି ଆହ୍ୱାନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାରେ ଏବଂ ବିସ୍ତାରର ବେଗ ବଜାୟ ରଖିବାରେ ଖୁବ୍ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ । ମଦିନାର ଜନତା ବଂଶଗତ ଉତ୍ତରାଧିକାର ନୀତିକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେବାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ । କୁଫାସ୍ଥ ଅଲିଙ୍କ ସମର୍ଥକମାନେ (ସିଆ-ଇ-ଅଲି) ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ତଥା ପୈଗମ୍ବରଙ୍କ ନାତି ହୁସେନଙ୍କୁ ଖଲିଫାତ୍ୱ ଉପରେ ଦାବି ଉପସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କଲେ । ହୁସେନ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ସେନା ଯୋଗାଡ଼ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହେଲେ । ୟାଜିଦଙ୍କ ବିଶାଳ ସେନାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ବେଳେ ସେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିବାକୁ ମନା କଲେ । ତେବେ ତାଙ୍କୁ ଫେରିଯିବାକୁ ସୁଯୋଗ ଦିଆଗଲା । ଖ୍ରୀ.୬୮୦ରେ କରବାଲା ଠାରେ ସମର୍ଥକମାନଙ୍କ ସହ ହୁସେନଙ୍କ ଗଣହତ୍ୟା କରାଗଲା ।

ପୈଗମ୍ବରଙ୍କ ଜଣେ ଆତ୍ମୀୟର ହତ୍ୟା ଜନିତ ଆବେଗିକ ପ୍ରଭାବ ଥିଲା ଖୁବ୍ ତୀବ୍ର । ଆରବ ଉପଦ୍ୱୀପରେ ବିଦ୍ରୋହର ବହ୍ନି ଜଳିଲା । ୟାଜିଦ ବିରୋଧୀ ପ୍ରତିରୋଧର ଅଧିନାୟକ ଭାବେ ଇବ୍ନ ଅଲ ଜୁବେରଙ୍କ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟିଲା । ସେ ମକ୍କାରେ ନିଜକୁ ଖଲିଫା ଘୋଷଣା କଲେ । ତେବେ ତାଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ବାସ୍ତବରେ ଥିଲା ସୀମିତ । ବିଭିନ୍ନ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଗୋଷ୍ଠୀ ଥିଲେ ସକ୍ରିୟ । ଖ୍ରୀ.୬୮୪ରେ କେନ୍ଦ୍ର ଆରବରେ ଖରାଜି ଆନ୍ଦୋଳନ ଦ୍ୱାରା ଏକ ସ୍ୱଳ୍ପଜୀବୀ ସମତାବାଦୀ ଓ ଧର୍ମନିଷ୍ଠ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । କୁଫାରେ ଅଲିଙ୍କ ସିଆ (ଦଳ) ସକ୍ରିୟ ହେଲେ । ସେମାନେ ଇସଲାମକୁ ଧର୍ମାନ୍ତରିତ ଅଣଆରବ ମୱାଲିମାନଙ୍କୁ ଲୁଟ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ସମାନ ଅଧିକାର ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଇବ୍ନ ଅଲ ଜୁବେର ଏ ଶାସନକୁ ଦମନ କଲେ । ଉତ୍ତର ଆଫ୍ରିକାର ବେର୍ବେରମାନେ *(Berbers)* ଉମାୟ୍ୟାମାନଙ୍କ ବିରୋଧରେ ବିଦ୍ରୋହ କଲେ ।

ମୁଆୱିୟ୍ୟାଙ୍କ ଜଣେ ପିତୃବ୍ୟ ପୁତ୍ର ମରୱନ (ଖ୍ରୀ. ୬୮୩-୬୮୫) ଉମାୟ୍ୟାମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ପୁନର୍ଜାହିର କଲେ । ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅବ୍ଦ ଅଲ ମଲିକ (ଖ୍ରୀ.୬୮୫-୭୦୫) ମଦିନାବାସୀଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କଲେ । ଏ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ କାବାକୁ ହାନି ପହଞ୍ଚିଲା ।

ଅବ୍ଦ ଅଲ ମଲିକଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଖଲିଫାଙ୍କ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ପୁଣି ଥରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ ହେଲା । ସେ ପୂର୍ବ ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକରେ ଶାସନ ପାଇଁ ହଲ୍ଲାଜ ଇବ୍ନ ୟୁସୁଫ ନାମକ ଜଣେ ଉଦ୍‌ଯୋଗୀ

ପ୍ରଶାସକଙ୍କୁ ଅମୀର ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ହଲ୍ଲାଜ ଇରାକର ସଓ୍ୱାଦରେ ଜଳସେଚନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିବେଶ ବୃଦ୍ଧି କଲେ ଏବଂ ଆର୍ଥିକ ବିକାଶକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେଲେ । ସେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଶାସନ କଲେ ଏବଂ ସକଳ ଅସନ୍ତୋଷ ଦମନ କଲେ ।

ଅବ୍ଦ ଅଲ ମଲିକଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଇସଲାମର ରାଜନୀତିକ ଏକତ୍ୱ ଭାବଧାରାର ନିରନ୍ତରତା ବଜାୟ ରହିଥିଲା । କୁରାନ ଆବୃତ୍ତିରେ ସମରୂପତା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରାଗଲା । ଇସଲାମୀୟ ଅଭିଲେଖ ଥିବା ନୂତନ ମୁଦ୍ରା ପ୍ରଚଳିତ ହେଲା । ଇହୁଦୀ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀଙ୍କ ପରମ ପାବନ ନଗରୀ ଜେରୁଜେଲମରେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରମୁଖ ଇସଲାମୀୟ ସ୍ମାରକ ଶିଳା ଗମ୍ବୁଜ *(The Dome of the Rock)* ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ହେଲା । ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦର ସମାଧାନ ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ସାମରିକ ନଗରୀରେ ନ୍ୟାୟାଧୀଶ ବା କାଜି ନିଯୁକ୍ତ କରାଗଲା । ଇସଲାମକୁ ନିରନ୍ତର ଏକ ଆରବ ଧର୍ମ ବିବେଚନା କରାଯାଉ ଥିଲା ଏବଂ ଧର୍ମାନ୍ତରଣ ନିରୁତ୍ସାହିତ ହେଉଥିଲା ।

ଅଲ ଓ୍ୱଲିଦ(ଖ୍ରୀ.୭୦୫-୭୧୫)ଙ୍କ ଶାସନରେ ପୂର୍ବ ଗୃହଯୁଦ୍ଧମାନଙ୍କରେ ହରାଇଥିବା ଅଞ୍ଚଳ ସବୁର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ହେଲା; ପଶ୍ଚିମରେ ବିସ୍ତାର ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । ଇସଲାମକୁ ସାମୂହିକ ଭାବେ ଧର୍ମାନ୍ତରିତ ଉତ୍ତର ଆଫ୍ରିକାର ବେର୍ବେର ଜନଜାତିଙ୍କ ଉପଯୋଗରେ ସ୍ପେନ ଉପରେ ବିଜୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ଆରବମାନେ ଏହାକୁ ଅଲ-ଅନ୍ଦାଲୁସିଆ (ବଦମାସ ଦେଶ) ରୂପେ ନାମିତ କଲେ । ଆରବ, ବେର୍ବେର ଓ ସ୍ପେନୀୟ ଉପାଦାନର ସମ୍ମିଶ୍ରଣରେ ଏଠାରେ ମୁର ସଂସ୍କୃତିର ବିକାଶ ହେଲା ।

ପୂର୍ବରେ ମୁସଲମାନ ସେନା ସିନ୍ଧ ଭିତରକୁ ଖେଦିଗଲେ । ଏଠାରେ ବୌଦ୍ଧ ବଣିକ ଶ୍ରେଣୀ ଇସଲାମକୁ ଧର୍ମାନ୍ତରିତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରତୀତ ହୁଏ । ଖଲିଫା ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସୀମା ସିଙ୍କିଆରେ ପହଞ୍ଚିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେନ୍ଦ୍ର ଏସିଆରେ ବିସ୍ତାର ଜାରି ରହିଲା ।

ଏ ସମୟରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ରାଜନୀତିକ ଓ ପ୍ରାଶାସନିକ ଏକତ୍ୱ ସଫଳ ରୂପେ ଲାଗୁ କରାଗଲା । କେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱାରା ଅମୀରମାନେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ ଏବଂ ପ୍ରାଶାସନିକ ଭାଷା ଭାବେ ଏଣିକି ଆରବୀ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲା । ଆରବମାନେ ଅଧିଗ୍ରହଣକାରୀ ସେନାରୁ ଶାସକ ଶ୍ରେଣୀରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହେଲେ ।

ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଆର୍ଥିକ ଉତ୍ସଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବାର କଷ୍ଟ ସହନ ଥିଲା ଖଲିଫା ରାଜ୍ୟର କେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ପ୍ରୟାସ ସଫଳ ହେବାର କାରଣ । ପୂର୍ବ ଶାସନର ବିସ୍ଥାପିତ ବିଶେଷାଧିକାର ଭୋଗୀ ଅଭିଜାତମାନଙ୍କୁ ଏହା କୌଣସି ସୁବିଧା ପ୍ରଦାନ କରୁ ନ ଥିଲା । ଏଇଥି ପାଇଁ ଏକ ଅଧିକ ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ କର ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନରେ ଏହା ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ଜନତା ଏହାକୁ ବିପୁଳ ସ୍ୱାଗତ କରିଥିଲେ । ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ କରନୀତି ଅନୁସରଣ ଫଳରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଉପରେ ଏକ କର ମୁଣ୍ଡ କର ବା ଜଜିୟା ବସିଥିଲା । ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଶାସନଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ମୁଣ୍ଡ କର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଥିଲା । କିନ୍ତୁ କ୍ଷମତାଶାଳୀମାନେ ଅବ୍ୟାହତି ପାଇଥିଲେ । ଏବେ କେବଳ ଆରବମାନେ ବାଦ୍ ପଡ଼ିଲେ । ଧର୍ମାନ୍ତରିତ ଏବଂ ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଜଣେ ମଓ୍ୱାଲି ବା ଅଧୀନ ମନୁଷ୍ୟ ଭାବେ ସମଗ୍ର ଆରବ ଜନଜାତିର ଅନୁରକ୍ତ ହେଲେ ଏଥିରୁ ନିସ୍ତାର ମିଳୁଥିଲା । ଅଣମୁସଲମାନ ଏବଂ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଣଆରବ ସମୂହଙ୍କୁ ଜିମ୍ମି ପାହ୍ୟା ଦିଆଯାଇ ଥିଲା । ଏମାନେ ମୁଣ୍ଡ କର ଦେଉଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଏମାନଙ୍କୁ ରାଷ୍ଟ୍ର ପାଇଁ ଲଢ଼ିବାକୁ ପଡୁ ନ ଥିଲା ।

୧୧.୫.୨ ଉମାୟୟୀମାନଙ୍କ ଅନ୍ତ

ରାଷ୍ଟ୍ରର ଆର୍ଥିକ ଆବଶ୍ୟକତା ନିରନ୍ତର ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥିଲା । ଫଳରେ କୃଷକମାନଙ୍କ ଉପରେ ଚାପ ବଢୁଥିଲା । ଆରବମାନେ ଭୂଅର୍ଜନ ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ଉତ୍ପାଦକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଶ୍ରେଣୀ ରୂପେ ବିକଶିତ ହେବା ଆରମ୍ଭ କରିବା ମାତ୍ରେ ଉତ୍ତେଜନା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରରେ ସାମରିକ ନଗରୀମାନଙ୍କରେ ଏକାନ୍ତରେ ଥିବା ବେଳେ ଆରବମାନଙ୍କୁ ଶାସନ କରିବା ସହଜସାଧ୍ୟ ଥିଲା । ଅଣଆରବମାନେ ସମୃଦ୍ଧ ନଗରୀଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରବାସନ ଏବଂ ଇସଲାମକୁ ଧର୍ମାନ୍ତରଣ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଫଳରେ ଆରବ ଓ ଅଣଆରବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପୃଥକତ୍ୱ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ସାମରିକ ସହରଗୁଡ଼ିକ ସେମାନଙ୍କ ଚରିତ୍ର ହରାଇଲେ । ଏ ନଗରୀଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରବର୍ଦ୍ଧମାନ ସମ୍ପଦ ବାଣିଜ୍ୟ ପାଇଁ ଥିଲା ଏକ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ । ଯୁଦ୍ଧର ଲୁଟପାଟରେ ସମ୍ପଦ ଆହରଣ ଭଳି ବାଣିଜ୍ୟ ଏକ ଲୋଭନୀୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଏଥିଯୋଗୁଁ ସାମରିକ ଅଭିଯାନର ଅଂଶ ବିଶେଷ ହେବାକୁ

ପ୍ରବର୍ଦ୍ଧମାନ କୁଣ୍ଠା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଲେ ବିଜେତା ଆରବମାନେ ଅସୈନିକ ବା ବେସାମରିକରେ ପରିଣତ ହେଲେ ଏବଂ ବେସାମରିକମାନଙ୍କ ସାମାଜିକ ଓ ଆର୍ଥିକ ସମସ୍ୟା ସବୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବା ଆରମ୍ଭ କଲା । ସାମରିକ ସହରଗୁଡ଼ିକ ଏଣିକି ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ମୂଳତଃ ନ୍ୟସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟର ବିପରୀତ ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କଲେ । ପୃଥକତ୍ୱର ସାଧନରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱାଙ୍ଗୀକରଣର କେନ୍ଦ୍ରରେ ପରିଣତ ହେଲେ ।

ଧର୍ମାନ୍ତରଣର ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ଗମ୍ଭୀର ପ୍ରତିଘାତକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲା । ମୱାଲିମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପାହ୍ୟାକୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ନାଗରିକ ଭାବେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ ଏବଂ ଏକ ଇସଲାମୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଆରବ ହେବା ଠାରୁ ମୁସଲମାନ ହେବାକୁ ଅଧିକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବେଚନା କରାଯିବା ଉଚିତ ବୋଲି ଦାବି କଲେ । ଶାସନର ପ୍ରତିପକ୍ଷମାନେ ଏ ଆକ୍ରୋଶର ସଫଳ ବିନିଯୋଗ କଲେ ।

ଅଲ ୱଲିଦଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ଆରବର ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉମାୟଦ୍ୟୀମାନଙ୍କ ଧାର୍ମିକ ସମାଲୋଚନା ମଧ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । ଇସଲାମୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ଇସଲାମୀ ନୀତି ଓ ଆଦର୍ଶ ସହ ତାଳମେଳ ରଖି ମାନକ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବା ଉଚିତ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ଲୋକମାନେ ଆରବ ଶିଷ୍ଟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ବତନ ବାଇଜାଣ୍ଟାଇନ ଶାସକ ଶ୍ରେଣୀର ଆଡ଼ମ୍ବରପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂସ୍କୃତି ଓ ବିଳାସମୟ ଜୀବନ ଶୈଳୀର ସ୍ୱୀକରଣରେ ଅପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ ।

ପରପୀଡ଼କ ଓ ଆମୋଦପ୍ରିୟ ଖଲିଫା ସୁଲେମାନ(ଖ୍ରୀ.୭୧୫-୭୧୭)ଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ଏ ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ସାଜସାମାନ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ତାଙ୍କ ଶାସନରେ ଜନଜାତୀୟ ସଂଘର୍ଷର ତୀବ୍ରତା ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିଲା । ଏଣିକି ଏହା ଦୁଇ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ପ୍ରଦେଶକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଦାନା ବାନ୍ଧିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସିରିଆ ଆଧାରିତ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଅନୁକମ୍ପା ଦେଖାଇ ସେ ଇରାନ ଓ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପୂର୍ବାଂଶରେ ଆଧାର ଥିବା ସେମାନଙ୍କ ବିରୋଧୀ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କୁ ଏକତ୍ୱ ସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧି ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ କଲେ । ଉମାୟଦ୍ୟୀମାନଙ୍କ ସର୍ବାଧିକ ମୁଖର ସମାଲୋଚକ ସିଆମାନଙ୍କ ଆଧାର ଇରାକରେ ଥିଲା ।

ଅଦ୍ଦ ଅଲ ମଲିକଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ହଲ୍ଲାଜଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିରୋଧର ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଏବଂ ବହୁଳାଂଶରେ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଦମନ ତିକ୍ତତାର ଏକ ଇତିହାସ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଗଲା ।

ଉମର ୨ୟଙ୍କ ବେଳ(ଖ୍ରୀ.୭୧୭-୭୨୦)କୁ ରାଷ୍ଟ୍ର ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ଥିବା ସଂସାଧନ ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ହ୍ରାସ ପାଇଥିଲା । କନଷ୍ଟାଣ୍ଟିନୋପଲ ଅଧିକାର ପାଇଁ ତାଙ୍କର ବିଫଳ ପ୍ରୟାସ ସମ୍ପଦ, ମାନବସମ୍ବଳ ଓ ଖଲିଫାଙ୍କ ଗୌରବ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଖୁବ୍ ମହଙ୍ଗା ସାବ୍ୟସ୍ତ ହେଲା । ସେ ଧର୍ମନିଷ୍ଠା ଓ ମିଳାମିଶା ମାଧ୍ୟମରେ ଉମାୟୟୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରବର୍ଦ୍ଧମାନ ଧାର୍ମିକ ସମାଲୋଚନାକୁ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ମଦିନାର ପରିବାର ସମୂହଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପୁନଃପ୍ରଦାନ କରାଗଲା । ସିଆ ଓ ଖରାଜି ପ୍ରତିପକ୍ଷଙ୍କ ସହ ମିଳାମିଶାର ପ୍ରୟାସ ହେଲା । ଇଜିପ୍ଟରେ ଗୀର୍ଜା ଭୂମିକୁ କର ପ୍ରଦାନରୁ ଅବ୍ୟାହତି ଦିଆଗଲା, ଅତିଶୟ ଓ ଅବୈଧ କର ଉଚ୍ଛେଦ କରାଗଲା ଏବଂ ପୂର୍ବର ଏଭଳି ସଂଗୃହୀତ କର ଫେରସ୍ତ ହେଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଓ ସାଧୁ ଅମୀରଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଲେ । ଇରାକରୁ ସିରୀୟ ସେନା ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରି ସେ ଅସନ୍ତୋଷ ହ୍ରାସ ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କଲେ ଏବଂ ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକୁ ସେମାନଙ୍କ ରାଜସ୍ୱ ଉପରେ ଅଧିକ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ପ୍ରଦାନ କଲେ ।

ଉମର ୨ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନୀତି ବିପରୀତରେ ଜିମ୍ମିମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମାନ୍ତରଣ ପାଇଁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କଲେ । ଏହା ଫଳରେ ଶାସକ ଶ୍ରେଣୀ ବିସ୍ତୃତ ହେଲା । ସମସ୍ତ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ନୀତିଗୁଡ଼ିକୁ ସମାନ ଭାବେ ପ୍ରୟୋଗ ପୂର୍ବକ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ଏକତା ସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧି ରଖିବା ପାଇଁ ସେ ଇସଲାମର ଉପଯୋଗ ଏକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଭାବେ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କଲେ । ଏହାର ଅର୍ଥ ଅଧର୍ମାନ୍ତରିତଙ୍କ ବିରୋଧରେ ଏକ ବିଭେଦମୂଳକ ନୀତି ସ୍ଥାପନ । ଆରବମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଉପଜର ଏକ ଦଶମାଂଶ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ବେଳେ ଅଣମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଖୁବ୍ ଅଧିକ ଖରାଜ ଆଦାୟ କରାଯାଉ ଥିଲା ।

ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ଜକାତ (ବୈଧ ଦାନ) ଏବଂ ଅଣମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ଜଜିୟା ଦେବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଭୂଅର୍ଜନ ଏବଂ ଅଣମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଧର୍ମାନ୍ତରଣ ହେତୁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସଂଗ୍ରହ ହ୍ରାସ ପାଇଲା । କୃଷକଙ୍କ ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତ ମୂଳ ଖରାଜି ଭୂମିରୁ ଉଚ୍ଚ ହାରରେ କର ଆଦାୟ ଜାରି ରଖିବା ପାଇଁ ଅଲ ହଲ୍ଲାଜ ଜୋର ଦେଲେ । ଅଧିକୃତ ଭୂମିରେ ଭୂସମ୍ପଦ ଅର୍ଜନକାରୀ ଧନୀ

ଆରବମାନେ ଏଥିରେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହେଲେ । ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଅସମ ବିଧାନକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧମାନ ଅଣଆରବ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିକ କ୍ରୋଧର କାରଣ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଉମର ୨ୟ ଏକ ମଧ୍ୟମ ମାର୍ଗ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । ଏହା ଅନୁସାରେ ହିଜରି ଅବ୍ଦ ୧୦୦ ପରେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅର୍ଜିତ ଭୂମି ଏବଂ ଧର୍ମାନ୍ତରିତ ମାଲିକଙ୍କ ଭୂମି ଉପରେ ଅବ୍ୟାହତି ମିଳିଲା ନାହିଁ ଏବଂ ଖରାଜ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।

ଉମର ୨ୟଙ୍କ ପରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ୟାଜିଦ ୨ୟ (ଖ୍ରୀ.୭୨୦-୭୨୪) ଶାସନ କଲେ । ହିସାମଙ୍କ ଅଧୀନରେ ପୁଣି ଥରେ ଦୃଢ଼ ଶାସନ (ଖ୍ରୀ.୭୨୪-୭୪୩) ଫେରି ଆସିଲା । ରାଷ୍ଟ୍ରର ଆବଶ୍ୟକତା ପରିପୂରଣ ପାଇଁ କର ବୃଦ୍ଧି କରାଗଲା । ଉମାୟ୍ୟୀ ଅଭିଜାତବର୍ଗ ସେମାନଙ୍କ ବିଶେଷାଧିକାର ଅଥବା ରାଷ୍ଟ୍ର ଠାରୁ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ବିପୁଳ ସହାୟତାରୁ କୌଣସିଟି ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଅନିଚ୍ଛୁକ ଥିଲେ । ରାଷ୍ଟ୍ର ମଧ୍ୟ ଜଳସେଚନ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ନିବେଶ ଦ୍ୱାରା ଏହାର ଆୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ବିସ୍ତର ପ୍ରୟାସ କଲା । ଅବ୍ୟବହୃତ କେନାଲର ସଫେଇ ଏବଂ ନୂତନ କେନାଲ ଖୋଦନ କରାଗଲା । ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ବିସ୍ତାର ଘଟାଇ ସେ କର ସଂଗ୍ରହ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଆମୂଳଚୂଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଲେ । ତାଙ୍କର କଠୋର ବିତ୍ତୀୟ ନୀତି ଜନତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅସନ୍ତୋଷ ସୃଷ୍ଟି କଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ ଜଣେ ଏକଛତ୍ରବାଦୀ । ଇରାକରେ ସିରିଆର ଶାସନ ବିରୋଧରେ କ୍ରୋଧ ପୁଣି ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । ସିଆମାନେ ବିଦ୍ରୋହ କଲେ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରାଗଲା ।

ସଂସାଧନର ଆବଶ୍ୟକତା ହେତୁ ବିସ୍ତାର ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟାସ କରାଗଲା । ଖ୍ରୀ.୭୩୮ରେ ସ୍ପେନର ଅମୀର ଅବ୍ଦ ଅଲ ରହମନ ବେର୍ଡ୍ଡ୍ୟୁକ୍ସ ଦ୍ୱିତୀୟଙ୍କୁ କ୍ଷମତାଚ୍ୟୁତ କରି ପ୍ୟାରିସ ସମୀପରେ ଉପନୀତ ହେଲେ । ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିସ୍ତାର ପାଇଁ ମାନବ ସଂସାଧନ ପ୍ରଦାନ କରିଥିବା ବେର୍ବେରମାନେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ଧର୍ମାନ୍ତରିତ ମୁସଲମାନ । ସେମାନେ ଆରବମାନଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ନିକୃଷ୍ଟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହେଲେ । ସେମାନେ ଅର୍ଦ୍ଧଶୁଷ୍କ ଭୂମି ଦିଆଯାଇ ଥିବା ଦାବି କଲେ । ଖ୍ରୀ.୭୩୪ରୁ ଖ୍ରୀ.୭୪୨ ମଧ୍ୟରେ ଏ ପ୍ରଦେଶରେ ବିଦ୍ରୋହ ଲାଗି ରହିଥିଲା । ଏହା ଫଳରେ ଏ ଦିଗରେ ଅଧିକ ବିସ୍ତାର ସକଳ ପ୍ରାୟୋଗିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଅବରୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଇ ଥିଲା ।

ଏହା ପରେ ଦୁର୍ବଳ ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଶାସକମାନଙ୍କ ଧାଡ଼ି ଲାଗିଲା । ଅଲ ଓ୍ୱଲିଦ ୨ୟ (ଖ୍ରୀ.୭୪୩-୭୪୪) ଥିଲେ ଅଧାର୍ମିକ ଓ ଲମ୍ପଟ । ତିଷ୍ଠି ରହିବା ପାଇଁ ସେ ଗୋଟିଏ ଜନଜାତିକୁ ଅପର ସହ ଲଢ଼ାଇଲେ । ଆତ୍ମୀୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କଲେ । ତାଙ୍କ ପରେ ୟାଜିଦ ୩ୟ ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ପାଇଁ ଶାସନ କଲେ । ତାଙ୍କ ସମୟରେ ଶାସକ ଶ୍ରେଣୀର ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ସଂଗ୍ରାମ ଦାଣ୍ଡରେ ପଡ଼ି ହାଟରେ ଗଡ଼ିଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦରମା ହ୍ରାସ ଭଳି ବିନାଶକାରୀ ପଦକ୍ଷେପ ନେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । ଉମାୟୟୀ ଅମୀରମାନେ ସେମାନଙ୍କ ନିଯୁକ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରରୁ ଅବୈଧ ଭେଟି ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ କ୍ଷମତାର ଅଧିକ ପକ୍ଷଚ୍ଛେଦନ ଘଟିଲା ।

ଶେଷ ଶାସକ ମରଓ୍ୱନ ୨ୟ(ଖ୍ରୀ.୭୪୪-୭୫୦)ଙ୍କ ସମୟରେ ଉମାୟୟୀମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ଅବ୍ୟାହତ ରହିଥିଲା । ସେ ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ବୟସରେ କ୍ଷମତାସୀନ ହୋଇଥିଲେ । ସମସ୍ତ ପ୍ରଦେଶରେ ଲୋକଙ୍କ ଅସନ୍ତୋଷ କୁହୁଁଳୁଥିଲା । ସିରିଆରେ ଗମ୍ଭୀର ବିଦ୍ରୋହ ଦେଖାଦେଲା । ଇରାକରେ ଖରାଜିମାନେ ବିଦ୍ରୋହ କଲେ । ସିଆ ପ୍ରଚାରକମାନେ ପ୍ରବର୍ଦ୍ଧମାନ ଅସ୍ଥିରତାର ସୁଯୋଗ ନେଲେ । ଅବଶିଷ୍ଟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଠାରୁ ସ୍ୱାଙ୍ଗୀକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଭିନ୍ନ ସ୍ୱରୂପ ଧାରଣ କରିଥିବା ଖୁରାସାନରେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଚାର ବିଶେଷ ସଫଳତା ଲାଭ କଲା । ଏଠାରେ ଆରବ ସେନାକୁ ସାମରିକ ସହର ନୁହେ ସ୍ଥାନୀୟ ବାସିନ୍ଦାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଖେଳେଇ ହୋଇ ରହିବାର ଅନୁମତି ଥିଲା । ଏଠାରେ ପ୍ରାକ୍ତନ ସାମନ୍ତୀ ପ୍ରଭୁ ଦିହକାନମାନେ ବିସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ରାଷ୍ଟ୍ରର ମିତ୍ର ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ଥିଲା । କୃଷକ, ଆରବ ଓ ଦିହକାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତେଣୁ ଏକ ମେଣ୍ଟ ଗଠିତ ହେଲା ।

ବିବିଧ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କୁ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ପିତୃବ୍ୟ ପୁତ୍ର ଅବ୍ବାସଙ୍କ ବଂଶଧର ଅବ୍ବାସୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନେତୃତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ସିଆମାନେ ଉମାୟୟୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବ୍ବାସୀମାନଙ୍କ ବିରୋଧ ପଶ୍ଚାତ୍‌ରେ ଏକଜୁଟ ହେଲେ । ଜଣେ ପ୍ରାକ୍ତନ କ୍ରୀତଦାସ ଅବୁ ମୁସଲିମ ଅବ୍ବାସୀ ପରିବାର ତରଫରୁ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ନାମରେ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ପ୍ରଚାର ଚଳାଇ ରଖିଲେ । ମହମ୍ମଦଙ୍କ ପରିବାର ଉମାୟୟୀ ହଡ଼ପକାରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ ହୋଇଥିଲେ । ସହିଦମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବିଳାପର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱକାରୀ କୃଷ୍ଣ ଧ୍ୱଜ ଅଧୀନରେ ଅବ୍ବାସୀମାନେ ବିଶେଷତଃ ଇରାନରେ ସମର୍ଥନ ସଂଗ୍ରହ କଲେ । ଅବୁ ମୁସଲିମ

ମରୱାନ ୨ୟଙ୍କୁ ଖ୍ରୀ.୭୫୦ରେ ପରାସ୍ତ କଲେ ଏବଂ ଅଲ-ସଫା ନୂତନ ନାମରେ ଅବ୍‌ବାସିଦ-ଇ-ଅବୁଲ ଅବ୍‌ବାସ ପ୍ରଥମ ଅବ୍‌ବାସୀ ଖଲିଫା ଘୋଷିତ ହେଲେ ।

୧୧.୬ ଅବ୍‌ବାସୀ ଖଲିଫାତନ୍ତ୍ର

ଅନେକ ଜନ ଅଭିପ୍ରାୟ ବିଶେଷତଃ ସିଆମାନଙ୍କ ଦାବିକୁ ସମର୍ଥନ କରି ଅବ୍‌ବାସୀମାନେ କ୍ଷମତାସୀନ ହେଲେ । ତେବେ କ୍ଷମତାକୁ ଆସିବା ପରେ ଜନତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କ ଅଙ୍ଗୀକାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗଭୀର ନ ଥିବା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ସେମାନେ ଖଲିଫାତନ୍ତ୍ରକୁ ଏକ ନିରଙ୍କୁଶ ରାଜତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ବ୍ୟବହାର କଲେ । ସିଆମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଧାର୍ମିକ ଆଦର୍ଶବାଦ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ମାର୍ଗ ଦର୍ଶନ କରାଇ ପାରୁଥିବା ଜଣେ ଯଥାର୍ଥ ମାର୍ଗଦର୍ଶିତ ଇମାମଙ୍କ ସନ୍ଧାନରେ ଥିଲେ । ଏ ମାର୍ଗ ଦର୍ଶନ କେବଳ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ପରିବାରର କାହାରି ଠାରୁ ଆସି ପାରିବ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ରହିଥିଲା । ଅବ୍‌ବାସୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ହତାଶ ହେଲେ ।

ଅବ୍‌ବାସୀ କ୍ଷମତାର ଆଧାର ଥିଲା ଖୁରାସାନୀ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ ସାମରିକ ସମର୍ଥନ । ସ୍ଥିରତାର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ଏବଂ ଉମାୟ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ବିରୋଧ କରିଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ସହ ଅନେକ ସାଲିସ କରି ସେମାନେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଜାହିର କଲେ ।

ଅବ୍‌ବାସୀମାନେ ବଗଦାଦ ନଗରୀ ନିର୍ମାଣ କରି ଏହାକୁ ସେମାନଙ୍କ ରାଜଧାନୀ କଲେ । ଖଲିଫାତନ୍ତ୍ରର ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟାପାରରେ ସିରିଆର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସରିଆସୁଥିବା ଏଥିରୁ ସୂଚିତ ହେଲା । ଅବ୍‌ବାସୀମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ସମ୍ଭବତଃ ସିରିଆକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରଦେଶ ସହ ବିଭେଦ କରାଗଲା ନାହିଁ । ସେମାନେ ଆରବ ଓ ନୂତନ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦୂର କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ନ୍ୟାୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଧାର୍ମିକ ଗୋଷ୍ଠୀର ବିଦ୍ୱାନ ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଇ ଏବଂ ଇସଲାମୀୟ ଶିକ୍ଷା, ବିଧିଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱର ବିକାଶକୁ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ପ୍ରଦାନ କରି ସେମାନେ ଧାର୍ମିକ ଗୋଷ୍ଠୀର ବିରୋଧକୁ ଶାନ୍ତ କଲେ । ଶାସକ

ଶ୍ରେଣୀରେ ଅଣଆରବମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରି ସେମାନେ କ୍ଷମତାର ଆଧାରକୁ ପ୍ରଶସ୍ତ କଲେ । ଏ ଶ୍ରେଣୀକୁ ଏକାଠି ଧରି ରଖିବାକୁ ଅବ୍‌ବାସୀମାନେ ଦରବାର କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଏକ ଉଚ୍ଚ ସଂସ୍କୃତିର ବିକାଶକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେଲେ । ଅବଶିଷ୍ଟ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସରିଆ(ବିଧି), ଫିକ(ବିଧିଶାସ୍ତ୍ର) ଓ ଫଲସଫା(ଦର୍ଶନ) ଭଳି ସୁବିସ୍ତୃତ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରାର ବିକାଶ ଦିଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ନିମିତ୍ତ ସେମାନେ ଉଲେମାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସଂସାଧନ ଜୁଟାଇଲେ ।

ଅଗ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଇରାନୀ ମହାନ ସସ୍‌ସାନୀମାନଙ୍କ ଅନୁସରଣରେ ସେମାନେ ଏକଛତ୍ରବାଦୀ ପରମ୍ପରା ନିର୍ମାଣ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଟେସିଫନ ସମୀପରେ ରାଜଧାନୀ ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ଏହା ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ଭାବେ ସୂଚିତ । ସସ୍‌ସାନୀ ଶାସକମାନେ 'ଧରାପୃଷ୍ଠରେ ଭଗବଦ୍ ଛାୟା' ଉପାଧି ଧାରଣ କଲା ଭଳି ଅବ୍‌ବାସୀମାନେ ନିଜ ରାଜନୀତିକ ଆଚରଣରେ ଦିବ୍ୟ ବୈଭବର ରହସ୍ୟମୟ ପ୍ରଭାମଣ୍ଡଳ ଜୋଡ଼ିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କଲେ । ଦରବାରୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଚତୁର୍ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଏକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଖୋଷା ନିର୍ମାଣ କରିବା ସହ ଖଲିଫାମାନେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅପହଞ୍ଚ ହେବାରେ ଲାଗିଲେ । ଖଲିଫାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଭୂମିକୁ ଚୁମ୍ବନ ଦାନ ଭଳି ରୀତି ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା । ଖଲିଫା ମଧ୍ୟ ଅବିଳମ୍ବ ଓ ଅବିବାଦ୍ୟ ନ୍ୟାୟ ବିତରଣ କରିପାରୁ ଥିଲେ । କ୍ଷମତାର ନିକଟତମମାନେ ଏହା ଦ୍ୱାରା ସର୍ବାଧିକ ଆହତ ହେଲେ । ଅଭିଜାତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଲେଶପ୍ରଦ ଉପାଦାନଙ୍କୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ରଖିବାକୁ ଏହା ଥିଲା ଏକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ମାର୍ଗ । ଅବ୍‌ବାସୀମାନେ ଏକ ନିରଙ୍କୁଶ ରାଷ୍ଟ୍ର ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ଆହୁରି ଆଗକୁ ଗତି କରିଥିଲେ ।

ପ୍ରଥମ ଅବ୍‌ବାସୀ ଖଲିଫା ଅଲ-ସଫା (ଖ୍ରୀ.୭୫୦-୭୫୪) ଉମାୟୟୀ ପରିବାରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଦସ୍ୟଙ୍କୁ ପାରୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖୋଜି ଖୋଜି ହତ୍ୟା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଭ୍ରାତା ଅଲ-ମନସୁର (ଖ୍ରୀ.୭୫୪-୭୭୫) ବିପଦଜନକ ମଣୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସିଆ ନେତାଙ୍କୁ ଫାଶୀ ଦେଇଥିଲେ । ବିଶେଷାଧିକାର ପାଇଁ କୌଣସି ଗୋଷ୍ଠୀର ଦାବିକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇ ଖଲିଫା ନିଜ କ୍ଷମତା ସହ ସାଲିସ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଦୃଢ଼ କଥନଟିଏ ରହିଥିଲା । ଏକ ପ୍ରଭାବଶୀଳୀ ଗୁପ୍ତଚର ବ୍ୟବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି କରାଗଲା । ସମ୍ଭାବ୍ୟ ସମସ୍ୟାର ସମସ୍ତ ଉତ୍ସ ଉପରେ ଗୁପ୍ତଚରମାନେ ନଜର ରଖୁଥିଲେ । ଜଣେ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ସହଯୋଗୀଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଆର୍ଥିକ ବ୍ୟାପାର ସଂଗଠିତ ହେଲା । ସର୍ବ କ୍ଷମତା

ସମ୍ପନ୍ନ ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ୍ୱଜିର ରୂପେ ଏ ପଦବୀକୁ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ସ୍ଥାୟୀ କରାଗଲା । ଇରାକରେ ଭାରି ନିବେଶ ଜାରି ରହିଲା । ସମସ୍ତ ଆଞ୍ଚଳିକ ବିସ୍ତାରକୁ କେବଳ ଗୋଟିଏ ରାଜନୀତିକ ସୀମାରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରି ବାଣିଜ୍ୟକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦିଆଗଲା । ବଗଦାଦ ପ୍ରଧାନ ସ୍ଥଳପଥ ଏବଂ ଟାଇଗ୍ରିସ ଓ ଇଉଫ୍ରାଟିଜ ନଦୀ ଦେଇ ଯାଇଥିବା ବାଣିଜ୍ୟ ମାର୍ଗରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା । ପୂର୍ବ ଇସଲାମୀୟ ରାଜଧାନୀଗୁଡ଼ିକ ଠାରୁ ବଗଦାଦ ଥିଲା ଭିନ୍ନ । ଏହା ଜନଜାତି ଭିତ୍ତିରେ ସଂଗଠିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଏହା ଖଲିଫାତନ୍ତ୍ରର ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ଆର୍ଥିକ କେନ୍ଦ୍ରରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଏ ସମୟରେ ସ୍ପେନ ଅଲଗା ହୋଇଗଲା । ସେଠାରେ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ଉମାୟୟୀ ଖଲିଫାତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା ।

ପୁତ୍ର ଅଲ ମାହଦି (ଖ୍ରୀ.୭୭୫-୭୮୫) ଅଲ-ମନସୁରଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହେଲେ । ସେ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଆର୍ଥିକ ସଂଗଠନକୁ ଦୃଢ଼ କଲେ; ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଉଦାରପନ୍ଥୀଙ୍କ ସହ ଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପନ ପୂର୍ବକ ଅବ୍‌ବାସୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସିଆ ବିରୋଧକୁ ଶାନ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ ଚଳାଇଲେ । ସେ ଆଉ ଏକ ସମସ୍ୟା ମେନିଖବାଦ(*Manichaeism*)ର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ । ଏ ଜନରଞ୍ଜକ ବିଚାରଧାରା ପାର୍ଥିବ ବ୍ୟାପାରରୁ ଅସଂଲଗ୍ନତା ପ୍ରଚାର କରୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏ ଆନ୍ଦୋଳନର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରକୃତି ଓ ବିସ୍ତାର ଅସ୍ପଷ୍ଟ । ତେବେ ଶାସକମାନେ ସ୍ୱାଙ୍ଗୀକରଣ ନୀତିର ପକ୍ଷଧର ଥିବା ବେଳେ ଏହା ପାରସୀ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବା ପ୍ରୟାସ ସହ ନିଶ୍ଚିତ ରୂପେ ସଂପୃକ୍ତ ଥିଲା । ଉଲେମାମାନେ ଏମାନଙ୍କ ଦମନ ପାଇଁ ଚାପ ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ଏବଂ ଅଲ ମାହଦି ଅନେକ ଭିନ୍ନମତବାଦୀଙ୍କ ଠାରୁ ନିସ୍ତାର ପାଇଁ ଏହାର ଉପଯୋଗ କଲେ । ତାଙ୍କ ଶାସନର ଶେଷ ବେଳକୁ ଇଜିପ୍ଟରେ ଉମାୟୟୀ ଏବଂ ଆରବରେ ସିଆମାନେ ବିଦ୍ରୋହ କଲେ । ଉଭୟକୁ ଦମନ କରାଗଲା ।

ସବୁଠାରୁ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଖଲିଫା ଥିଲେ ହରୁନ ଅଲ ରସିଦ (ଖ୍ରୀ.୭୮୬-୮୦୯) । ତାଙ୍କ ସମୟ ଭବ୍ୟତା ଏବଂ ବୈଭବ ପାଇଁ ସୁବିଦିତ । ସଚିବମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ଅନ୍ୟ ବିଭାଗ ବା ଦିୱାନଗୁଡ଼ିକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରୁଥିବା ଓ୍ୱଜିରଙ୍କ ଉପରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଶାସନଭାର ନ୍ୟସ୍ତ ଥିଲା ।

କଳା ଓ ଶିକ୍ଷାର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ରୂପେ ହରୁନଙ୍କୁ ସର୍ବାଧିକ ସ୍ମରଣ କରାଯାଏ । ଏ ସମୟରେ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦିଆଯାଉ ଥିଲା ଏବଂ କଳାକାରମାନେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ମାତ୍ରାରେ ପୁରସ୍କୃତ

ହେଉଥିଲେ । ବଗଦାଦ କବି, ଦାର୍ଶନିକ, ବିଦ୍ୱାନ ଓ କଳାକାରମାନଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରୁଥିଲା । ଏହା ଥିଲା ପ୍ରାକୃତିକ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଅଧ୍ୟାତ୍ମବିଦ୍ୟାର ଅଧ୍ୟୟନ କେନ୍ଦ୍ର । ଏଠାରେ ଗ୍ରୀକ ଓ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରୁ ଖଗୋଳ ବିଜ୍ଞାନ, ଭେଷଜ ଓ ଗଣିତ ସଂକ୍ରାନ୍ତ କୃତି ସବୁ ଭାଷାନ୍ତରିତ ହୋଇଥିଲା । ଆରବୀ ଅଭିଜ୍ଞ ଜିମ୍ମିମାନେ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଥିଲେ ସର୍ବାଧିକ ସକ୍ରିୟ । ଦରବାରର ଭବ୍ୟତା ଓ ବଗଦାଦର ଧନିକଙ୍କ ଜୀବନ ଶୈଳୀ ଥିଲା ବହୁ କିମ୍ବଦନ୍ତୀର ବିଷୟ ।

ରାଷ୍ଟ୍ରର ସକ୍ରିୟ ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥା ଯୋଗୁଁ ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରସ୍ଫୁଟନ ସମ୍ଭବପର ହୋଇଥିଲା । ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ସକଳ ପ୍ରମୁଖ ଆଞ୍ଚଳିକ ବାଣିଜ୍ୟ ପଥ ବେଢ଼ି ରହିଥିଲା । ପ୍ରବର୍ଦ୍ଧମାନ ବାଣିଜ୍ୟ ସହ ସହରୀକରଣ ଦ୍ରୁତ ହୋଇଥିଲା । ରାଜଧାନୀ ଭାବେ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହେବା ପରେ ମଧ ବଗଦାଦର ସମୃଦ୍ଧି ଅତୁଟ ରହିଥିଲା । ନିରଙ୍କୁଶ ରାଷ୍ଟ୍ରର ବିକାଶ ଦ୍ୱାରା ଆର୍ଥିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ ହୋଇଥିଲା ।

ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି ଯୋଗୁଁ ବାଣିଜ୍ୟର ସମୃଦ୍ଧି ଘଟିଥିଲା । କେବଳ ଭାରତ ମହାସାଗର କି ପାରସ୍ୟ ଉପସାଗର ନୁହେ କୃଷ୍ଣ, ରକ୍ତ, କାସ୍ପିଅନ ଓ ଭୂମଧ୍ୟ ସାଗରରେ ମଧ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅତ୍ୟଧିକ ବ୍ୟସ୍ତ ବନ୍ଦରମାନ ରହିଥିଲା । ବଜାରଗୁଡ଼ିକ ବଢ଼ିଲା ଓ ସମୃଦ୍ଧ ହେଲା । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପଦର ଅଭିବୃଦ୍ଧି –ସାଧାରଣତଃ ଅବ୍ବାସୀ ପରିବାରର ସଦସ୍ୟ, ସରକାରୀ ଅଧିକାରୀ ଓ ବୃହତ୍ ଭୂସ୍ୱାମୀଙ୍କର- ବିଳାସ ସାମଗ୍ରୀର ଆଖିଦୃଶିଆ ବାଣିଜ୍ୟର କାରଣ ହେଲା । ଜଣେ ବିଶେଷଜ୍ଞ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିବା ଏଭଳି ସାମଗ୍ରୀର ତାଲିକାରେ ରେଶମ ଓ ଜରି ବସ୍ତ୍ର; ଚିତାବାଘ, କୃଷ୍ଣ*(sable)* ଓ ଧୂସର ଗୁଣ୍ଡୁଚି, ଚିତ୍ର ଶଶକ, ଛାଗ, ଜଳମୂଷିକ, ଶୃଗାଳ, ଅରମିନ, ମିଙ୍କ ଆଦି ପଶୁଙ୍କ ଛାଲ ଓ ଲୋମ; ବିବିଧ ରକମର ମସଲା ଓ ସୁଗନ୍ଧି ଦ୍ରବ୍ୟ; ଔଷଧ, କସ୍ତୁରୀ, ଅଗରୁ, କର୍ପୂର, କାଷ୍ଠ ବିଶେଷତଃ ସାଗୁଆନ ଓ ଶିଶୁ, ତୃଣମଣି, ମାଣିକ୍ୟ, ସୁବର୍ଣ୍ଣ, ଟିଣ, ମହମ, ଜାଇଫଳ; ସୁନା, ରୂପା ଓ ଚିନାମାଟିର ବାସନ; କ୍ରୀତଦାସ ଏବଂ ହାତୀ, ଘୋଡ଼ା, ମେଣ୍ଢା, ଗାଈଗୋରୁ, ବାଘ, ଚିତାବାଘ, ମୟୂର ଓ ବାଜ ଆଦି ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଛି । ଚୀନ, ଦକ୍ଷିଣପୂର୍ବ ଏସିଆ, ପୂର୍ବ ଇଉରୋପ ଏପରିକି ସ୍କାଣ୍ଡିନେଭିଆ, ପଶ୍ଚିମ ଇଉରୋପ, ରୁଷିଆ ଓ ସ୍ପେନ ଭଳି ସୁଦୂର ଅଞ୍ଚଳରୁ ଦ୍ରବ୍ୟ ଆସୁଥିଲା । ବାଣିଜ୍ୟ ଫଳରେ ସ୍ଥାନୀୟ ଉତ୍ପାଦନ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ ହେଲା । ବ୍ୟାଙ୍କ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ଋଣ ସୁବିଧା ବିକଶିତ ହେଲା । କର ଅନ୍ତରଣ ପାଇଁ ସରକାର ମହାଜନମାନଙ୍କ ଉପଯୋଗ କଲେ ।

ଶାସକ ଶ୍ରେଣୀ ବାଣିଜ୍ୟରେ ନିବେଶ କଲେ ଓ ଲାଭାନ୍ୱିତ ହେଲେ । ମୁସଲମାନ ଓ ଅଣମୁସଲମାନ ଏପରିକି ସୁଦୂର ଗୁଜରାଟ ଓ ସ୍ପେନରେ ଥିବା ବଣିକଙ୍କ ସଂପୃକ୍ତିରେ ଅଂଶୀଦାରିତ୍ୱ ବହୁ ସମୟରେ ଥିଲା ସାଧାରଣ । ସରକାର ବାର୍ତ୍ତାବାହକ ସେବା ସଂଗଠିତ କଲେ । ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷ ମଧ୍ୟ ପ୍ରମୁଖ ସ୍ଥଳ ଓ ସମୁଦ୍ର ମାର୍ଗରେ ଡାକ ସେବା ଚାଲୁ କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ ।

ହସ୍ତଶିଳ୍ପରେ ଅର୍ଥ ନିବେଶ କରାଗଲା । ଚୀନରୁ କାଗଜ ପ୍ରସ୍ତୁତି ପ୍ରଯୁକ୍ତି ଆମଦାନୀ ହେଲା । ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଏହା ପାପିରସ ପତ୍ରରେ ଲିଖନର ସ୍ଥାନ ନେଲା । ଏହା ଫଳରେ ସାହିତ୍ୟିକ କ୍ରିୟାକଳାପ ଜବରଦସ୍ତ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । ବସ୍ତ୍ର ଉତ୍ପାଦନ ସମୃଦ୍ଧ ହେଲା । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ କର୍ମଶାଳାରେ ଅନେକ ଶିଳ୍ପକାର ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ଅଧିକାଂଶ ଶିଳ୍ପକାର ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଜାରି ରଖିଲେ । ପରିଣାମତଃ ସମ୍ପଦ ରାଷ୍ଟ୍ରର ନିରଙ୍କୁଶ ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଦୃଢ଼ କଲା ।

ଉମର ୨ୟଙ୍କ ସମୟରୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ ହୋଇ ଆସିଥିବା ଧର୍ମାନ୍ତରଣ ଏଣିକି ଅଧିକ ଗତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ବିଶାଳ ସଂଖ୍ୟକ ସହରୀ ପ୍ରବାସୀ ଧର୍ମାନ୍ତରଣକୁ ସୁବିଧାଜନକ ମନେକଲେ । ନଗରଗୁଡ଼ିକରେ ସେ କାଳରେ ଚାଲିଥିବା ପ୍ରଖର ଧର୍ମତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିତର୍କରୁ ଭିନ୍ନ ଇସଲାମର ଏକ ଅଧିକ ଜନପ୍ରିୟ ସଂସ୍କରଣର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟିଲା । ନୂତନ ଧର୍ମାନ୍ତରିତମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପୂର୍ବ ବିଶ୍ୱାସର ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରା ସବୁକୁ ଇସଲାମ ଭିତରକୁ ନେଇ ଆସିଲେ ।

ଉତ୍ତରାଧିକାରର ସଂଘର୍ଷକୁ ଏଡ଼ାଇବା ପାଇଁ ହରୁନ ତାଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟି ଦେବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ଉତ୍ତରାଧିକାରରେ ଅଲ ଅମିନଙ୍କୁ ଖଲିଫା ଉପାଧି ଏବଂ ଉର୍ବର ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ର ଓ ପଶ୍ଚିମ ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକ ମିଳିଲା । ତାଙ୍କ ଭାଇ ଅଲ ମମୁନ ଖୁରାସାନ ଓ ପୂର୍ବ ପ୍ରଦେଶ ସମୂହ ସଙ୍ଗକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାୟତ୍ତତା ଓ ଏକ ସେନା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ । ଅଲ ମମୁନ ଅଲ ଅମିନଙ୍କ ପରେ ଖଲିଫା ହେବା ଏବଂ ତାଙ୍କ ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ସର୍ତ୍ତ ରହିଥିଲା । ଏ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ମନୋମୁଖୀ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଅଶେଷ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରି ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବା ରାଷ୍ଟ୍ର ସଂରଚନାକୁ ପ୍ରାୟ ଉଜାଡ଼ି ଦେଲା । ହରୁନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଗୃହଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଲା । ଅଲ ମମୁନ ବଗଦାଦ ଅବରୋଧ କଲେ । ଅଲ ଅମିନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରାଗଲା । ଖ୍ରୀ.୮୧୮ରେ ଅଲ ମମୁନ ନିଜକୁ ଖଲିଫା ଘୋଷଣା କଲେ । ସେ ଲଗାତାର

ସିଆମାନଙ୍କ ବିରୋଧ ଓ ଦୂର ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ବୈମନସ୍ୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ । ଏଭଳି ଏକ ଉପଦ୍ରବ ଦମନ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ଇଜିପ୍ଟ ଅଭିଯାନରେ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।

ଖୁରାସାନୀ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅଲ ମମୁନଙ୍କ ନିର୍ଭରଶୀଳତା ଏବଂ ବଗଦାଦରୁ ଦୂରରେ ରହିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଯୋଗୁଁ ଏ ନଗରୀରେ ଏକ ବିଦ୍ରୋହର ସୂତ୍ରପାତ ହେଲା । ଅଲ ମମୁନ ବିଦ୍ରୋହ ଦମନ କଲେ ଏବଂ ବଗଦାଦ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲେ । ବିଦ୍ରୋହ ଦମନ ପାଇଁ ନିଯୁକ୍ତ ଉତ୍ତର ଆଫ୍ରିକାର ଅଘଲାବୀ ଓ ଖୁରାସାନର ତାହିରୀ ଆଦି ପ୍ରାଦେଶିକ ଅମୀର ଏଣିକି ସ୍ୱାଧୀନ ଶାସକ ଭଳି ଆଚରଣ କରିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଖୁରାସାନର ଅମୀରଙ୍କ ପୁତ୍ର ତାଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହେଲେ । ତେବେ ଓଜସ୍ୱୀ ଶାସକ ଅଲ ମମୁନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ଅଂଶକୁ ଏକାଠି ରଖିବାରେ ସଫଳ ହୋଇଥିଲେ ।

ତାଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଭାଇ ଅଲ ମୁତାସ୍ମିମ (ଖ୍ରୀ.୮୩୩-୮୪୨) ପୂର୍ବ ଶାସନକାଳୀନ ଘଟଣାବଳୀର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟକୁ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବ୍ବାସୀମାନଙ୍କ ସମର୍ଥନର ପ୍ରଧାନ ଉତ୍ସ ରହି ଆସିଥିବା ଖୁରାସାନୀ ସୈନିକ ଓ ଅମୀରମାନଙ୍କ ସେନା ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳତାରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ ରଖିବା ପାଇଁ ସେ ମୁଖ୍ୟତଃ କ୍ରୀତଦାସମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ରକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଭରସା କରିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଆଦୌ ସ୍ଥାନୀୟ ଯୋଗସୂତ୍ର ନ ଥିବା ତୁର୍କ କ୍ରୀତଦାସମାନଙ୍କ ଏକ ସେନା ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁଗତ ରହିବେ ବୋଲି ଖଲିଫା ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ନିଜକୁ ଅଧିକ ମୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଖ୍ରୀ.୮୩୬ରେ ସମାରାକୁ ରାଜଧାନୀ ଘୁଞ୍ଚାଇ ନେଲେ । ସମାରାରେ ଖଲିଫା ଶାରୀରିକ ଭାବେ ସୁରକ୍ଷିତ ଥିଲେ । ସେ କିନ୍ତୁ ରାଷ୍ଟ୍ର ସଂଯନ୍ତ୍ର ଉପରେ ନିଜ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ହରାଉଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଖଲିଫା ଅଲ ୱସିକ(ଖ୍ରୀ.୮୪୨-୮୪୭)ଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ କ୍ରୀତଦାସ ସେନାଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳତା ଆହୁରି ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା ।

ଭୂତାତ୍ତ୍ୱିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯୋଗୁଁ ଇରାକ ଅନ୍ତର୍ଗତ ସୱାଦର ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଅବକ୍ଷୟ ହେତୁ ଆର୍ଥିକ ସଙ୍କଟ ଘନୀଭୂତ ହେଲା । ସୱାଦ ଥିଲା ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଆୟର ପ୍ରମୁଖ ଉତ୍ସ । ଦୁର୍ବଳ ନିଷ୍କାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେତୁ ସେ ଅଞ୍ଚଳର ଗଭୀର ଜଳସେଚନ ପ୍ରକଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ମୃତ୍ତିକାକୁ ମଧ୍ୟ ଲବଣାକ୍ତ କରିଦେଲା ।

ଗୋଷ୍ଠୀ ସଂଘର୍ଷର ବିସ୍ତାର ଏବଂ କ୍ରୀତଦାସ ସେନାର ତୁଷ୍ଟୀକରଣ ମଧ୍ୟ ରାଜସ୍ୱ ହ୍ରାସକୁ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କଲା । ରାଷ୍ଟ୍ରର ଆୟରେ ଅବକ୍ଷୟ ହେତୁ ଦୁର୍ନୀତି ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । ଏହା ଖଲିଫାଙ୍କୁ ଆହୁରି ଦୁର୍ବଳ କରିଦେଲା ।

କ୍ରୀତାଦାସ ସେନା ହାତରେ ତାଙ୍କ ଅରକ୍ଷିତତା ନେଇ ଅଲ ଓ୍ୱସିକ ସଚେତନ ହେଲେ । ସେଇଥି ପାଇଁ ଏଥିରେ ଅପର ପ୍ରଜାତୀୟ ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରବେଶ କରାଇବାକୁ ସେ ପ୍ରୟାସ କଲେ । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହାର ପ୍ରମୁଖ ଉତ୍କର୍ଷ ଥିଲା ସଂସକ୍ତି । ଅଲ ଓ୍ୱସିକ କିନ୍ତୁ ଏକ ବର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ପୂରାଇଲେ । କ୍ରୀତଦାସ ସେନା ଭିତରର ଗୋଷ୍ଠୀଗୁଡ଼ିକ ସେମାନଙ୍କ କ୍ଷମତା ସଂଘର୍ଷରେ ଖଲିଫାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଏକ କ୍ରୀଡ଼ନକରେ ପରିଣତ କରିଦେଲେ ।

ମୁତାଓ୍ୱକ୍କିଲ (ଖ୍ରୀ.୮୪୭-୮୬୧) ତାଙ୍କର ତିନି ତରୁଣ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଘୋଷଣା ପୂର୍ବକ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ବିଭାଜନ ଘଟାଇଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସହଗାମୀ ସେନାଧକ୍ଷ ଓ ପ୍ରଶାସକମାନଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କୋଷାଗାରକୁ ପ୍ରେରଣ ପୂର୍ବରୁ ସାମରିକ ବ୍ୟୟ କାଟି ରଖିବାକୁ ଅନୁମୋଦନ ଦିଆଗଲା । ସେନାଧକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଇକ୍ତା (ଭୂଦାନ) ଦିଆଗଲା । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇକ୍ତା କେବଳ ରାଜ ଆତ୍ମୀୟ ଅଥବା ବେସାରିକ ଅଧିକାରୀଙ୍କୁ ଦିଆଯାଉ ଥିଲା । ଅବ୍ବାସୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଭଗ୍ନାଂଶରୁ ଅଭ୍ୟୁଦିତ ସାମରିକ ରାଷ୍ଟ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ ଇକ୍ତା ସମୂହ ଏକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ପରିଣତ ହେଲା ।

ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଏକ ଗମ୍ଭୀର ସଙ୍କଟ ଉପୁଜିବାରୁ କୃଷକ ବିଦ୍ରୋହମାନ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଥିବା ପୂର୍ବେ ସୂଚିତ ହୋଇଛି । ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପରିଚାଳନାରେ ଅସମର୍ଥ ଖଲିଫାମାନେ ତୁର୍କ ସେନଧକ୍ଷମାନଙ୍କ ହାତରେ ନିଜ କ୍ଷମତା ସମର୍ପି ଦେଲେ । ଖଲିଫା ମାମୁନଙ୍କ ବେଳକୁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସାମରିକ ଶାଖା ବେସାମରିକ ବ୍ୟାପାରରେ ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କଲା । କର କ୍ଷେତ୍ରମାନଙ୍କରୁ ସଂଗୃହୀତ ଅର୍ଥ ସେମାନଙ୍କ ଦରମା ପାଇଁ ଥିଲା ନିଅଣ୍ଟ । ସେଇଥି ପାଇଁ ସେନାକୁ କର ସଂଗ୍ରହ ଅଧିକାର ପ୍ରଦାନ କରିବା ଚଳଣିର ସହାୟତା ନିଆଗଲା ।

ନୂତନ *ଇକ୍ତା* ଥିଲା ଦୁଇଟି ପୂର୍ବ ପ୍ରଚଳିତ ଅନୁଷ୍ଠାନ କର କ୍ଷେତ୍ର ଓ ଅମିରାତ ବା ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାରର ପରିଣାମ । ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାର ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନୁଗତ ଅମୀରଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା ଏବଂ ଅମୀର ଓ ଅମିଲଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ସାମରିକ ଓ ଆର୍ଥିକ ଶାଖା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଭାଜିତ ଥିଲା । ଖ୍ରୀ.୮୯୨ରେ ମୁତାଦିଦ କ୍ଷମତାସୀନ ହେବା ବେଳକୁ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କୋଷାଗାର ଶୂନ୍ୟ ପଡ଼ିଥିଲା ଏବଂ ସାମରିକ *ଇକ୍ତା* ଥିଲା ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବାର ଏକ ମାତ୍ର ମାର୍ଗ । ସାମରିକ ଶାସକମାନଙ୍କୁ ବାଣିଜ୍ୟର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଗଲା ଏବଂ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଆନ୍ତଃଆଞ୍ଚଳିକ ବାଣିଜ୍ୟର କର ସାମରିକ *ଇକ୍ତାର* ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଥରେ ଜଣେ ସାମରିକ ଶାସକଙ୍କୁ ବିଶାଳ କ୍ଷେତ୍ରରୁ କର ସଂଗ୍ରହର ଅଧିକାର ପ୍ରଦାନ କଲେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଅର୍ଦ୍ଧ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇଯିବା ଥିଲା ଖୁବ୍ ସୁବିଧାଜନକ ।

କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର ଅବକ୍ଷୟ ଉପଦ୍ରବର ଲମ୍ବା ଧାଡ଼ିରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେଉଥିଲା । ଏ ସବୁ ଦମନ ପାଇଁ ଖଲିଫାମାନଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଆୟାସ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ଖଲିଫାମାନଙ୍କ ବିରୋଧରେ ନୂତନ ଆନ୍ଦୋଳନଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଥିଲା ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାବେ ଘନୀଭୂତ ହେବା । ଦୂରସ୍ଥ ପ୍ରଭାବଶୂନ୍ୟ ଖଲିଫା ନୁହନ୍ତି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଆଞ୍ଚଳିକ ଶାସକମାନେ ଥିଲେ ପ୍ରଜାଙ୍କ ପସନ୍ଦ । ନବମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଟ୍ୟୁନିସିଆରେ ଅଘଲାବୀମାନେ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇଗଲେ । ଖ୍ରୀ.୯୦୯ରେ ଫାତିମୀମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିସ୍ଥାପିତ କଲେ । ଫାତିମୀମାନେ ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ଇଜିପ୍ଟରେ ନିଜ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ବିସ୍ତାର କଲେ । ଖ୍ରୀ.୮୯୭ରେ ଜୈଦି ସିଆମାନେ ୟେମେନରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଶାସନ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ଖ୍ରୀ.୯୦୫ରେ ହମଦାନିମାନେ ମୋସୁଲରେ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇଗଲେ । ସମାନିମାନେ ଉତ୍ତରପୂର୍ବ ଇରାନକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ପରିଶେଷରେ ଖ୍ରୀ.୯୪୫ରେ କାସ୍ପିଅନ ସାଗରର ଦକ୍ଷିଣରୁ ଆସିଥିବା ବୁୟିଦମାନେ ବଗଦାଦ ଅଧିକାର ପୂର୍ବକ ଖଲିଫାମାନଙ୍କୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ଏତିକି ବେଳୁ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ସତ୍ତା ରୂପେ ଖଲିଫା ରାଷ୍ଟ୍ରର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଲୋପ ପାଇଲା ଏବଂ ମୁସଲମାନମାନେ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜନୀତିକ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କରେ ବାସ କଲେ । ଖଲିଫାଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ରହିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଭୂମିକା ଥିଲା ଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ଓ ଧାର୍ମିକ ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୩

ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୧. କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ଉମାୟୟୀମାନେ ସଫଳ ହେଲେ କିପରି ?

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

ପ୍ରଶ୍ନ ୨. ଉମାୟୟୀ ବଂଶର ଅବକ୍ଷୟ ହେଲା କାହିଁକି ?

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

ପ୍ରଶ୍ନ ୩. ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଟିପ୍ପଣୀ ଲେଖନ୍ତୁ:

(କ) ହରୁନ ଅଲ ରସିଦ(ଖ୍ରୀ.୭୮୬-୮୦୯)ଙ୍କ ଶାସନକାଳୀନ ସମାଜ ଓ ଅର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥା

....

....

....

....

....

....

(ଖ) ହୁସେନ ଓ ଉମାୟୟୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ

....

....

....

....

....

....

୧୧.୭ ସାରାଂଶ

ଏହି ଏକକରେ ଇସଲାମର ବିସ୍ତାର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଆମେ ଆରବ ଉପଦ୍ୱୀପ ଓ ବହିଃସ୍ଥ ଅଞ୍ଚଳର ଆରବ ଜଗତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କଲେ । ଇସଲାମର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ସମାଜରେ କିଭଳି ପରିବର୍ତ୍ତନର ସୂତ୍ରପାତ କଲା ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ଆପଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିବେ । ପ୍ରଧାନତଃ ବେଦୁଇନ ଜନଜାତୀୟ ସଂରଚନାଗୁଡ଼ିକ ଇସଲାମୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ସମାଜରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହେଲା । ପୈଗମ୍ବରଙ୍କ ଦେହାବସାନ ପରେ ପ୍ରଥମ ଚାରି ଖଲିଫାଙ୍କ ସମୟ ଥିଲା ଶାସନତନ୍ତ୍ର ଦୃଢ଼ୀକରଣର ସାକ୍ଷୀ । ନୂତନ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଖଲିଫା ଅନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଗଲା । ଇସଲାମୀୟ ଜଗତରେ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଲୌକିକ ଓ ଧାର୍ମିକ ମୁଖ୍ୟ ଆସନ ଖଲିଫା ଅଧିକାର କଲେ । ଅଲିଙ୍କ ଖଲିଫାତ୍ୱ ସମୟରେ ଖଲିଫାତନ୍ତ୍ରର ରାଜଧାନୀ ମଦିନାରୁ କୁଫାକୁ ଉଠାଇ ଅଣାଗଲା । ପ୍ରଥମ ଚାରି ଖଲିଫାଙ୍କ ପରେ ଉମାୟୟୀ ବଂଶ (ଖ୍ରୀ.୬୬୧-୭୫୦) ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା । ଏଣିକି ଖଲିଫାତନ୍ତ୍ରର ଆସନ ଦାମାସ୍କସକୁ ଘୁଞ୍ଚିଗଲା । ଉମାୟୟୀ ଶାସନ କାଳରେ ଇସଲାମୀୟ ନୀତିର ବିପରୀତରେ ବଂଶଗତ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା । ଉମାୟୟୀମାନଙ୍କ ପରେ ଅବ୍ବାସୀମାନେ ଖ୍ରୀ.୭୫୧ରୁ ଖ୍ରୀ.୧୨୫୮ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାସନ କଲେ ।

ସେମାନେ ରାଜଧାନୀ ବଗଦାଦକୁ ଘୁଞ୍ଚାଇ ଦେଲେ । ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଅବ୍‌ବାସୀ କ୍ଷମତାର ଅବକ୍ଷୟ ଘଟିଲା । ଏଣିକି ତାହା ଥିଲା କେବଳ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ; ନିଜ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କ୍ଷେତ୍ର ବାହାରେ ବାସ୍ତବ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ରହିତ । ଆମେ ଇସଲାମର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଠାରୁ ଅବ୍‌ବାସୀ ବଂଶର ଶାସନ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମାଜ, ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଘଟିଥିବା ପରିବର୍ତ୍ତନମାନ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା କଲେ ।

୧୧.୮ ସୂଚକ ଶବ୍ଦାବଳୀ

ହିଜରି: ଇସଲାମୀୟ ଚାନ୍ଦ୍ର ପଞ୍ଜିକାରେ ବ୍ୟବହୃତ ସମୟ ଗଣନା । ଖ୍ରୀ.୬୨୨ରୁ ଏହାର ଗଣନା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ।

କାବା: ଇସଲାମରେ ସର୍ବାଧିକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ମକ୍କାର ମହା ମସଜିଦ କେନ୍ଦ୍ରରେ ଥିବା ଏକ ଭବନ ।

ପୈଗମ୍ବର: ପ୍ରେରଣାପ୍ରାପ୍ତ ଉପଦେଷ୍ଟା ଅଥବା ଭଗବଦ୍ ଇଚ୍ଛାର ଉଦ୍‌ଘୋଷକ ରୂପେ ବିବେଚିତ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ।

ଉମ୍ମା: ଏ ଆରବୀ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ 'ସମୁଦାୟ' ।

ଉର୍ବର ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ର: *Fertile Cresent*ର ପର୍ଯ୍ୟାୟବାଚୀ ପ୍ରୟୋଗ । ଆଧୁନିକ ଇରାକ, ସିରିଆ, ଲେବାନନ, ଇସ୍ରାଏଲ, ପାଲେଷ୍ଟାଇନ, ଜୋର୍ଡାନ, ଇଜିପ୍ଟର ଉତ୍ତରପୂର୍ବ ଓ ନୀଳ ଉପତ୍ୟକା ଅଞ୍ଚଳ ସମେତ ତୁର୍କୀର ଦକ୍ଷିଣପୂର୍ବାଞ୍ଚଳ ଓ ଇରାନର ପଶ୍ଚିମାଂଶକୁ ନେଇ ଗଠିତ ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରାକାର କ୍ଷେତ୍ର । କେତେକ ସାଇପ୍ରସକୁ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରନ୍ତି ।

୧୧.୯ ପ୍ରଗତି ପରିମାପକ ଉତ୍ତର

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୧

ପ୍ରଶ୍ନ ୧ର ଉତ୍ତର: ଉପବିଭାଗ ୧୧.୨ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୨ର ଉତ୍ତର: ଉପବିଭାଗ ୧୧.୩.୧ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୩ର ଉତ୍ତର: ଉପବିଭାଗ ୧୧.୩.୨ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୨

ପ୍ରଶ୍ନ ୧ର ଉତ୍ତର: ଉପବିଭାଗ ୧୧.୪.୨ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୩

ପ୍ରଶ୍ନ ୧ର ଉତ୍ତର: ଉପବିଭାଗ ୧୧.୫ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୨ର ଉତ୍ତର: ଉପବିଭାଗ ୧୧.୫.୨ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୩(କ)ର ଉତ୍ତର: ଉପବିଭାଗ ୧୧.୬ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୩(ଖ)ର ଉତ୍ତର: ଉପବିଭାଗ ୧୧.୫.୧ ଦେଖନ୍ତୁ ।

୧୧.୧୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଠନ

Abbas, M. 2005. *Civilization in Islam*. New Delhi: Reference Press.

Holt, P.M., Lambton, A. K. S. and Lewis, B. 1977. *Cambridge History of Islam* (2 Vols). Cambridge University Press.

Durant, W. 1993. *The Story of Civilization* (vols. I & II). Fine Communications, US.

Swain, J.E. 1986. *A History of World Civilization*. New Delhi: Erasia Publishing House (P) Ltd.

Wallbank, T.W. and Bailey, N.M. 1985. *Civilization–Past and Present*. Scott Foresman /Addison-Wesley.

ଦ୍ୱାଦଶ ଏକକ: ଧାର୍ମିକ ବିକାଶ, ସରିଆର ଉଦ୍ଭବ

ବିଷୟ ଗଠନ:

୧୨.୦ ପଠନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

୧୨.୧ ଉପକ୍ରମ

୧୨.୨ ଐତିହାସିକ ଉଦ୍ଭବ

୧୨.୩ ପାରମ୍ପରିକ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ର *(ଫିକ)*

୧୨.୩.୧ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ *(ଉସୁଲ ଅଲ-ଫିକ)*

୧୨.୩.୧.୧ ସରିଆର ଉତ୍ସ

୧୨.୩.୧.୨ ଇତିହାଦ

୧୨.୩.୧.୩ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଭେଦ (ଅଃକମ)

୧୨.୩.୧.୪ ସରିଆର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଜନସ୍ୱାର୍ଥ

୧୨.୪ ଆଇନର ଶାଖା

୧୨.୫ ଆଇନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ

୧୨.୬ ସାରାଂଶ

୧୨.୭ ସୂଚକ ଶବ୍ଦାବଳୀ

୧୨.୮ ପ୍ରଗତି ପରିମାପକ ଉତ୍ତର

୧୨.୯ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଠନ

୧୨.୦ ପଠନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏଇ ଏକକ ପଢ଼ିବା ପରେ ଆପଣ ନିମ୍ନ ଲିଖିତ ବିଷୟମାନ ଜାଣିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବେ-

- ସରିଆର ଐତିହାସିକ ଉଦ୍ଭବ ଓ ଏହାର ଉତ୍ସ ସମୂହ
- ସରିଆର ବିବିଧ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ
- ସରିଆର ବ୍ୟୁତ୍ପାଦନ ପାଇଁ ବିବିଧ ବିଧି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଦ୍ୱାରା ବିକଶିତ ପଦ୍ଧତି

୧୨.୧ ଉପକ୍ରମ

ସାମଗ୍ରିକ ଭାବେ ଜଣେ ପୈଗମ୍ବରଙ୍କ ଧର୍ମକୁ ନାମିତ କରିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟପ୍ରାଚ୍ୟର ଆରବ ଭାଷୀ ଜନତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା *ସରିଆ* ଶବ୍ଦଟି ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ *ସରିଆତ୍ ମୁସର* ଅର୍ଥ ମୋଜେସଙ୍କ ଧର୍ମ ବା ଆଇନ ଏବଂ *ସରିଆତ୍-ଉନା*ର ଅର୍ଥ ଯେ କୌଣସି ଏକେଶ୍ୱରବାଦୀ ବିଶ୍ୱାସ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ 'ଆମ ଧର୍ମ' । ଇସଲାମୀୟ ସମ୍ଭାଷଣରେ ସରିଆ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଜୀବନର ଅନୁଶାସନ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଧାର୍ମିକ ନିୟମନକୁ ବୁଝାଏ । ଅନେକ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଶବ୍ଦଟିର ସରଳ ଅର୍ଥ 'ନ୍ୟାୟ' ଏବଂ ନ୍ୟାୟ ଓ ସମାଜ କଲ୍ୟାଣକାରୀ ଯେ କୌଣସି ଆଇନକୁ ସେମାନେ *ସରିଆ*ର ଅନୁକୂଳତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରନ୍ତି ।

ଧାର୍ମିକ, ବୈଧାନିକ ଓ ରାଜନୀତିକ ସମ୍ଭାଷଣରେ *ସରିଆ* ଶବ୍ଦଦ୍ୱାରା ପ୍ରକଟିତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟର ଚାରୋଟି ଭେଦ ଜାଁ ମିଖିଏଲ ଅଟ୍ଟୋ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି:

> ***ଦିବ୍ୟ ଅମୂର୍ତ୍ତ ସରିଆ:*** *ମାନବ ସମାଜ ପାଇଁ ଭଗବଦ୍ ଯୋଜନା ଏବଂ ଇସଲାମୀୟ ସମୁଦାୟର ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆଚରଣଗତ ମାନଦଣ୍ଡ । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରେ ମୁସଲମାନ ସରିଆର ଅମୂର୍ତ୍ତ ବୋଧ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ନେଇ ସହମତ ହୁଅନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଶବ୍ଦଟିର ପ୍ରାୟୋଗିକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ କିଭଳି ବୁଝିଲେ ସେ ନେଇ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମତପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି ।*

> ***କ୍ଲାସିକଲ ବା ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସରିଆ:*** *ଇସଲାମର ପ୍ରଥମ କେତୋଟି ଶତାବ୍ଦୀରେ ବିଧିବେତ୍ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସବିସ୍ତାର ସଂପାଦିତ ନିୟମ ଓ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସମୂହ ।*

> ***ଐତିହାସିକ ସରିଆ:*** *ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିଶ୍ୱାସରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଧାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମଗ୍ର ଇସଲାମୀୟ ଇତିହାସରେ ବିକଶିତ ଏବଂ ଆଦର୍ଶଗତ ବର୍ଣ୍ଣପଟରେ ବିବିଧତା ଭରା ନିୟମ ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସମୂହ । ଏ ପ୍ରକାରାନ୍ତରଗୁଡ଼ିକ ବହୁଳାଂଶରେ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖ ବିନ୍ଦୁ ରୂପେ କ୍ଲାସିକଲ ସରିଆର*

ଉପଯୋଗ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେଗୁଡ଼ିକରେ ସ୍ଥାନ ଓ ସମୟର ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି ।

ସମକାଳୀନ ସରିଆ: *ସାମ୍ପ୍ରତିକ କାଳରେ ବିକଶିତ ଓ ଅନୁଶୀଳିତ ନିୟମ ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସମୂହର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣପଟ ।*

ଆରବୀ ଶବ୍ଦ *ସରିଅ*ାର ଅର୍ଥର ପ୍ରାଥମିକ ବ୍ୟାପ୍ତି ଧର୍ମ ଓ ଧାର୍ମିକ ବିଧାନ ସହ ସମ୍ବନ୍ଧ । ଧାର୍ମିକ ସଂଯୋଜନ ବିନା *ସରିଆ* ଶବ୍ଦଟିର ଉପଯୋଗ ନେଇ ଦୁଇଟି ପ୍ରଧାନ କ୍ଷେତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସୂଚନା ଆଭିଧାନିକ ପରମ୍ପରାରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଚାରଣ ବା ଯାଯାବର ପରିପାର୍ଶ୍ୱ ଆହ୍ୱାନକାରୀ କୃତିଗୁଡ଼ିକରେ *ସରିଆ* ଓ ଏଥିରୁ ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ଶବ୍ଦ ସମୂହ ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ଜଳ ବିବର ଅଥବା ସମୁଦ୍ର ଉପକୂଳରେ ପଶୁ ବିଶେଷତଃ ସେଠାକୁ ଆସୁଥିବା ପଶୁମାନଙ୍କୁ ଜଳପାନ କରାଇବାକୁ ବୁଝାଏ । ବ୍ୟବହାରର ଅପର କ୍ଷେତ୍ରଟି ‘ବିସ୍ତୃତ’ ଅଥବା ‘ଦୀର୍ଘ’ ଅଭିପ୍ରାୟ ସହ ସମ୍ବନ୍ଧିତ । ଅର୍ଥର ଏ ବ୍ୟାପ୍ତି ହିବ୍ରୁ ‘ସାରା’ର ସଗୋତ୍ର ଏବଂ ସମ୍ଭବତଃ ‘ମାର୍ଗ’ ବା ‘ପଥ’ ଅର୍ଥର ମୂଳ । ଏ ଉଭୟ କ୍ଷେତ୍ର ଧାର୍ମିକ ଅର୍ଥକୁ ରୂପ ଦାନ କରିଥିବା ଦାବି କରାଯାଏ ।

କେତେକ ବିଦ୍ୱାନ *ସରିଅ*ାକୁ ହିବ୍ରୁ *ହଲାଖା*-ଗମନ ମାର୍ଗ- ଅନୁରୂପ ‘ଅନୁସରଣଯୋଗ୍ୟ ମାର୍ଗ’ ଅଥବା ‘ଜଳ ବିବରକୁ ମାର୍ଗ’ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶକାରୀ ପ୍ରାଚୀନ ଆରବୀ ଶବ୍ଦ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏକ ଶୁଷ୍କ ମରୁ ପରିବେଶରେ ଜଳର ମହତ୍ୱରୁ ଶବ୍ଦଟି ଭଗବଦ୍ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ଜୀବନ ମାର୍ଗର ରୂପକ ଭାବେ ପରିଗୃହୀତ ହୋଇଥିବା ସେମାନେ ଯୁକ୍ତି କରନ୍ତି ।

‘ମାର୍ଗ’ ବା ‘ପଥ’ ଅର୍ଥାତ୍ମକ *ସରିଆ* ଓ ଏହାର ସଗୋତ୍ର *ସିରା* କୁରାନରେ ଥରେ ଲେଖାଏଁ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି । ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ଆରବୀଭାଷୀ ଇହୁଦୀମାନେ ଏବଂ ୧୦ମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସାଦ୍ୟ ଗାଓଁ କରିଥିବା ତୋରାର ଆରବୀ ଅନୁବାଦରେ ତୋରା ଶବ୍ଦର ସର୍ବାଧିକ ସାଧାରଣ ଅନୁବାଦ ଭାବେ *ସରିଆ* ଶବ୍ଦର ପ୍ରଶସ୍ତ ଉପଯୋଗ କରିଛନ୍ତି । ଶବ୍ଦଟିର ଅନୁରୂପ ଉପଯୋଗ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଲେଖକମାନେ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ।

ମୁସଲମାନୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଜଣେ ବିଦ୍ୱାନଙ୍କ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକୁ ବୁଝାଉଥିବା *ଫିକ* ଶବ୍ଦର ବିପରୀତରେ ଈଶ୍ୱର ଅଥବା ଜଣେ ପୈଗମ୍ବରଙ୍କ ବିଧି କିମ୍ବା ବାର୍ତ୍ତାକୁ *ସରିଆ* ରୂପେ ନାମିତ କରାଯାଇଛି ।

୧୯ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓ ୨୦ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆଦ୍ୟ ଭାଗରେ ରଚିତ ପ୍ରାଚୀନତର ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ବିଧି ସମ୍ବନ୍ଧିତ କୃତି ସମୂହରେ ସରିଆ ପାଇଁ *ସେରି* ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି । ଫରାସୀ ପ୍ରକାରାନ୍ତର *ଚେରି* ସହ ଏହା ଅଟୋମାନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ କାଳରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ଏ ଉଭୟ ଶବ୍ଦର ମୂଳ ତୁର୍କ *ସେର'*(ଇ) ।

୧୨.୨ ଐତିହାସିକ ଉଦ୍ଭବ

ପାରମ୍ପରିକ ମୁସଲମାନୀ ଦୃଷ୍ଟିରେ *ସରିଆର* ପ୍ରମୁଖ ଧର୍ମାଦେଶ ସମୂହ 'ଐତିହାସିକ ବିକାଶ' ବିନା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବେ ଇସଲାମର ପୈଗମ୍ବର ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛି ଏବଂ ଇସଲାମୀୟ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ର *(ଫିକ)* ମଧ୍ୟ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଜୀବନକାଳ ବେଳର । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସାଥୀ ଓ ଅନୁଗାମୀମାନେ ତାଙ୍କ କର୍ମ ତଥା ନମୁନା *(ସୁନ୍ନା)* ଭାବେ ସେ ଯାହା ଅନୁମୋଦନ କରିଥିଲେ ସେ ସବୁକୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ଏ ସୂଚନା ପରବର୍ତ୍ତୀ ପୀଢ଼ିମାନଙ୍କୁ *ହଦିଥ* ରୂପେ ସଞ୍ଚରିତ କଲେ । ଏ ବିବରଣ ସମୂହ ପ୍ରଥମେ ଅନୌପଚାରିକ ଆଲୋଚନା ଏବଂ ପରେ ବ୍ୟବସ୍ଥିତ ବୈଧାନିକ ଚିନ୍ତନର ସୂତ୍ରପାତ କଲା । ଅଷ୍ଟମ ଓ ନବମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଅବୁ ହନିଫା, ମଲିକ ଇବ୍ନ ଅନାସ, ଅଲ-ସଫି ଓ ଅହମଦ ଇବ୍ନ ହମ୍ବାଲଙ୍କ ଭଳି ପରମ ବିଧିବେତ୍ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏସବୁ ସଫଳତମ ଭାବେ ବ୍ୟକ୍ତ ହେଲା । ଏମାନେ ଥିଲେ ଯଥାକ୍ରମେ ସୁନ୍ନି ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରର ହନାଫି, ମଲିକି, ସଫି ଓ ହମ୍ବାଲି ବୈଧାନିକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ(*ମଦହବ*)ର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ।

ଆଧୁନିକ ଐତିହାସିକମାନେ *ଫିକ* ନିର୍ମାଣର ବିକଳ୍ପ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ପାରମ୍ପରିକ ବିବରଣର ସାଧାରଣ ରୂପରେଖାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ୧୯ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧରେ ଇଗ୍ନାକ ଗୋଲଡଜିହର ଏକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ସଂଶୋଧନବାଦୀ ପରିକଳ୍ପନା ଉପସ୍ଥାପନ କଲେ । ୨୦ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଜୋସେଫ ଶ୍ଚାଖଟ ଏଥିରେ ବିସ୍ତାର ଘଟାଇଲେ । ଶ୍ଚାଖଟ ଓ

ଅପର ବିଦ୍ୱାନମାନଙ୍କ ଯୁକ୍ତିରେ ମରୁବାସୀ ଆରବମାନେ ଅତ୍ୟଧିକ ଜନବହୁଳ କୃଷି ଓ ସହରୀ ସମାଜ ଉପରେ ବିଜୟ ହାସଲ କଲେ । ସେଠାରେ ପ୍ରଚଳିତ ଆଇନ ଓ ବୈଧାନିକ ଆବଶ୍ୟକତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଜେତାମାନେ ଥିଲେ ଅଜ୍ଞ । ବୈଧାନିକ ମାନଦଣ୍ଡ ନିରୂପଣ ପାଇଁ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପ୍ରୟାସ କୁରାନ ଓ ମହମ୍ମଦଙ୍କ *ହଦିଥ*କୁ ଆଇନର କେବଳ ଗୋଟିଏ ଉତ୍ସ ରୂପେ ବିବେଚନା କରିଥିଲା । ଏହା ସହ ବିଧିବେତ୍ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମତାମତ, ବିଜିତ ଜନତାଙ୍କ ବୈଧାନିକ ଚଳଣି ଏବଂ ଖଲିଫାମାନଙ୍କ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଓ ନିଷ୍ପତ୍ତି ମଧ୍ୟ ଥିଲା ବୈଧ ଉତ୍ସ ।

ଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅନୁସାରେ *ହଦିଥ* ବିଦ୍ୱାନମାନଙ୍କ ଜାଲିଆତି ନିର୍ମୂଳନ ପ୍ରୟାସ ସତ୍ତ୍ୱେ ଅଧିକାଂଶ *ହଦିଥ*ର ଉଦ୍ଭବ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ସହ ନୁହେ ବାସ୍ତବରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ହୋଇଥିଲା । ବୈଧାନିକ ମାନଦଣ୍ଡର ଔପଚାରିକ ଅଧିଷ୍ଠାନ ନିଶ୍ଚିତ ରୂପେ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଉତ୍ସରେ ନିହିତ ଥିବା ଉଚିତ ବୋଲି ଗୃହୀତ ହେବାରୁ *ହଦିଥ* ସହାୟତାରେ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରର ନିୟମ ପ୍ରସ୍ତାବକମାନେ ଏହାର ସଞ୍ଚରଣ ଶୃଙ୍ଖଳକୁ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ସାଥୀମାନଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଛକୁ ଲମ୍ବାଇ ଦେଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ ଇସଲାମୀୟ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରର ବାସ୍ତବ ନିର୍ମାତା ଅଲ-ସଫି (ଖ୍ରୀ.୮୨୦/ହିଜରାବ୍ଦ ୨୦୪) । ସେ ହିଁ ତାଙ୍କ କୃତି ଅଲ-ରିସାଲାରେ 'ବୈଧାନିକ ମାନଦଣ୍ଡର ଔପଚାରିକ ଅଧିଷ୍ଠାନ ନିଶ୍ଚିତ ରୂପେ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଉତ୍ସରେ ନିହିତ ଥିବା ଉଚିତ' ଭାବଧାରା ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବୈଧାନିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ଅପର ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକର ଗଠନକର୍ତ୍ତା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ମହମ୍ମଦଙ୍କ *ହଦିଥ*ର ପ୍ରାଧାନ୍ୟକୁ ଆଧାର ନ କରି ଇସଲାମୀୟ ଆଇନର ଏକ ପିଣ୍ଡ ରହିଥିଲା ।

*ହଦିଥ*ର ଉଦ୍ଭବ ବିଦ୍ୱାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ବିବାଦୀୟ ବିଷୟ ରୂପେ ରହି ଆସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗୋଲଡଜିହର ଓ ସ୍କାଖଟଙ୍କ ଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ନେଇ ଅନେକ ଆପତ୍ତି ଉଠିଲା । ସେଇଥି ପାଇଁ ଆଧୁନିକ ଐତିହାସିକମାନେ ଏକ ଅଧିକ ସତର୍କ, ମଧ୍ୟମ ମାର୍ଗ ଅବଲମ୍ବନ କରନ୍ତି । ଇସଲାମର ଧାର୍ମିକ ଓ ନୈତିକ ଉପଦେଶ ଦ୍ୱାରା ରୂପ ପରିଗ୍ରହ କରିଥିବା ପ୍ରାଶାସନିକ ଓ ଜନପ୍ରିୟ ଚଳଣିର ସମ୍ମିଶ୍ରଣରୁ ଆଦ୍ୟ ଇସଲାମୀୟ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ର ବିକଶିତ ହୋଇଥିବା ସାଧାରଣତଃ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଜୟ ପରେ ମୁସଲମାନୀ ଶାସନାଧୀନ ହୋଇଥିବା ଭୂମିର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାକ୍-ଇସଲାମୀୟ ଆଇନ ଓ ଚଳଣିର କେତେକ ଦିଗର ନିରନ୍ତରତାକୁ ଏହା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା ଏବଂ ଇସଲାମୀୟ ଆଚରଣର ମାନଦଣ୍ଡ

ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ବ୍ୟାବହାରିକ ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ ତଥା ଆଦ୍ୟ ମୁସଲମାନ ସମୁଦାୟରେ ଉଠିଥିବା ବିବାଦର ଫଇସଲା ନିମିତ୍ତ ଅନ୍ୟ ଦିଗଗୁଡ଼ିକୁ ସଂଶୋଧନ କରିଥିଲା । ସମୟ କ୍ରମେ ଅଧ୍ୟୟନ ମଣ୍ଡଳରେ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଚିନ୍ତନ ବିକଶିତ ହେଲା । ଏଠାରେ ଜଣେ ସ୍ଥାନୀୟ ଗୁରୁଙ୍କ ଠାରୁ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ ପାଇଁ ସ୍ୱାଧୀନ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ଏକାଠି ହେଉଥିଲେ ଏବଂ ଧାର୍ମିକ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆଲୋଚିତ ହେଉଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ଏଗୁଡ଼ିକର ସଦସ୍ୟତା ଥିଲା ଅସ୍ଥିର । କିନ୍ତୁ କାଳକ୍ରମେ ପଦ୍ଧତିଗତ ନୀତି ସମୁଚ୍ଚୟକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ବିଶେଷ ଆଞ୍ଚଳିକ ବୈଧାନିକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଦାନା ବାନ୍ଧିଲା । ସମ୍ପ୍ରଦାୟଗୁଡ଼ିକର ସ୍ପଷ୍ଟ ସୀମାଙ୍କନ ଯୋଗୁଁ ସେମାନଙ୍କ ସୈଦ୍ଧାନ୍ତିକ ମତବାଦର ପ୍ରାଧିକାର ପୂର୍ବ କାଳର ଜଣେ ପରମ ବିଧିବେତ୍ତାଙ୍କ ଠାରେ ନ୍ୟସ୍ତ ହେଲା । ସେ ଏଣିକି ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ରୂପେ ଚିହ୍ନିତ ହେଲେ । ଇସଲାମର ପ୍ରଥମ ତିନି ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ବୈଧାନିକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବୈଧାନିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ସ୍ଥୁଳ ରୂପରେଖାକୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏହା ଅନୁଯାୟୀ ଇସଲାମୀୟ ଆଇନର ମୂଳକୁ ଦୃଢ଼ ଭାବେ କୁରାନ ଓ *ହଦିଥ*ରେ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ହେଲା ।

୧୨.୩ ପାରମ୍ପରିକ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ର *(ଫିକ)*

ପାରମ୍ପରିକ ଭାବେ *ଫିକ* ଦୁଇଟି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଭକ୍ତ: *ଉସୁଲ ଅଲ-ଫିକ* (ଫିକର ମୂଳ) ଓ *ଫୁରୁ-ଅଲ-ଫିକ* (ଫିକର ଡାଳ) । ପ୍ରଥମଟି ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସମୂହର ଅଧ୍ୟୟନ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଭିତ୍ତିରେ ନିର୍ଣ୍ଣୟର ବିସ୍ତାର ପ୍ରତି ସମର୍ପିତ ।

୧୨.୩.୧ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ *(ଉସୁଲ ଅଲ-ଫିକ)*

ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିଧିବେତ୍ତାଙ୍କ ମତରେ ମାନବୀୟ ପ୍ରଜ୍ଞା ଭଗବଦ୍ ଦାନ ଏବଂ ଏହାର ପୂର୍ଣ୍ଣତମ ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ବିନିଯୋଗ କରାଯିବା ଉଚିତ । ତେବେ ଠିକ ଓ ଭୁଲର ପାର୍ଥକ୍ୟ ବାରିବାକୁ କେବଳ ମାନବୀୟ ପ୍ରଜ୍ଞା ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେ ଏବଂ ବିବେକପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁକ୍ତି କୁରାନରେ ପ୍ରକଟିତ ତଥା ମହମ୍ମଦଙ୍କ *ସୁନ୍ନା* ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରାପ୍ତ ଲୋକୋତ୍ତର ଜ୍ଞାନରୁ ଅନ୍ତର୍ବସ୍ତୁ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ବୋଲି ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ।

ଇସଲାମୀୟ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରର ପାରମ୍ପରିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ ଓ ବାକ୍‌ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କିପରି କରାଯିବା ଉଚିତ ତାହା ବିସ୍ତାର ପୂର୍ବକ ଦର୍ଶାଏ । *ହଦିଥ*ର ପ୍ରାମାଣିକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଏବଂ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଉକ୍ତିର ବୈଧାନିକ ପ୍ରଭାବ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ପ୍ରକଟିତ ଏକ ଉକ୍ତି ଦ୍ୱାରା କେତେବେଳେ ନିରାକୃତ ହୋଇଛି ତାହା ନିରୂପଣ କରିବାର ପଦ୍ଧତି ସମୂହ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ନିହିତ । ସୁନ୍ନି *ଫିକ*ର ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କୁରାନ ଓ *ସୁନ୍ନା* ଅତିରିକ୍ତ ଆଇନର ଆଉ ଦୁଇଟି ଉତ୍ସ *ଇଜମା* ଓ *କିୟାସ*କୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକୃତି ଦିଏ । ଏ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମଟି ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ମତୈକ୍ୟ ଏବଂ ଅପରଟି ସାଦୃଶ୍ୟାତ୍ମକ ବିବେକ । ଅତଏବ ଏହା ଅପର ପଦ୍ଧତିଗତ ନୀତି ସହ ସାଦୃଶ୍ୟର ପ୍ରୟୋଗ ଓ ସୀମିତତା ଏବଂ ମତୈକ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ ଓ ସୀମା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରେ । ଏ ମଧ୍ୟରୁ କେତୋଟି କେବଳ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବୈଧାନିକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଛି । ଏ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତ୍ମକ ଉପକରଣ ସମୂହକୁ *ଇଜତିହାଦ* ଶୀର୍ଷକ ଅଧୀନରେ ଏକାଠି କରାଯାଇଛି । ଏହା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ ପହଞ୍ଚିବା ପ୍ରୟାସରେ ଜଣେ ବିଧିବେତ୍ତା କରୁଥିବା ଉଦ୍ୟୋଗକୁ ବୁଝାଏ । *କିୟାସ* ପରିବର୍ତ୍ତେ *ଅକ୍ଲ* ବା ତର୍କର ସ୍ୱୀକୃତି ଏବଂ ଇମାମ ପରମ୍ପରାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତୀକରଣରେ *ସୁନ୍ନା* ବୋଧର ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ଭଳି କେତେକ ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଦ୍ୱାଦଶର ସିଆ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସୁନ୍ନି ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନଙ୍କର ସମାନ୍ତର ।

୧୨.୩.୧.୧ ସରିଆର ଉତ୍ସ

କୁରାନ: ଇସଲାମରେ କୁରାନ ଆଇନର ପରମ ପବିତ୍ର ଉତ୍ସ ରୂପେ ବିବେଚିତ ହୁଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୀଢ଼ିରେ ଅନେକ ଲୋକଙ୍କୁ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସୂତ୍ରରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିଧିବେତ୍ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହାର ଅଖଣ୍ଡତା ସନ୍ଦେହର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ । ଏହା *ତୱାତୁର* (ପୁନରାବୃତ୍ତି/ସଂଗାମୀ ସଞ୍ଚରଣ) ରୂପେ ବିଦିତ । କୁରାନର କେବଳ କେତେ ଶହ ଆୟତର ବୈଧାନିକ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ଉତ୍ତରାଧିକାର ଭଳି କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂକେନ୍ଦ୍ରିତ । ତେବେ ଅପର ଆୟତ ସମୂହ ସାଧାରଣ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ସ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ସେସବୁର ବୈଧାନିକ ଜଟିଳତା ଅପର ମାଧ୍ୟମ ଦ୍ୱାରା ପରିଷ୍କୃତ ହୁଏ ।

ହଦିଥ: ଏହା ପ୍ରାୟୋଗିକ ଓ ସବିସ୍ତୃତ ବୈଧାନିକ ମାର୍ଗଦର୍ଶନ ପ୍ରଦାନ କରେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଏହାର ସାମଗ୍ରିକ ପ୍ରାମାଣିକତାକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦିଆଯାଇ ନ ଥିଲା । ଆଦି ଇସଲାମୀୟ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ସଞ୍ଚରଣ ଶୃଙ୍ଖଳର ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କ ବିଶ୍ୱସନୀୟତା ଆକଳନ ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରାମାଣିକତାର ମୂଲ୍ୟାୟନ ପାଇଁ ଏକ ପଦ୍ଧତି ବିକଶିତ କଲେ । ଏଇ ମାନଦଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକ ପୈଗମ୍ବରୀ ପରମ୍ପରାର ବିଶାଳ ସମୂହକୁ ଅନେକ ଧର୍ମବୈଧାନିକ ସଙ୍କଳନରେ ସଂଗୃହୀତ କେତେ ହଜାର 'ଅକ୍ଷତ' *ହଦିଥ*ରେ ସୀମାବଦ୍ଧ କରିଦେଲା । ସଂଗାମୀ ଭାବେ ସଞ୍ଚରିତ *ହଦିଥ*ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଶ୍ନାତୀତ ପ୍ରାମାଣିକତାକୁ ମାନି ନିଆଗଲା । ତେବେ ବିଶାଳ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠତାର ହଦିଥ କେବଳ ଜଣେ ଅଥବା ସ୍ୱଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ସଞ୍ଚରଣକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ଏଥିରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଜ୍ଞାନକୁ କେବଳ ସମ୍ଭାବିତ ରୂପେ ଦେଖାଗଲା । କେତେକ *ହଦିଥ* ଓ କୁରାନୀୟ ଉକ୍ତିର ଭାଷାଗତ ସନ୍ଦିଗ୍ଧତା ଅନିଶ୍ଚିତତାକୁ ବହୁଗୁଣିତ କଲା । ଆପେକ୍ଷିକ ଉତ୍କର୍ଷ ଏହଂ ଗ୍ରନ୍ଥଗତ ଉତ୍ସଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଉପରେ ଅସହମତି ବୈଧାନିକ ବିଦ୍ୱାନମାନଙ୍କୁ ବିକଳ୍ପ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଗଳାବାଟ ପ୍ରଦାନ କଲା ।

ମତୈକ୍ୟ ବା ***ଇଜମା:*** ଏହା ସମ୍ଭାବ୍ୟ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଆଧାରରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଏକ ନିର୍ଣ୍ଣୟକୁ ପରମ ସତ୍ୟ ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ କରିପାରେ । ଏ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ପ୍ରାଧିକାରର ଉତ୍ସ 'ଇସଲାମୀୟ ସମୁଦାୟ ଏକ ଭ୍ରାନ୍ତି ଉପରେ କେବେ ମଧ ସହମତ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ' କହୁଥିବା କେତେକ *ହଦିଥ* । ମତୈକ୍ୟର ଏ ସ୍ୱରୂପକୁ ସମୁଦାୟର ପ୍ରତିନିଧି ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପୀଢ଼ିର ସମସ୍ତ ସୁଯୋଗ୍ୟ ବିଧିବେତ୍ତାଙ୍କ ସହମତି ରୂପେ ପ୍ରବିଧିଗତ ଭାବେ ସଂଜ୍ଞାୟିତ କରାଯାଏ । ତେବେ ଏଭଳି ସହମତି ହାସଲ ଓ ଅଭିନିଶ୍ଚିତ କରିବାର ପ୍ରାୟୋଗିକ ଦୁଷ୍କରତାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ବୈଧାନିକ ବିକାଶରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବର ସ୍ୱଳ୍ପତା । ସହମତିର ଏକ ଅଧିକ ବ୍ୟାବହାରିକ ସ୍ୱରୂପ ଥିଲା ପ୍ରମୁଖ ବିଧିବେତ୍ତାଙ୍କ କୃତିକୁ ଧ୍ୟାନରେ ରଖି ନିରୂପଣ କରିବା । ଏହା ଫଳରେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଦୃଢ଼ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ଅଧିକ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ପୁଣି ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଲୋପ ପାଉଥିଲା । ମତୈକ୍ୟ ଥିବା ମକଦ୍ଦମାର ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରର କାୟାର ଏକ ପ୍ରତିଶତରୁ ମଧ କମ୍ ।

ସାଦୃଶ୍ୟାତ୍ମକ ବିବେକ ବା ***କିୟାସ:*** ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଆଧାରରେ ନିଆଯାଇ ଥିବା ଏକ ନିର୍ଣ୍ଣୟର ସାଦୃଶ୍ୟରେ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ନ ଥିବା ପରିସ୍ଥିତି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବା ପାଇଁ କିୟାସର ଉପଯୋଗ କରାଯାଏ । ଏହାର ଏକ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହେଉଛି ସମସ୍ତ ମାଦକ ଦ୍ରବ୍ୟ ପାଇଁ କୁରାନରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ମଦ୍ୟ ପାନ ନିଷେଧର ସମ୍ପ୍ରସାରଣ । ଏହାର ଆଧାର ଦେଉଛି ଏ ସମସ୍ତ ପରିସ୍ଥିତିରେ କାରଣ ବା *ଇଲ୍ଲ*ର ସମାନତା ଯାହା ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମାଦକ ରୂପେ ଚିହ୍ନିତ । ଏକ ନିର୍ଣ୍ଣୟର କାରଣ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ନ ପାରିଲେ ଏହାର ଚୟନ ବିବାଦ ଓ ବିସ୍ତୃତ ତର୍କ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ସେଇଥି ପାଇଁ ଦ୍ୱଲଓ୍ୱର ସିଆ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ର *କିୟାସ*ର ଉପଯୋଗକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ନ ଦେଇ ଏହା ସ୍ଥାନରେ *ଅକ୍ଲ* ବା ତର୍କ ଉପରେ ଭରସା ରଖେ ।

୧୨.୩.୧.୨ ଇତିହାଦ

ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ପ୍ରକ୍ରିୟା *ଇତିହାଦ* ସାଧାରଣ ଭାବେ ସ୍ୱୀକୃତ ଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ସହ ସମସ୍ତ ବୈଧାନିକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ସ୍ୱୀକାର କରୁ ନ ଥିବା *ଇସ୍ତିସାନ*(ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଅଧିମାନ), *ଇସ୍ତିସ୍ଲ*(ଜନସ୍ୱାର୍ଥର ମହତ୍ୱ) ଓ *ଇସ୍ତିସାବ*(ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନତାର ସମ୍ଭାବନା) ଆଦି ଅପର ପଦ୍ଧତିର ମିଶ୍ରଣ ଘଟାଏ । *ଇତିହାଦ* ଅନୁଶୀଳନ କରିବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ବିଧିବେତ୍ତାଙ୍କୁ *ମୁତାହିଦ* କୁହାଯାଏ । ଏକ ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ସ୍ୱାଧୀନ ବିବେକର ପ୍ରୟୋଗ ଅନୁକରଣ ବା *ତକ୍ଲିଦ*ର ବିପରୀତ । *ତକ୍ଲିଦ* କହିଲେ *ମୁତାହିଦ*ଙ୍କ ନିର୍ଣ୍ଣୟର ଅନୁସରଣକୁ ବୁଝାଏ । ୧୦ମ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭ ବେଳକୁ ସୁନ୍ନି ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରର ବିକାଶ ପ୍ରମୁଖ ବୈଧାନିକ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ସମାଧାନ ହୋଇସାରିଛି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିବାକୁ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବିଧିବେତ୍ତାଙ୍କୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କଲା ଏବଂ *ଇତିହାଦ*ର ପରିସରକୁ କ୍ରମେ ସଙ୍କୁଚିତ କରିଦିଆଗଲା । ୧୮ଶ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଅଗ୍ରଣୀ ମୁସଲମାନ ସଂସ୍କାରକମାନେ *ତକ୍ଲିଦ*ର ପରିହାର ଏବଂ *ଇତିହାଦ* ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପଣର ନବୀକରଣ ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହା ଥିଲା ଆଦ୍ୟ ଇସଲାମୀୟ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରର ପ୍ରାଣଶକ୍ତିକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ।

୧୨.୩.୧.୩ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଭେଦ (ଅହକମ)

ଫିକ ଉଭୟ ନୈତିକ ମାନଦଣ୍ଡ ଓ ବୈଧାନିକ ପ୍ରତିମାନ ସହ ସମ୍ବନ୍ଧ । ଏହା କେବଳ ବୈଧାନିକ ନୁହେ ସଦାଚାର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ କ'ଣ ଠିକ କ'ଣ ଭୁଲ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରେ । ସରିଆ

ନିର୍ଣ୍ଣୟ ସମୂହ 'ପଞ୍ଚ ନିଷ୍ପତ୍ତି' (ଅଲ-ଅଃକମ ଅଲ-ଖମସା) ରୂପେ ବିଦିତ ପାଞ୍ଚୋଟି ବର୍ଗରୁ ଗୋଟିକର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ପାଞ୍ଚୋଟି ବର୍ଗ ହେଉଛି ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ *(ଫର୍ଜ* ବା *ୱାଜିବ)*, ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ (*ମନ୍ଦୁବ* ବା *ମୁସ୍ତାଃବ୍‌ବ*), ନିରପେକ୍ଷ (*ମୁବାଃ*), ନିନ୍ଦନୀୟ (*ମକ୍ରୁହ*) ଓ ନିଷିଦ୍ଧ (*ହରାମ*) । ନିଷିଦ୍ଧ କର୍ମ କରିବା ଅଥବା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ କର୍ମ ନ କରିବା ଏକ ପାପ ବା ଅପରାଧ । ନିନ୍ଦନୀୟ କର୍ମ ଏଡ଼େଇଯିବା ଉଚିତ; ସେସବୁ କିନ୍ତୁ ଅଦାଲତ ଦ୍ୱାରା ଦଣ୍ଡନୀୟ କି ପାପପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବେଚିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ନିନ୍ଦନୀୟ କର୍ମ ବର୍ଜନ ଓ ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ କର୍ମ କରଣ ମରଣୋତ୍ତର ପୁଣ୍ୟର ବିଷୟ ରୂପେ ଗଣ୍ୟ ହୁଏ । ନିରପେକ୍ଷ କର୍ମର ବିଚାର ଈଶ୍ୱର କରନ୍ତି ନାହିଁ । *ହଲାଲ*ରେ ପ୍ରଥମ ତିନି ଅଥବା ଚାରି ବର୍ଗ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ସେ ନେଇ ବିଧିବେତ୍ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅସହମତି ରହିଛି । ବୈଧାନିକ ଓ ନୈତିକ ରାୟ କର୍ମ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା (*ଦରୁରା*) ଏବଂ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ (*ନିୟ୍ୟା*) ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ । ଏହା ବୈଧାନିକ ସୂକ୍ତି 'ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟାନୁରୂପ କର୍ମ(ର ମୂଲ୍ୟାୟନ)'ରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

୧୨.୩.୧.୪ ସରିଆର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଜନସ୍ୱାର୍ଥ

ଆଧୁନିକ କାଳରେ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରୁଥିବା *ସରିଆ* ସହ ସମ୍ବନ୍ଧ ଦୁଇଟି ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ହେଉଛି *ମକସିଦ* (ଲକ୍ଷ୍ୟ ବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ) ଓ *ମସଲାଃ* (କଲ୍ୟାଣ ବା ଜନସ୍ୱାର୍ଥ) । ଏଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଖ୍ରୀ.୧୧୧୧ରେ ଅଲ-ଘଜାଲିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ପଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଦୈବ ବିଧାନ ପ୍ରକଟନରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସାଧାରଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ *ମସଲାଃ* ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ମାନବ କଲ୍ୟାଣର ପଞ୍ଚ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ-ଧର୍ମ, ଜୀବନ, ବୁଦ୍ଧି, ସନ୍ତାନ ଓ ସମ୍ପଦ-ର ସଂରକ୍ଷଣ ବୋଲି ସେ ଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଯୁଗର ଅଧିକାଂଶ ବିଧିବେତ୍ତା *ମସଲା* ଓ *ମକସିଦ*କୁ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୈଧାନିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇଥିଲେ ହେଁ ଇସଲାମୀୟ ଆଇନରେ ଏ ଦୁଇଟିର ଭୂମିକା ନେଇ ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି । କେତେକ ବିଧିବେତ୍ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏ ଦୁଇଟି ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଉତ୍ସ ଓ ସାଦୃଶ୍ୟମୂଳକ ବିବେକ ଦ୍ୱାରା ବାଧିତ ପୂରକ ଉପପତ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନେ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଉକ୍ତି ଆଧାରିତ ବିଶେଷ ନିଷ୍କର୍ଷର ଅଧିରୋହଣକାରୀ ଆଇନର ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ଉତ୍ସ ରୂପେ ବିବେଚନା କରନ୍ତି । ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିଧିବେତ୍ତା ଥିଲେ ଏ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ସମର୍ଥକ । କିନ୍ତୁ ଆଧୁନିକ କାଳରେ ପ୍ରମୁଖ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ବିବିଧ ସ୍ୱରୂପରେ ଏହାର ଉତ୍ସାହୀ ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରିଛନ୍ତି । ଏମାନେ ପାରମ୍ପରିକ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରର ବୌଦ୍ଧିକ ଉତ୍ତରାଧିକାରରୁ ଆହରଣ କରି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ସାମାଜିକ

ପରିସ୍ଥିତିରେ ଇସଲାମୀୟ ଆଇନର ଅନୁକୂଳତା ଅନ୍ୱେଷଣ କରନ୍ତି । ଏ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ସଂସ୍କାର ଓ ମହିଳା ଅଧିକାର (ରସିଦ ରିଦା), ନ୍ୟାୟ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା (ମହମ୍ମଦ ଅଲ-ଘଜାଲି) ଏବଂ ମାନବୀୟ ଗରିମା ଓ ଅଧିକାର (ୟୁସୁଫ ଅଲ-କରାଦୱି) ଭଳି *ସରିଅର* ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମୂହର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତୀକରଣରେ *ମକସିଦ*ର ବସ୍ତୁସୂଚୀକୁ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ କରିଛନ୍ତି ।

୧୨.୪ ଆଇନର ଶାଖା

ଫିକର ଡାଳ ବା *ଫୁରୁ-ଅଲ-ଫିକର* କ୍ଷେତ୍ର ପାରମ୍ପରିକ ଭାବେ *ଇବାଦତ* (ଉପାସନା କର୍ମ ବା ରୀତି) ଓ *ମୁଆମଲତ* (ସାମାଜିକ ସମ୍ବନ୍ଧ) ରୂପେ ବିଭକ୍ତ । ଅନେକ ବିଧିବେତ୍ତା ଏହା ଅତିରିକ୍ତ ମୂଳଭୂତ ବିଧାଶାସ୍ତ୍ର ସମୂହକୁ ରୀତି, ବିକ୍ରୟ, ବିବାହ ଓ ଅଭିଘାତ ଏଭଳି 'ଚତୁଃ ଆବାସ'ରେ ବିଭକ୍ତ କରନ୍ତି । ଏ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିଭାଷା ଲାକ୍ଷଣିକ ରୂପେ ବିବିଧ ବିଷୟର ବୋଧକ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଅଂଶିଦାରୀ, ପ୍ରତ୍ୟାଭୂତି, ଉପହାର ଓ ଉତ୍ତରଦାନ ସମେତ ଅପର ଅନେକ ବିଷୟ ବିକ୍ରୟ ଆବାସରେ ସମ୍ମିଳିତ । ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରୀୟ କୃତିସବୁ ଏଭଳି କ୍ଷୁଦ୍ର ବିଷୟଗୁଡ଼ିକର ଏକ ଅନୁକ୍ରମ ରୂପେ ବିନ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକକୁ ଗୋଟିଏ 'ପୁସ୍ତକ' (*କିତାବ*) କୁହାଯାଉ ଥିଲା । ଚିରକାଳ କୃତିର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ସ୍ଥାନ ପ୍ରାପ୍ତିରୁ ରୀତି ଆଲୋଚନାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମହତ୍ୱ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହୁଏ ।

କେତେକ ଐତିହାସିକ ଇସଲାମୀୟ ଫୌଜଦାରୀ ଆଇନ ନାମରେ ଏକ କ୍ଷେତ୍ର ଭେଦ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି । ଏହା ଅନେକ ପାରମ୍ପରିକ ସଂବର୍ଗର ସମ୍ମିଶ୍ରଣ । ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ଦଣ୍ଡ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇଥିବା ଅନେକ ଅପରାଧ *ହୁଦୁଦ* ରୂପେ ବିଦିତ । ବିଧିବେତ୍ତାଙ୍କ ବିକଶିତ ଅନେକ କଟକଣା ଯୋଗୁଁ ବହୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରୟୋଗ ବସ୍ତୁତଃ ଅସମ୍ଭବରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟମୂଳକ ଶାରୀରିକ ହାନି ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଅପର ଅପରାଧଗୁଡ଼ିକର ବିଚାର ଯେସାକୁ ତେସା*(lextalionis)*ର ଏକ ସଂସ୍କରଣ ଅନୁଯାୟୀ କରାଯାଏ । ଏଥିରେ ଅପରାଧ (*କିସାସ*) ଅନୁରୂପ ଶାସ୍ତି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୁଏ । ତେବେ ପୀଡ଼ିତ ଅଥବା ତାଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଚାହିଁଲେ ଆର୍ଥିକ କ୍ଷତିପୂରଣ (*ଦିୟା*) ସ୍ୱୀକାର କିମ୍ବା ଉତ୍ପୀଡ଼ନକାରୀକୁ କ୍ଷମା ପ୍ରଦାନ କରି ପାରନ୍ତି । *ଦିୟା* କେବଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟହୀନ ଅପରାଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ

ଲାଗୁ ହୁଏ । ଅନ୍ୟ ଫୌଜଦାରୀ ଅପରାଧ *ତଜିର* ସଂବର୍ଗର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଏଥିରେ ଦଣ୍ଡର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅପରାଧୀର ସଂଶୋଧନ ଅଥବା ଥଇଥାନ ଏବଂ ଏହାର ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଧାନତଃ ବିଚାରପତିଙ୍କ ବିବେକ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ । ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଇସଲାମୀୟ ଇତିହାସର ଆଦ୍ୟ କାଳରୁ ସାଧାରଣତଃ ଶାସକ-ପ୍ରଶାସିତ ଅଦାଲତରେ ଅଥବା ସ୍ଥାନୀୟ ଆରକ୍ଷୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା *ସରିଆ* ସହ କେବଳ ଶିଥିଳ ରୂପେ ସଂପୃକ୍ତ ପଦ୍ଧତି ପ୍ରୟୋଗ ପୂର୍ବକ ଫୌଜଦାରୀ ମକଦ୍ଦମାର ବିଚାର କରାଯାଇ ଆସୁଛି ।

ଫିକ୍ରୁ ସାହିତ୍ୟର ଦୁଇଟି ପ୍ରଧାନ ଭେଦ *ମୁଖତସର* (ଆଇନର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସାର) ଓ *ମବସୁତ* (ବିସ୍ତୃତ ବ୍ୟାଖ୍ୟା) । *ମୁଖତସର* କ୍ଷୁଦ୍ର ବିଶେଷୀକୃତ ଆଲେଖ ଅଥବା ସାଧାରଣ ବିହଙ୍ଗାବଲୋକନ ଏବଂ ଶ୍ରେଣୀଗୃହ କିମ୍ବା ବିଚାରପତିଙ୍କ ବିମର୍ଶ ନିମିତ୍ତ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । *ମବସୁତ* ସାଧାରଣତଃ ଏକ *ମୁଖତସର* ଉପରେ ବିସ୍ତୃତ ବ୍ୟାଖ୍ୟା । ଏହା ବହୁ ଡଜନ ସଂଖ୍ୟକ ବିଶାଳ ଭାଗରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇପାରେ । ଅନେକ ସମୟରେ ପ୍ରଚୁର ସଂଖ୍ୟକ ମକଦ୍ଦମା ଓ ବୈଚାରିକ ବିଶେଷତ୍ୱର ଯଥାର୍ଥତା ପ୍ରତିପାଦନ ସହ ଏଥିରେ ବିକଳ୍ପ ନିର୍ଣ୍ଣୟମାନ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସାହିତ୍ୟର ନିରୁକ୍ତ ଥିଲା ରକ୍ଷଣଶୀଳ । ଏହାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଥିଲା ବ୍ୟାବହାରିକ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ହରାଇଥିବା ବୋଧଗୁଡ଼ିକର ସଂରକ୍ଷଣ । ସମକାଳରେ ସଂକ୍ଷେପଣ ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଚକ୍ରରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୀଢ଼ିର ବିଧିବେତ୍ତାଙ୍କ ପାଇଁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ଭଳି ସଂଶୋଧିତ ଆଇନ ସମୂହ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ଅନୁମୋଦିତ ଥିଲା । ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଅପର ଭେଦ ମଧ୍ୟରେ *କୱାଇଦ* (ସାଧାରଣ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସମୂହ ମନେରଖିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ସହାୟତା ନିମିତ୍ତ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲଘୁ ସୂତ୍ର) ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଦ୍ୱାନଙ୍କ *ଫତୱା* ସଂଗ୍ରହ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ର 'ଇସଲାମର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରମୁଖ ବୌଦ୍ଧିକ ସାଫଲ୍ୟ' ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଇସଲାମରେ ଏହାର ମହତ୍ୱକୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମର ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ ସହ ତୁଳନା କରାଯାଇଛି ।

୧୨.୫ ଆଇନର ସମ୍ପ୍ରଦାୟ

ପ୍ରଧାନ ସୁନ୍ନି ଆଇନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ (*ମଦହବ*) ହେଉଛି ହନାଫି, ମଲିକି, ସଫି ଓ ହମ୍ବାଲି । ନବମ ଓ ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏ ସବୁର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟିଥିଲା ଏବଂ ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ

ବିଧିବେତ୍ତା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ *ମଦହବ* ସହ ନିଜକୁ ପଙ୍କ୍ତିବଦ୍ଧ କରିସାରି ଥିଲେ । ଏ ଚାରି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ପରସ୍ପରର ମାନ୍ୟତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନେ ଶତାବ୍ଦୀ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ବୈଧାନିକ ବିତର୍କରେ ପରସ୍ପରକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଆସିଛନ୍ତି । ଏ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଗୁଡ଼ିକର ନିର୍ଣ୍ଣୟ ସମୂହକୁ ଅନନ୍ୟ ଆଞ୍ଚଳିକ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ବିନା ସମଗ୍ର ମୁସଲମାନ ଜଗତ ଅନୁସରଣ କରିଛି । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ବିଶ୍ୱର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅଂଶରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିଛନ୍ତି । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଉତ୍ତର ଓ ପଶ୍ଚିମ ଆଫ୍ରିକାରେ ମଲିକି; ଦକ୍ଷିଣ ଓ କେନ୍ଦ୍ର ଏସିଆରେ ହନାଫି; ନିମ୍ନ ଇଜିପ୍ଟ, ପୂର୍ବ ଆଫ୍ରିକା ଓ ଦକ୍ଷିଣପୂର୍ବ ଏସିଆରେ ସଫି ଏବଂ ଉତ୍ତର ଓ କେନ୍ଦ୍ର ଆରବରେ ହମ୍ବାଲି ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ରହିଛି । ଇସଲାମର ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀଗୁଡ଼ିକରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ସ୍ୱଳ୍ପଜୀବୀ *ସୁନ୍ନିମଦହବ*ର ମଧ୍ୟ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ରହିଥିଲା । ସାଧାରଣତଃ ବିଲୁପ୍ତ ରୂପେ ଚିହ୍ନିତ ଜହିରି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବୈଧାନିକ ଚିନ୍ତନ ଉପରେ ନିରନ୍ତର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଆସିଛି । ଧର୍ମତାତ୍ତ୍ୱିକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ସହ *ସିଆ* ବୈଧାନିକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଗୁଡ଼ିକ ବିକଶିତ ହୋଇଛି । ଦ୍ୱଲଓ୍ୱର, ଜୈଦି ଓ ଇସମାଇଲି *ମଦହବ*ର ଗଠନ ଏହାର ହିଁ ପରିଣାମ । ସୁନ୍ନି ବୈଧାନିକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଗୁଡ଼ିକ ଠାରୁ ଏସବୁର ପାର୍ଥକ୍ୟର ମାତ୍ରା ସୁନ୍ନି ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନଙ୍କର ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟର ଅନୁରୂପ । ସୁନ୍ନି ଓ ସିଆ*ମଦହବ*ଗୁଡ଼ିକ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ *ଇବାଦି* ବୈଧାନିକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଆଧିପତ୍ୟ ଓମାନରେ ରହିଛି ।

ମଦହବ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପାଇଁ ଆଧୁନିକ କାଳରେ ଇସଲାମୀୟ ବୈଧାନିକ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ରୂପାନ୍ତରଣର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଖୁବ୍ ଗମ୍ଭୀର । ମୁସଲମାନୀ ଜଗତରେ ବୈଧାନିକ କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀ ପ୍ରାୟତଃ ସରକାରୀ ନୀତି ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଆଇନର ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ରହିଛି । ଅତଏବ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ରୀତିନୀତି ବାହାରେ *ମଦହବ*ର ପ୍ରଭାବ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବୈଧାନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଆଇନର ସଂହିତାକରଣରେ ସାଧାରଣତଃ *ତଖାୟ୍ୟୁର* (ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ *ମଦହବ*ର କଟକଣା ବିନା ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଚୟନ) ଓ *ତଲଫିକ* (ସମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ବିଭିନ୍ନ ନିର୍ଣ୍ଣୟର ଅଂଶଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମିଶ୍ରଣ) ପଦ୍ଧତିର ଉପଯୋଗ କରାଯାଇଛି । ଆଧୁନିକ ଆଇନ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ତାଲିମପ୍ରାପ୍ତ ବୈଧାନିକ ପେସାଦାରମାନେ ପରିଣାମୀ ଆଇନର ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର ଭାବେ ବିପୁଳ ମାତ୍ରାରେ ପାରମ୍ପରିକ *ଉଲେମା*ମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି । ବୈଶ୍ୱିକ ଇସଲାମୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୂହ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତେ ବେଳେବେଳେ ବିଭିନ୍ନ *ମଦହବ* ଏବଂ ଅପର ସମୟରେ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଉତ୍ସ ଉପରେ

ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କରୁଛନ୍ତି । କୁରାନ ଓ *ହଦିଥ* ପ୍ରତି କଠୋର ନିଷ୍ଠା ଯୋଗୁଁ ହମ୍ବାଲି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ *ସଲାଫି* ଓ *ୱହାବି* ଆନ୍ଦୋଳନ ଦ୍ୱାରା ରୁଢ଼ିବାଦୀଙ୍କୁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ପାଇଁ ଅନୁପ୍ରେରିତ କରିଛି । ଅପର ପକ୍ଷରେ ଇଣ୍ଡୋନେସୀୟ *ଉଲେମା*ତନ୍ତ୍ର ଏବଂ ମୁସଲମାନ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ଦେଶଗୁଡ଼ିକର ଇସଲାମୀୟ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ *ମଦହବ*ର ପରମ୍ପରା ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ନ କରି ଇସଲାମୀୟ ଆଇନର ଉଦାର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ଅଛନ୍ତି ।

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୧

ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୧. *ସରିଆ*ର ଐତିହାସିକ ବିକାଶ ଉପରେ ଏକ ବିବରଣ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ । ଦଶ ଧାଡ଼ିରେ ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ ।

....
....
....
....
....
....
....
....
....
....

ପ୍ରଶ୍ନ ୨. ଦଶ ଧାଡ଼ିରେ *ଫିକ*ର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସମୂହ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତୁ ।

....
....
....
....
....
....

....

....

....

....

ପ୍ରଶ୍ନ ୩. ବିଭିନ୍ନ ଇସଲାମୀୟ ଆଇନ ଉପରେ ପାଞ୍ଚ ଧାଡ଼ିରେ ଏକ ଟିପ୍ପଣୀ ଲେଖନ୍ତୁ ।

....

....

....

....

....

୧୨.୬ ସାରାଂଶ

ଇସଲାମୀୟ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରର ପାରମ୍ପରିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ *ସରିଆର* ଚାରିଟି ଉତ୍ସକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରଦାନ କରେ: କୁରାନ, *ସୁନ୍ନା, କିୟାସ* ଓ *ଇଜମା* । ବିଭିନ୍ନ ବୈଧାନିକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଦ୍ୱାରା *ଇଡିହାଦ* ନାମକ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଉପଯୋଗରେ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଉତ୍ସରୁ *ସରିଆର* ନିର୍ଣ୍ଣୟ ସମୂହ ବ୍ୟୁତ୍ପାଦନ କରିବା ପାଇଁ ପଦ୍ଧତିମାନ ବିକଶିତ ହେଲା । ପାରମ୍ପରିକ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ର (*ଫିକ*) ଆଇନର ଦୁଇଟି ପ୍ରଧାନ ଶାଖା *ଇବାଦତ* (ରୀତି) ଓ *ମୁଆମଲତ*(ସାମାଜିକ ସମ୍ବନ୍ଧ)ର ଭେଦ ବର୍ଣ୍ଣନା କରେ । ଏ ଦୁଇଟି ବ୍ୟାପକ ବିଷୟକୁ ନେଇ ଗଠିତ । *ଫିକର* ନିର୍ଣ୍ଣୟ ସମୂହ ଉଭୟ ନୈତିକ ମାନଦଣ୍ଡ ଓ ବୈଧାନିକ ପ୍ରତିମାନ ସହ ସମ୍ବଦ୍ଧ । ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର୍ମକୁ ପାଞ୍ଚୋଟି ସଂବର୍ଗରେ ବିଭକ୍ତ କରେ: ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ (*ଫର୍ଜ* ବା *ୱାଜିବ*), ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ (*ମନ୍ଦୁବ* ବା *ମୁସ୍ତାହବ୍ବ*), ନିରପେକ୍ଷ (*ମୁବାହ*), ନିନ୍ଦନୀୟ (*ମକ୍ରୁହ*) ଓ ନିଷିଦ୍ଧ (*ହରାମ*) । ଅତଏବ *ସରିଆର* କେତେକ କ୍ଷେତ୍ର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଆଇନବୋଧ ସହ ଅତିବ୍ୟାପିତ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ଅପର କ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଭଗବଦ୍ ଇଚ୍ଛାନୁରୂପ ଜୀବନଧାରଣ ସହ ସମ୍ପର୍କିତ । ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ରର ବିସ୍ତାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଧାର୍ମିକ ବିଦ୍ୱାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୁଖ୍ୟତଃ ଯୋଗ୍ୟ ବିଧିବେତ୍ତା(*ମୁଫତି*)ଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ବୈଧାନିକ ମତାମତ (*ଫତୱା*) ମାଧ୍ୟମରେ ଘଟିଛି । *ସରିଆ* ଅଦାଲତରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଦେବାନୀ ବିବାଦ ଓ ସାମୁଦାୟିକ

ବ୍ୟାପାର ବିଚାର କରୁଥିବା ଶାସକ-ନିଯୁକ୍ତ ବିଚାରପତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହାର ଐତିହାସିକ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି । ସୁଲତାନୀ ଅଦାଲତ, ଆରକ୍ଷୀ ଓ ବଜାର ନିରୀକ୍ଷକଙ୍କ ନ୍ୟାୟ *ସରିଆ* ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହାର ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ ଆବଦ୍ଧ ନ ଥିଲା । ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ବ୍ୟାପାରରେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ପାଇଁ ଅଣମୁସଲମାନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ(*ଧିମ୍ମି*)ର ବୈଧାନିକ ସ୍ୱାୟତ୍ତତା ରହିଥିଲା । ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ସୁନ୍ନି ମୁଫତିମାନେ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ମୁସଲମାନ ଶାସକମାନେ ଜାରି କରିଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଆର୍ଥିକ, ଫୌଜଦାରୀ ଓ ପ୍ରାଶାସନିକ ଆଇନ ଦ୍ୱାରା *ଫିକ* ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇଛି । ଖ୍ରୀ.୧୮୬୯-୧୮୭୬ର ଅଟୋମାନ ଦେବାନୀ ସଂହିତା ଥିଲା *ସରିଆ* ସଂହିତାକରଣର ପ୍ରଥମ ଆଂଶିକ ପ୍ରୟାସ ।

୧୨.୭ ସୂଚକ ଶବ୍ଦାବଳୀ

ଫିକ: *ସରିଆ* ଅର୍ଥାତ୍ କୁରାନ ଓ *ସୁନ୍ନା*ରେ ପ୍ରକଟିତ ଦିବ୍ୟ ଇସଲାମୀୟ ଆଇନର ମାନବୀୟ ବୋଧ ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ହଦିଥ: ପୈଗମ୍ବର ମହମ୍ମଦଙ୍କ କଥନ ଓ ତାଙ୍କ ଦୈନନ୍ଦିନ ଚଳଣି ବା *ସୁନ୍ନା*ର ବିବରଣ ଥିବା ପରମ୍ପରାର ଏକ ସଂଗ୍ରହ । କୁରାନ ସଙ୍ଗକୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନର ଏହା ଏକ ପ୍ରଧାନ ଉତ୍ସ ।

ହୁଦୁଦ: ସୀମିତତା, ସୀମା ଓ ସୀମାନ୍ତ ବୋଧକ ଆରବୀ ଶବ୍ଦ ।

ମଦହବ: *ଫିକ* ଅନ୍ତର୍ଗତ ଏକ ଚିନ୍ତନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ । ଇସଲାମୀୟ ବିଧିଶାସ୍ତ୍ର ।

ସୁନ୍ନା: ପରମ୍ପରା ବା ମାର୍ଗ ବୋଧକ ଆରବୀ ଶବ୍ଦ ।

ତଜିର: ବିଚାରପତି (*କାଦି*) ଅଥବା ରାଷ୍ଟ୍ରର ଶାସକଙ୍କ ବିବେକାନୁଯାୟୀ ଅପରାଧର ଦଣ୍ଡ ।

୧୨.୮ ପ୍ରଗତି ପରିମାପକ ଉତ୍ତର

ପ୍ରଗତି ପରୀକ୍ଷଣ-୧

ପ୍ରଶ୍ନ ୧ର ଉତ୍ତର: ଉପବିଭାଗ ୧୨.୨ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୨ର ଉତ୍ତର: ଉପବିଭାଗ ୧୨.୩.୧ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ୩ର ଉତ୍ତର: ଉପବିଭାଗ ୧୨.୪ ଦେଖନ୍ତୁ ।

୧୨.୯ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଠନ

Abbas, M. 2005. *Civilization in Islam*. New Delhi: Reference Press.

Holt, P.M., Lambton, A. K. S. and Lewis, B. 1977. *Cambridge History of Islam* (2 Vols). Cambridge University Press.

Durant, W. 1993. *The Story of Civilization* (vols. I & II). Fine Communications, US.

Swain, J.E. 1986. *A History of World Civilization*. New Delhi: Erasia Publishing House (P) Ltd.

Wallbank, T.W. and Bailey, N.M. 1985. *Civilization–Past and Present*. Scott Foresman /Addison-Wesley.

ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ସମ୍ବଲପୁର
Odisha State Open University, Sambalpur
www.osou.ac.in
e-mail: info@osou.ac.in